

Bevolkingstrends

***Statistisch kwartaalblad over de
demografie van Nederland***

Jaargang 55 – 1e kwartaal 2007

Verklaring der tekens

.	= gegevens ontbreken
*	= voorlopig cijfer
x	= geheim
–	= nihil
–	= (indien voorkomend tussen twee getallen) tot en met
0 (0,0)	= het getal is minder dan de helft van de gekozen eenheid
niets (blank)	= een cijfer kan op logische gronden niet voorkomen
2006–2007	= 2006 tot en met 2007
2006/2007	= het gemiddelde over de jaren 2006 tot en met 2007
2006/'07	= oogstjaar, boekjaar, schooljaar enz., beginnend in 2006 en eindigend in 2007
1996/'97–2006/'07	= boekjaar enzovoort, 1996/'97 tot en met 2006/'07

In geval van afronding kan het voorkomen dat de som van de aantallen afwijkt van het totaal.

Verbeterde cijfers in de staten en tabellen zijn niet als zodanig gekenmerkt.

Colofon

Uitgever

Centraal Bureau voor de Statistiek
Prinses Beatrixlaan 428
2273 XZ Voorburg

Druk

Centraal Bureau voor de Statistiek
Facilitair Bedrijf

Ontwerp omslag

WAT Ontwerpers, Utrecht

Inlichtingen

Tel.: 0900 0227 (€ 0,50 per minuut)
Fax: (070) 337 59 94
Via contactformulier:
www.cbs.nl/infoservice

Bestellingen

E-mail: verkoop@cbs.nl
Fax (045) 570 62 68

Internet

www.cbs.nl

© Centraal Bureau voor de Statistiek
Voorburg/Heerlen, 2007.
Vereenvoudiging is toegestaan, mits
het CBS als bron wordt vermeld.

Abonnementsprijs: € 49,35
Prijs per los nummer: € 13,55
Prijzen zijn inclusief administratie-
en verzendkosten
ISSN 1571-0998

Centraal Bureau voor de Statistiek

Inhoud

Rubrieken

Actuele bevolkingstrends	4
Korte berichten	5
Demografie	6
Rangen en standen	7
Bevolking in kaart	8
Nederland en Europa	9
Toen en nu	10
Wijken en buurten	11
Demografie in het nieuws	12
Mededelingen	13

Artikelen

Bevolkingsstatistiek onder het persoonskaartenstelsel en het GBA-stelsel: overeenkomsten en verschillen	14–33
Sociaal-economische verschillen in sterfte en gezondheid in Nederland	34–44
Bevolkingsprognose 2006–2050: veronderstellingen over de geboorte	45–56
Bevolkingsprognose 2006–2050: veronderstellingen over immigratie	57–64
Bevolkingsprognose 2006–2050: veronderstellingen over emigratie	65–73
Geboorteplaats en etnische samenstelling van Surinamers in Nederland	74–78

Tabellen

Maand-, kwartaal- en jaarcijfers	79
----------------------------------	----

Technische toelichting en verklaring van termen	80–82
--	-------

Demografie op het web	83
------------------------------	----

Inhoudsopgave	84–88
----------------------	-------

Andere CBS-publicaties	89
-------------------------------	----

Richtlijnen voor auteurs	90
---------------------------------	----

Rubrieken

Actuele bevolkingstrends

Afname potentiële beroepsbevolking begint

Na een voortdurende groei in de afgelopen eeuw staat de potentiële beroepsbevolking op het punt te gaan krimpen. Op 1 januari 2007 heeft Nederland nog 10 miljoen inwoners van 20 tot 65 jaar. Tussen nu en 2040 zal de potentiële beroepsbevolking naar verwachting afnemen van 10 naar 9 miljoen. Al in 2005 deed zich voor het eerst een lichte afname voor, maar in de komende jaren zal deze daling van structurele aard worden.

Binnen de potentiële beroepsbevolking groeit het aandeel ouderen. Het aantal 50- tot 65-jarigen nam in 2006 met 62 duizend toe, terwijl het aantal 20- tot 50-jarigen met 58 duizend terugliep.

Sinds het begin van de jaren negentig is het aandeel van 50- tot 65-jarigen toegenomen van 24 naar 32 procent. Deze toename zal nog voortduren tot begin jaren twintig. Bijna 37 procent van de potentiële beroepsbevolking zal dan 50 jaar of ouder zijn.

De komende jaren stijgt vooral het aandeel van de 60- tot 65-jarigen relatief sterk. In 2006 bereikten de eerste baby-boomers, geboren in 1946, de 60-jarige leeftijd. Tot 2011 neemt het aantal 60- tot 65-jarigen met 175 duizend toe, tot 1,1 miljoen. Hoewel zij tot de potentiële beroepsbevolking worden gerekend, is momenteel maar een vijfde van hen werkzaam.

Hoewel de Nederlandse bevolking maar zeer licht groeit, neemt het aantal ouderen relatief sterk toe. Sinds de eeuwwisseling is het aantal 65-plussers met 215 duizend

(10 procent) toegenomen tot 2,4 miljoen. Naar verhouding het sterkst groeide de groep 80-plussers, van 500 duizend naar 601 duizend.

De krimp van de potentiële beroepsbevolking in 2006 komt mede doordat in 2006 opnieuw meer mensen emigreerden dan immigrerden. Het negatief migratiesaldo bedroeg ruim 31 duizend personen. De meerderheid van hen is tussen 20 en 65 jaar oud.

De toename van het aantal 65-plussers is in 2006 nog versterkt door de lichte afname van het aantal sterfgevallen. Deze afname begon in 2003 en is opvallend, gezien de toenemende vergrijzing van de bevolking. Medio deze eeuw zal het jaarlijks aantal overledenen naar verwachting 83 duizend hoger zijn dan in 2006.

Staat 1
Bevolkingsontwikkeling, 2000–2006

	Geboorte	Sterfte	Immigratie	Emigratie ¹⁾	Bevolkingsgroei ²⁾
	<i>x 1 000</i>				
2000	207	141	133	79	123
2001	203	140	133	83	118
2002	202	142	121	97	87
2003	200	142	105	105	65
2004	194	137	94	110	47
2005	188	136	92	120	29
2006 ³⁾	185	136	101	133	23

¹⁾ Inclusief saldo administratieve correcties.

²⁾ Inclusief saldo administratieve correcties en overige correcties.

³⁾ Voorlopige cijfers.

Staat 2
Bevolkingsontwikkeling per kwartaal

	Geboorte	Sterfte	Immigratie	Emigratie ¹⁾	Bevolkingsgroei ¹⁾
	<i>x 1 000</i>				
2003					
1e kwartaal	49,5	37,5	25,6	24,0	13,5
2e kwartaal	49,5	34,6	22,1	22,6	14,4
3e kwartaal	52,8	33,8	33,1	31,7	20,5
4e kwartaal	48,5	36,0	23,7	26,5	17,1 ²⁾
2004					
1e kwartaal	47,6	37,0	21,6	27,5	4,7
2e kwartaal	48,0	32,9	19,8	25,2	9,7
3e kwartaal	50,7	32,5	31,0	32,1	17,1
4e kwartaal	47,7	34,2	21,7	25,5	15,9 ²⁾
2005					
1e kwartaal	46,2	38,6	20,6	26,3	2,0
2e kwartaal	46,9	33,6	18,6	26,8	5,1
3e kwartaal	49,3	30,8	30,8	34,4	15,0
4e kwartaal	45,5	33,5	22,2	32,2	6,6 ²⁾
2006 ³⁾					
1e kwartaal	45,3	36,5	22,4	29,0	2,2
2e kwartaal	45,3	33,4	21,2	33,6	-0,4
3e kwartaal	48,4	33,1	32,6	36,5	11,4
4e kwartaal	46,1	32,9	25,3	33,6	9,5 ²⁾

¹⁾ Inclusief saldo administratieve correcties.

²⁾ Inclusief overige correcties.

³⁾ Voorlopige cijfers.

Korte berichten

Mannen en vrouwen even lang gezond

In 2005 was in Nederland de gemiddelde levensverwachting bij geboorte voor vrouwen 4,4 jaar hoger dan voor mannen. Het aantal jaren dat mannen en vrouwen in goede gezondheid doorbrengen, is echter vrijwel gelijk. De gemiddelde levensverwachting in als goed ervaren gezondheid bedroeg in de periode 2001–2005 voor mannen 61,8 jaar en voor vrouwen 60,8 jaar. Deze gezonde levensverwachting is in het zuiden van het land circa anderhalf jaar lager dan in de andere landsdelen.

De levensverwachting zonder chronische ziekten loopt voor mannen en vrouwen wel sterk uiteen: mannen 47,3 jaar, vrouwen 41,1 jaar. Chronische maagdarmaandoeningen, migraine, reumatische aandoeningen en gewrichtslijtage komen bij vrouwen bijna twee keer zo vaak voor als bij mannen.

Bron: Knoops, K. en R. Perenboom, 2006, Goede gezondheid duurt voor mannen en vrouwen even lang. CBS-webmagazine 11 december 2006.

Jaarlijks overlijden circa 100 kinderen aan kanker

In de periode 1996–2005 zijn jaarlijks gemiddeld 106 kinderen jonger dan 16 jaar aan kanker overleden. Bij kinderen tussen 2 en 12 jaar is dit de belangrijkste doodsoorzaak. Bij oudere kinderen (13 tot 16 jaar) zorgen verkeersongevallen voor de grootste sterfte. Van een duidelijk opgaande of neergaande trend lijkt geen sprake.

Hersentumoren en bloedkanker (vooral leukemie) zorgen samen voor meer dan 60 procent van alle kinderkankersterfte. Op alle leeftijden zijn hersenen en bloed de twee belangrijkste locaties voor dodelijke kanker bij kinderen. Andere dodelijke tumoren doen zich bij hen voor in de endocriene klieren (9 procent), het bindweefsel (6 procent) en de botten (5 procent). Verder spelen (non-)Hodgkin (lymfeklierkanker) en kanker aan het urogenitaal stelsel, zoals de blaas en geslachtsorganen, een rol. Volgens het Koningin Wilheminafonds krijgen jaarlijks bijna 400 kinderen kanker.
Bron: Bruin, K. de, 2007, Jaarlijks overlijden circa 100 kinderen aan kanker. CBS-webmagazine 2 januari 2007.

Weinig fulltime werkende moeders

In 2005 had minder dan één op de tien vrouwen met minderjarige kinderen een voltijd baan. Dit aandeel is sinds 1996 nauwelijks toegenomen. Moeders zijn wel meer gaan werken, maar dan in deeltijd. Vooral een baan van drie dagen per week lijkt in trek. Eén op de vijf in voltijd werkende moeders was in 2005 alleenstaand. Dit aandeel is aanzienlijk groter dan onder moeders met een deeltijd baan. Moeders met een voltijd baan hebben relatief vaak een partner die in deeltijd werkt. Dit aandeel was in 2005 bijna een kwart. Van de moeders met een deeltijd baan (12–19 uur) had slechts één op de negen een partner die ook in deeltijd werkte.

Bron: Valk, J. van der, 2007, Moeders werken niet vaak in voltijd. CBS-webmagazine 15 januari 2007.

Milde temperaturen, lage sterfte

In 2006 was het aantal sterfgevallen met 135,5 duizend opnieuw lager dan in het voorgaande jaar. In de periode 2000–2003 was het jaarlijks aantal sterfgevallen nog ongeveer 5 duizend hoger. De periode van lage sterfte die in 2004 inzette, is opmerkelijk gezien de vergrijzing van de bevolking. Aan deze lage sterfte hebben de overwegend milde weersomstandigheden van de laatste jaren bijgedragen. Uit onderzoek is bekend dat zowel zeer lage als zeer hoge temperaturen tot aanzienlijk meer sterfgevallen leiden.

In de winter van 2005/2006 overleden ongeveer 2 duizend mensen minder dan gemiddeld in de winters van 2000–2003. Ook in de milde wintermaand december 2006 was het aantal sterfgevallen ruim duizend lager dan gemiddeld.
Bron: Garssen, J. en C. Harmsen, 2007, Milde temperaturen, lage sterfte. CBS-webmagazine 22 januari 2007.

Steeds minder kinderen verdrinken

Jaarlijks overlijden ongeveer twintig jonge kinderen door verdrinking. Een kwart eeuw geleden waren het er nog ongeveer vier keer zo veel. Deze doodsoorzaak is vooral onder peuters (2–4 jaar) relatief belangrijk. Bijna een op de tien sterfgevallen bij peuters is het gevolg van verdrinking. De kans op verdrinking is het grootst bij kinderen van 2 jaar. Het gaat om circa 3 sterfgevallen per 100 duizend kinderen per jaar. Na aangeboren afwijkingen en meningitis is verdrinking de derde belangrijke oorzaak van overlijden onder kinderen van 1 jaar. Bij jongetjes van 2 tot 5 jaar is verdrinking zelfs de voornaamste doodsoorzaak. Van de verdrinken kinderen was driekwart jonger dan 5 jaar. De meeste gevallen doen zich dus voor op leeftijden waarop toezicht een grote rol speelt.

Bron: Hoogenboezem J. en J. Garssen, 2007, Steeds minder kinderen verdrinken. CBS-webmagazine 19 februari 2007.

Allochtonen hebben vaker beroep op laag niveau

Niet-westerse allochtonen die deel uitmaken van de werkzame beroepsbevolking hebben veel vaker een beroep op een elementair of lager niveau dan autochtonen. Meer dan de helft was in de periode 2002/2005 actief in zo'n beroep, terwijl dit onder werkzame autochtonen minder dan drie op de tien was.

Op een schaal van 1 (elementair niveau) tot 5 (wetenschappelijk niveau) komt het gemiddelde beroepsniveau bij niet-westerse allochtonen uit op 2,5 en bij autochtonen op 3,1. De belangrijkste verklaring voor het relatief lage beroepsniveau van niet-westerse allochtonen is dat zij gemiddeld lager opgeleid zijn. Het is echter niet de enige verklaring. Opvallend is dat de achterstand het grootst is bij degenen met een wetenschappelijke opleiding.

Bron: Langenberg H. en H. Lautenbach, 2007, Beroepsniveau van allochtonen lager. CBS-webmagazine 19 februari 2007.

Demografiek

Herkomst en bestemming van Groningers

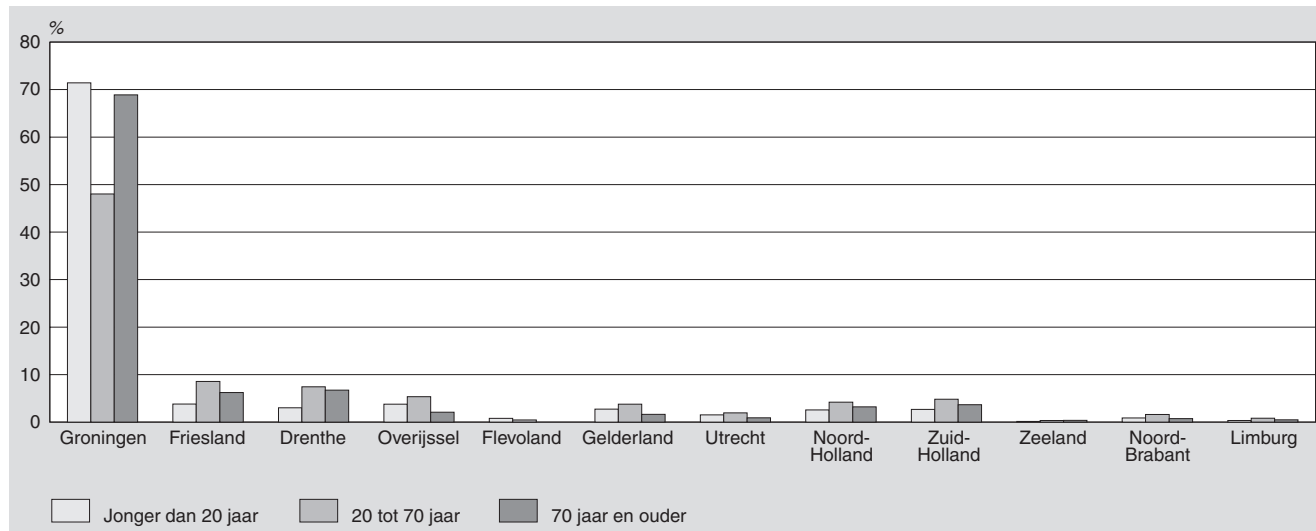
De stad Groningen telde in 2004 ongeveer 180 duizend inwoners. Van hen is 55 procent in de provincie Groningen geboren. Onder de jongeren, tot 20 jaar, is dit aandeel ruim 70 procent (*grafiek 1*). Twintigers komen veel vaker van elders. Nog geen 40 procent van hen is in de provincie Groningen geboren. Van de overigen zijn velen naar de stad Groningen gekomen in verband met een opleiding of werk. De stad trekt vooral veel jongeren uit Drenthe en Friesland. Met de leeftijd neemt het aandeel dat in de provincie Groningen is geboren en in Groningen-stad woont geleidelijk toe. Onder 70-plussers is dit aandeel weer bijna 70 procent. Het aandeel stijgt vanaf ongeveer 25-jarige leeftijd doordat veel studenten die oorspronkelijk van elders kwamen na hun studie de stad weer verlaten. Aan de toename onder ouderen dragen ten minste twee factoren bij: de huidige 70-plussers waren in hun jonge jaren relatief

minder mobiel, en sommige Groningers keren na hun arbeidzame leven, elders in het land, weer terug naar hun geboortestreek.

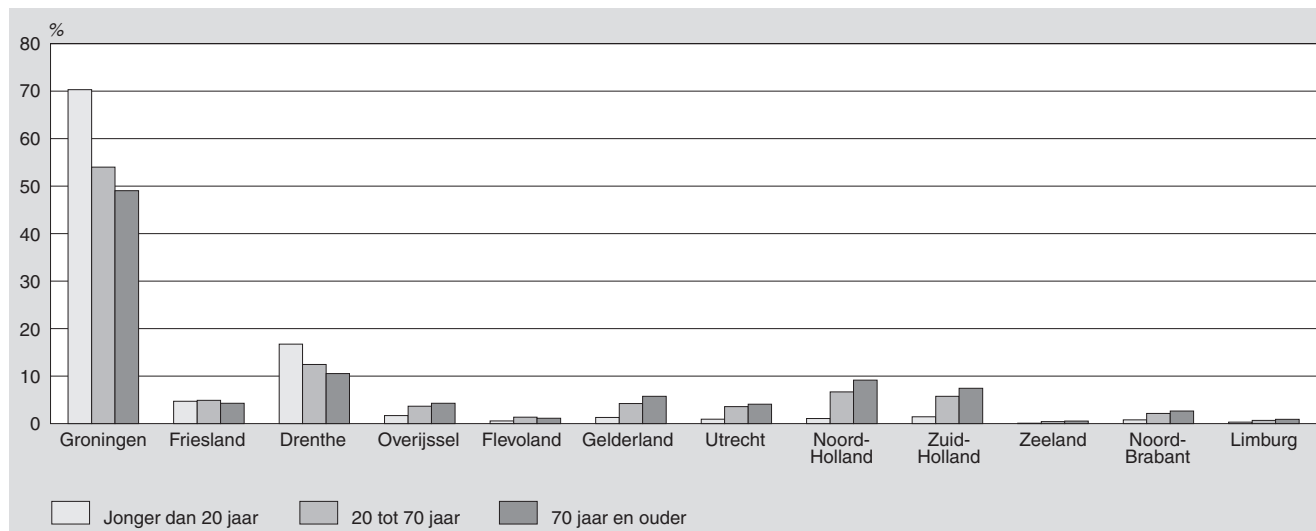
Eén op de tien inwoners van de stad Groningen is in het buitenland geboren. Het betreft in totaal 19 duizend mensen.

Nederland telde in 2004 bijna een kwart miljoen mensen die in Groningen-stad zijn geboren. Bijna 60 procent van hen woont in de provincie Groningen. Onder jongeren tot 20 jaar bedraagt dit aandeel 70 procent (*grafiek 2*). Het aandeel neemt af met de leeftijd, tot bijna de helft onder 70-plussers. Veel Groningers van middelbare en oudere leeftijd die zich elders bevinden, wonen in Drenthe, en in mindere mate in Noord- en Zuid-Holland. De provincies Noord- en Zuid-Holland trekken waarschijnlijk vooral Groningers vanwege de werkgelegenheid aldaar.

1. In de stad Groningen wonende personen, naar leeftijd en geboorteprovincie, 2004

2. Personen geboren in de stad Groningen, naar leeftijd en woonprovincie, 2004

Rangen en standen

Aandeel niet-westerse allochtonen onder 4- tot 12-jarigen, 2006

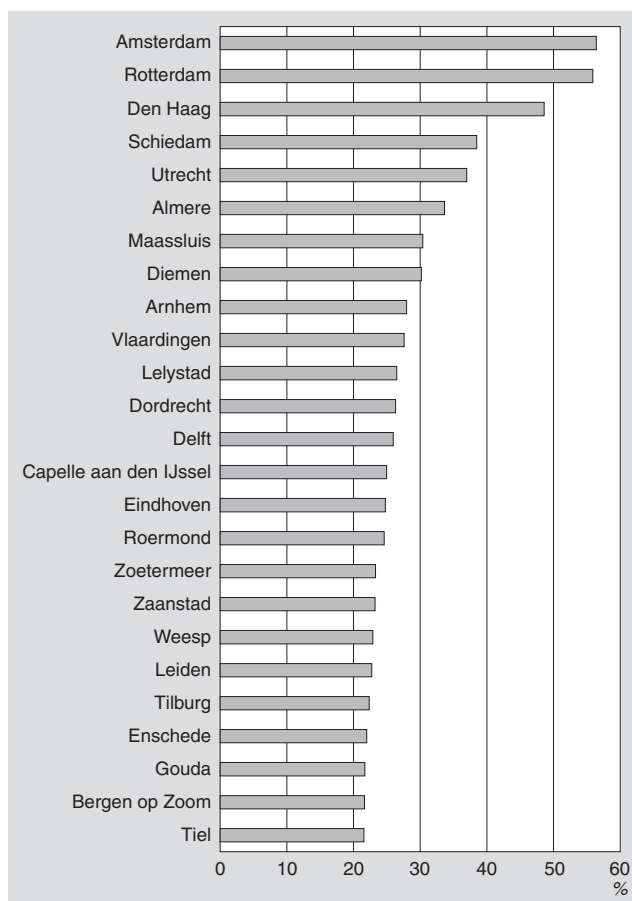
Op 1 januari 2006 was 15,9 procent van alle 4- tot 12-jarigen in Nederland van niet-westerse herkomst. Dit aandeel is in het afgelopen decennium relatief sterk toegenomen. Tien jaar eerder, op 1 januari 1996, werd 13,0 procent van alle kinderen in de basisschool-leeftijd tot de niet-westerse allochtonen gerekend. De totale groep niet-westerse allochtonen nam in dezelfde periode nog iets sneller toe, van 7,6 naar 10,5 procent.

In de top-25 van gemeenten met een groot aandeel 4- tot 12-jarigen van niet-westerse herkomst staan de grote ste-

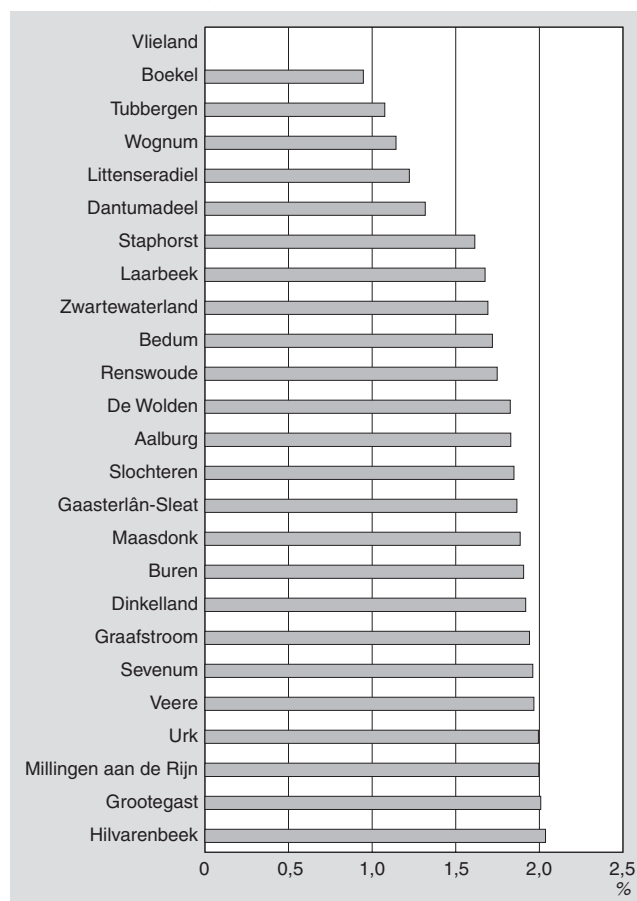
den bovenaan (*grafiek 1*). Het grootst is dit aandeel in Amsterdam, met ruim 56 procent. Ook in Rotterdam is meer dan de helft van de 4- tot 12-jarigen van niet-westerse herkomst. In Den Haag betreft het iets minder dan de helft van alle kinderen. In Utrecht bedraagt het aandeel niet-westers allochtone kinderen 37 procent.

De ranglijst wordt afgesloten door Vlieland: daar wonen in het geheel geen 4- tot 12-jarige kinderen van niet-westerse herkomst (*grafiek 2*). In gemeenten als Tubbergen, Staphorst en Zwartewaterland, gelegen in de Nederlandse *biblebelt*, is dit aandeel met 1 à 2 procent heel klein. Ook in de noordelijke provincies hebben veel gemeenten een klein aandeel niet-westers allochtone kinderen.

1. Top-25 van gemeenten met groot aandeel niet-westerse allochtonen onder 4- tot 12-jarigen, 2006

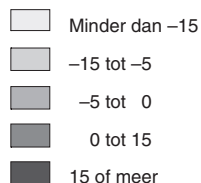
2. Top-25 van gemeenten met klein aandeel niet-westerse allochtonen onder 4- tot 12-jarigen, 2006

Bevolking in kaart

Vestigingsoverschot per gemeente, 2006

Per 1 000 inwoners:

Vestigingsoverschot per gemeente, 2006

In 2006 kende Nederland een negatief vestigingsoverschot van 31 duizend personen. Het aantal mensen dat naar het buitenland vertrok overtrof dus het aantal immigranten vanuit het buitenland. Al in 2003 was er, voor het eerst sinds eind jaren tachtig, sprake van een (licht) negatief vestigingsoverschot. Sinds 2004 is de emigratie fors hoger dan de immigratie.

In 2006 registreerde de provincie Zuid-Holland het grootste negatieve vestigingsoverschot, met bijna 18 duizend. Dit cijfer betreft zowel buitenlandse als binnenlandse migratie. De helft van het negatieve vestigingsoverschot in Zuid-Holland komt voor rekening van de gemeente Rotterdam. Ook in Limburg was het vestigingsoverschot duidelijk negatief.

De provincie met het grootste positieve migratiesaldo was Utrecht, met bijna 4 duizend.

In 2006 was de stad Utrecht de enige van de vier grote steden met een positief vestigingsoverschot (ruim 5 duizend). In Amsterdam en Den Haag bedroeg het negatieve migratiesaldo enkele duizenden. Rotterdam had het grootste negatieve vestigingsoverschot, met 9 duizend.

De gemeente met het grootste *positieve* vestigingsoverschot was het in Zuid-Holland gelegen Berkel en Rodenrijs, met 53 per duizend inwoners. Ook in Barendrecht, Pijnacker-Nootdorp en Aalsmeer lag het cijfer boven de 30. De gemeente met het grootste *negatieve* vestigingsoverschot was het Groningse Leek, met -33 per duizend inwoners. Ook uit Laren vertrokken naar verhouding veel inwoners (-31 per duizend).

Nederland en Europa

Sterfte door coronaire hartziekten in de Europese Unie

In de 27 lidstaten van de Europese Unie tezamen vormen aandoeningen van het hart- en vaatstelsel de belangrijkste doodsoorzaak. In 2004 stierven in de EU-27 bijna 2 miljoen mensen door aandoeningen van het hart- en vaatstelsel. Binnen deze groep vormt sterfte door coronaire hartziekten de belangrijkste doodsoorzaak, met bijna 740 duizend overledenen in 2004.

Voor zowel mannen als vrouwen geldt dat Nederland tegenwoordig behoort tot de landen met een relatief lage sterfte door coronaire hartziekten. Van deze groep landen maken verder Frankrijk, Italië, Griekenland, Portugal en Spanje deel uit.

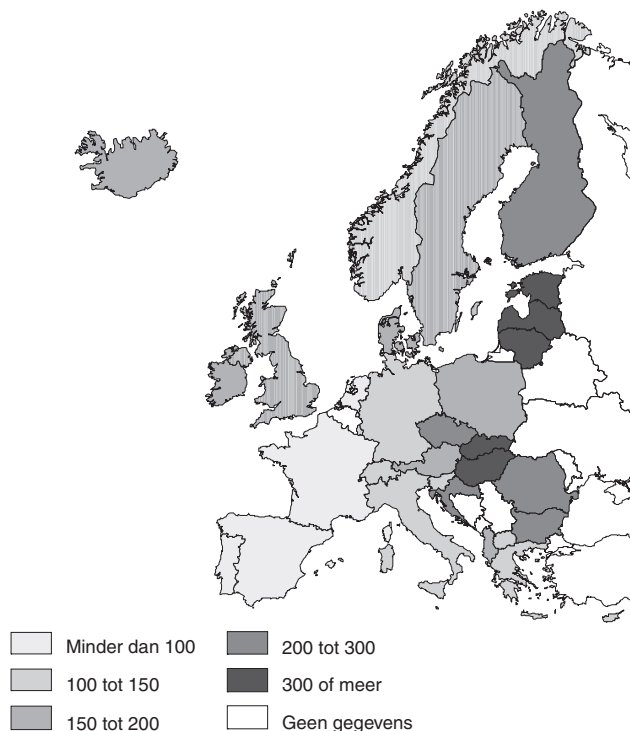
In de nieuwe Oost-Europese lidstaten is de sterfte door coronaire hartziekten het hoogst. Ook in Finland en Groot-Brittannië eisen deze ziekten naar verhouding een hoge tol. Bij beide geslachten is de gestandaardiseerde sterfte door coronaire hartziekten het hoogst in Litouwen, met ongeveer 450 sterfgevallen per 100 duizend mannen en 250 sterfgevallen per 100 duizend vrouwen. In Frankrijk is

de sterfte door coronaire hartziekten voor beide seksen het laagst.

In Europa is deze sterfte onder mannen gemiddeld twee keer zo hoog als onder vrouwen. In IJsland is het verschil in sterfte tussen mannen en vrouwen het grootst: het aantal sterfgevallen door coronaire hartziekten is daar onder mannen 2,6 keer zo hoog als onder vrouwen. De verschillen tussen de seksen zijn het kleinst in Roemenië en Slowakije: mannen overlijden er 1,6 keer zo vaak door coronaire hartziekten als vrouwen.

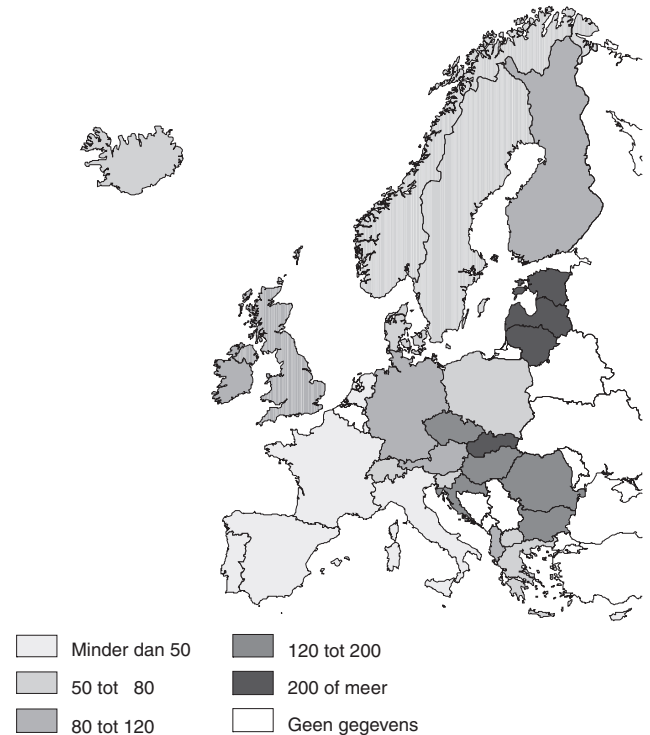
Als verklaring voor de lage sterfte in Zuid-Europa wordt vaak het beschermend effect genoemd van het 'mediterrane dieet', een voedingspatroon met veel olijfolie, vis, groenten en fruit. Dit dieet, met veel plantaardige producten, bevat doorgaans minder verzadigd vet. Ook tabak en alcohol spelen een rol in de verschillen binnen Europa, en in de verschillen tussen mannen en vrouwen. Tot slot zijn erfelijke factoren en verschillen in diagnose en classificatie van invloed op de cijfers met betrekking tot de sterfte door coronaire hartziekten.

Gestandaardiseerde sterfte aan coronaire hartziekten per 100 duizend inwoners in de EU-27, mannen

Bron: Eurostat.

Gestandaardiseerde sterfte aan coronaire hartziekten per 100 duizend inwoners in de EU-27, vrouwen

Bron: Eurostat.

Toen en nu

Zonder huwelijk een kind: een kwestie van geloof

Het Nederland van de vroege twintigste eeuw was een fatsoenlijke samenleving, daarover zijn historici het eens. Nederlanders dronken, internationaal gezien, weinig en het percentage buitenechtelijke kinderen was zelfs het laagste van heel Europa.

In 1937 publiceerde het CBS over de frequentie van buitenechtelijke ('onwettige') geboorten naar geloofsovertuiging. Het gemiddelde in 1935 bedroeg 1,54 buitenechtelijke kinderen per honderd geboren. Op dat moment was het percentage kinderen van niet-gehuwde ouders al gestaag aan het dalen. In 1900 was 2,6 procent van de geboorten buitenechtelijk, tien jaar later 2,1 procent en in 1935 nog maar 1,5 procent. Alleen in de oorlogsjaren 1914–1918 lag het percentage iets hoger (grafiek 1). Het waren in Europees opzicht zeer lage cijfers. Alleen in Ierland en België was het peil van onwettige geboorten enigszins vergelijkbaar. In de andere Europese landen lag het percentage buitenechtelijke kinderen vele malen hoger (Godefroy, 1961).

In de grote steden was het aandeel buitenechtelijke geboorten het hoogst, met 3,1 procent. De buitenechtelijkheid nam af met het aantal inwoners: hoe kleiner de gemeente, hoe lager het aandeel buiten het huwelijk geboren kinderen. Ook bleek er een relatie te bestaan tussen onwettige geboorten en kerkelijke gezindte: moeders die geen lid waren van een kerk hadden iets vaker een buitenechtelijk kind (2,75 procent) dan protestantse (1,61 procent) en katholieke moeders (1,26 procent).

Verder waren er regionale verschillen, al waren ze niet groot. Noord-Holland was de provincie met het hoogste percentage onwettige geboorten (2,53). Daarna volgden Zuid-Holland (1,89) en Utrecht (1,66). In Overijssel (0,71) en Noord-Brabant (0,75) waren de percentages het laagst. Onder katholieke moeders in Limburg kwamen onwettige geboorten veel minder vaak voor dan onder katholieke moeders buiten deze provincie. Het hoogst was het percentage buitenechtelijk geboren kinderen van katholieke moeders in Noord-Holland (2,16) en Zuid-Holland (1,99),

het laagst in Noord-Brabant (0,67) en Overijssel (0,60). Relatief hoog was ook het cijfer voor protestantse moeders in Noord-Holland (2,48) en in Limburg (2,39), ofschoon het aantal protestantse moeders daar gering was.

Tot 1981 bleef het percentage buitenechtelijke geboorten onder de 5. Daarna ging het per jaar omhoog (grafiek 2). In 1988 was het percentage al 10, tien jaar later 20. Momenteel betreft het ruim een derde van alle geboorten. Deze forse stijging van het aantal niet-echtelijke kinderen – zoals ze tegenwoordig worden aangeduid – illustreert hoe gewoon het is geworden om buiten het huwelijk, maar doorgaans wel binnen een relatie, een kind te krijgen. De geboorte van een kind is ook steeds minder vaak een reden om alsnog te trouwen. De komst van het eerste niet-echtelijke kind leidt niet langer haast per definitie tot een huwelijk. Ook het aandeel tweede en volgende kinderen dat buiten het huwelijk wordt geboren, is toegenomen (van 11 procent in 1995 naar 29 procent in 2006).

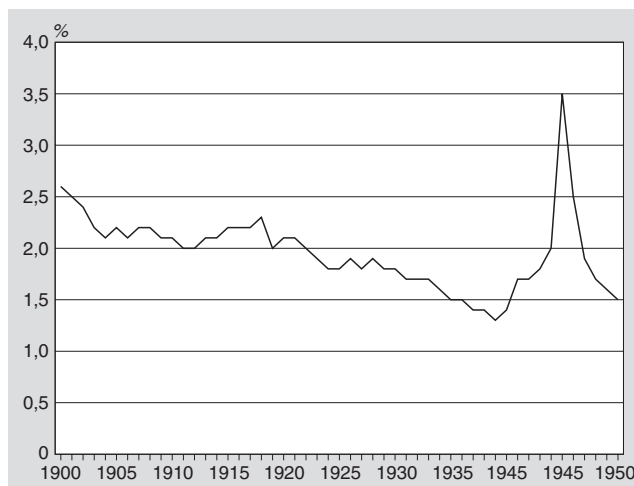
Het aandeel niet-echtelijke geboorten is tegenwoordig vooral hoog onder jonge moeders (15 tot 25 jaar) en oudere moeders (35 jaar en ouder). Tot halverwege de jaren zeventig was nog geen 10 procent van de kinderen van 15- tot 25-jarige moeders niet-echtelijk. Inmiddels is dit bijna de helft.

Literatuur

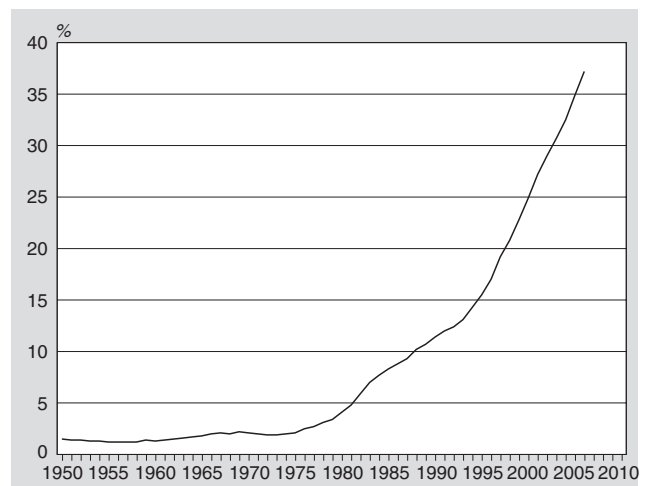
CBS, 1937, Overzicht omtrent de in 1935 wettig en onwettig levend geboren naar de kerkelijke gezindten der ouders, gevolgd door een overzicht van de kerkelijk gezindten der geboren naar die der ouders. Mededeling Afdeling Bevolkingsstatistiek No. 4. CBS, 's-Gravenhage.

Godefroy, J., 1961, Een sociaal-statistische beschrijving van de onwettige geboorten in Nederland. Sociale wetenschappen 4(1), blz. 1–38.

1. Aandeel niet-echtelijk levendgeborenen, 1900–1950

2. Aandeel niet-echtelijk levendgeborenen, 1950–2006

Wijken en buurten

Aandeel Turken, Marokkanen, Surinamers en Antillianen/Arubanen in Amsterdamse buurten

Op 1 januari 2006 telde Amsterdam 743 duizend inwoners. Van hen waren er 255 duizend (ruim een derde) van niet-westerse allochtone herkomst. Het aandeel niet-westerse allochtonen in Amsterdam is daarmee ruim drie keer zo hoog als het gemiddelde voor Nederland (10,5 procent). Van de vier grote niet-westerse herkomstgroepen is het aandeel van Surinamers in de Amsterdamse bevolking het hoogst, met 9,4 procent. Het aandeel van de Marokkanen bedraagt 8,8 procent, dat van de Turken 5,2 procent en dat van de Antillianen/Arubanen 1,5 procent. De kaarten geven de verdeling weer van deze vier niet-westerse herkomstgroepen over de Amsterdamse buurten.

Van alle Amsterdamse buurten met 3 duizend of meer inwoners heeft Bijlmer-Centrum het grootste aandeel Surinamers, met bijna 40 procent van de totale buurtbevolking. Ook in Bijlmer-Oost en Holendrecht en Reigersbos ligt dit aandeel boven de 30 procent. Het aandeel is het laagst in Apollobuurt, Grachtengordel-Zuid en Museumkwartier, met ongeveer één procent.

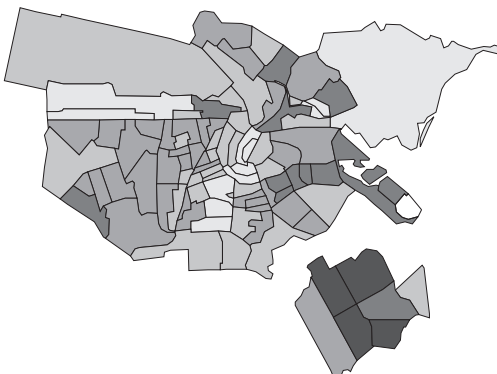
Het aandeel Marokkanen is het hoogst in de Amsterdamse buurt De Kolenkit, met 36 procent. Ook in Overtoomse Veld en Osdorp-Midden ligt dit aandeel boven de 30 procent. Het aandeel is het laagst in Apollobuurt, met 0,2 procent. In Museumkwartier en Grachtengordel-Zuid is het aandeel Marokkanen eveneens lager dan een half procent.

Ook het aandeel Turken is in De Kolenkit het hoogst, met bijna een kwart. Verder wonen veel Turken in Geuzenveld en Osdorp-Midden, met aandelen van respectievelijk 21 en 17 procent. Het aandeel is het laagst in Museumkwartier, met 0,3 procent. Andere buurten waar het aandeel Turken laag is, zijn Willemspark, Apollobuurt en Gein, met niet meer dan een half procent.

De ruimtelijke spreiding van de Antillianen in Amsterdam toont veel gelijkheid met die van de Surinamers. Het aandeel Antillianen/Arubanen is het hoogst in Bijlmer-Centrum en Bijlmer-Oost, met ruim 7 procent. In Apollobuurt is het aandeel Antillianen/Arubanen het laagst, met een half procent. Ook in Grachtengordel-Zuid en Tuindorp Nieuwendam wonen relatief weinig Antillianen.

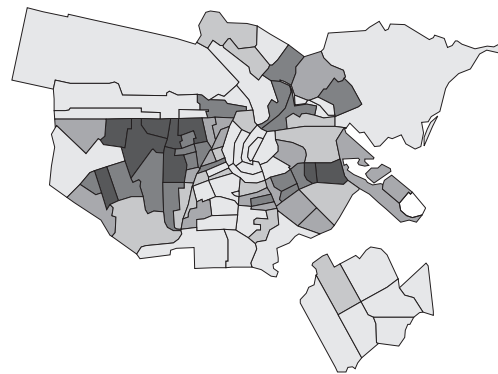
Aandeel niet-westers allochtonen per buurt in Amsterdam, 2006

Surinamers

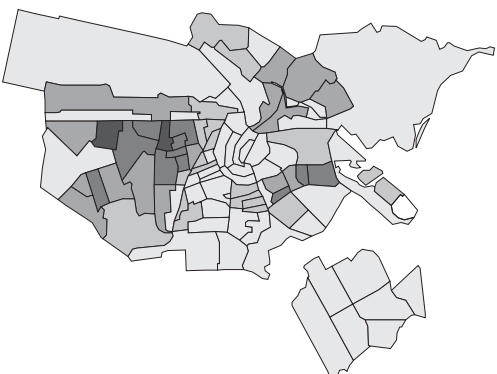
Zie legenda Turken.

Marokkanen

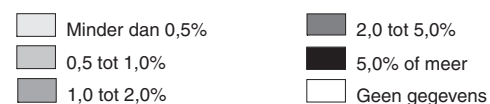
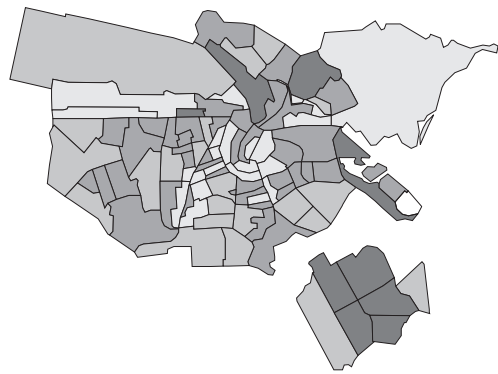

Zie legenda Turken.

Turken

Antillianen/Arubanen

Demografie in het nieuws

Problemen China door tekort aan vrouwen

Het Chinees staatsinstituut voor demografie waarschuwt voor ernstige gevolgen van de steeds minder evenwichtige verdeling van mannen en vrouwen. In China zijn er over dertien jaar 30 miljoen meer mannen van huwbare leeftijd dan vrouwen. Met de vergrijzing en de verstedelijking kan dit de sociale orde en harmonie ernstig uit balans brengen. Het onderzoek van het instituut spreekt van een stijging van antisociaal en gewelddadig gedrag door ongehuwd blijvende mannen. In China worden, sinds in de jaren tachtig de één kind-politiek werd ingevoerd, aanzienlijk meer jongens geboren dan meisjes. De traditionele voorkeur voor het mannelijk geslacht werd zo versterkt, omdat een jongen voor zijn ouders kan zorgen, terwijl een meisje wordt uitgehuwelijkt.

Bron: AD, 12 januari 2007

Nederlanders in voormalige emigratielanden

Het afgelopen jaar heeft een recordaantal Nederlanders het land verlaten. In de eerste elf maanden van 2006 verlieten volgens het CBS 120 duizend inwoners Nederland. Over de eerste elf maanden van 2005 waren dat er 10 procent minder: 108 duizend. Per saldo verlieten meer inwoners het land dan er door immigratie binnenkomen. Dit is al sinds 2003 het geval. Nederland is in dit opzicht uniek in Europa. Het negatieve migratiesaldo zet een rem op de bevolkingsgroei.

Inmiddels wonen meer dan 700 duizend Nederlanders in het buitenland. De grootste groep (bijna 120 duizend) woont in Canada. Dat land was, naast Australië en Zuid-Afrika, een populaire bestemming in de jaren vijftig, toen Nederland kampte met overbevolking en werkloosheid. In de jaren zeventig emigreerden veel Nederlanders naar Zuid-Afrika, omdat het land behoefte had aan geschoolde arbeidskrachten. Daar wonen nu ruim 40 duizend Nederlanders. In Australië zijn het er iets meer dan 80 duizend.

Bron: Volkskrant, 25 januari 2007

Extreme hitte in juli een natuurramp?

Volgens de VN was Nederland in 2006 het slachtoffer van een gigantische natuurramp. Wie de cijfers onder ogen krijgt, schrikt. Kunnen Nederland en België niet omgaan met extreme hitte? Of kunnen de Verenigde Naties niet omgaan met statistische gegevens? De VN-organisatie *International Strategy for Disaster Reduction* (ISDR) publiceerde een lijst met de grootste natuurrampen van 2006. Nederland en België staan op de vierde en vijfde plaats, door de hittegolf die de landen in juli 2006 teisterde. Bij elkaar kostte de hitte in Nederland aan ongeveer duizend mensen het leven. De eerste plaats op de lijst wordt ingenomen door Indonesië, met 5,8 duizend doden door een aardbeving. Op de tweede en derde plaats staat de Filippijnen met een tyfoon (1,4 duizend doden) en aardverschuiving (1,1 duizend doden). Het CBS-onderzoek waarop

ISDR zich baseert, betreft een statistische schatting. Het CBS registreerde vorig jaar juli ongeveer duizend meer sterfgevallen dan normaal. Deze oversterfte is voor een groot deel door de hoge temperaturen te verklaren, aldus het CBS.

Bron: Trouw, 2 februari 2007

Nederlander woont graag over de grens

De Duitse en Belgische grensstreek blijken voor Nederlanders aantrekkelijke woongebieden. Het aantal Nederlanders dat vlak over de grens gaat wonen, blijft toenemen. Vooral Duitsland wordt steeds populairder. Jaarlijks verhuizen volgens het Ruimtelijk Planbureau ongeveer 5 duizend Nederlanders naar het grensgebied in de buurlanden. Vorig jaar woonden vlak over de grens 59 duizend Nederlanders in België en 41 duizend in Duitsland. Fiscale overwegingen en goedkopere grond en huizen zijn voor de meeste Nederlanders de belangrijkste drijfveren om naar de grensstreken van de buurlanden te verhuizen. Het aantal Belgen en Duitsers dat in de Nederlandse grensstreek woont, is veel geringer dan andersom. Het gaat om ongeveer 10 duizend Belgen en 18 duizend Duitsers. Hun aantal neemt de laatste jaren licht af.

Bron: Volkskrant, 21 februari 2007

Nederlander aanzienlijk suïcidaler dan gedacht

Nederlanders zijn veel suïcidaler dan iedereen tot nu toe dacht. Elk jaar voelen ruim 400 duizend mensen zich zo wanhopig dat ze serieus overwegen zelfmoord te plegen. Bijna een kwart – 94 duizend Nederlanders – doet daadwerkelijk een poging. Dit blijkt uit een rapport van het Trimboos-instituut, het landelijk instituut voor geestelijke gezondheidszorg. Volgens officiële cijfers van het CBS plegen jaarlijks 1600 mensen zelfmoord, een aantal dat al vrij lang constant is.

Bron: Volkskrant, 1 maart 2007

Vergrijzing kost in 2011 al meer

Nieuwe berekeningen die op een sterker gestegen levensverwachting duiden, impliceren ook dat de kosten van de vergrijzing hoger zullen uitvallen. Er zal dus meer moeten worden omgebogen om de overheidsuitgaven vergrijzingsbestendig te maken. Dit blijkt uit notities van het Centraal Planbureau, opgesteld ten behoeve van de kabinetsinformatie. In het regeerakkoord wordt hiermee geen rekening gehouden. Het CBS heeft in december 2006 een nieuwe bevolkingsprognose gepubliceerd, waaruit blijkt dat de gemiddelde levensverwachting sterker stijgt dan eerder werd voorzien. Het CPB berekent dat de verhoging van de levensverwachting met 1,9 jaar voor mannen (tot 81,5 jaar) en met 1,6 jaar voor vrouwen (tot 84,2 jaar) die het CBS voorziet, leidt tot extra uitgaven voor de AOW en de zorg. De omvang hiervan schat het CPB op 1 miljard euro in 2011.

Bron: NRC Handelsblad, 2 maart 2007

Mededelingen

Nederlandse Demografiedag 2007

Op dinsdag 9 oktober 2007 vindt de tweede Nederlandse Demografiedag plaats. Op deze dag wordt onderzoek naar demografische ontwikkelingen gepresenteerd aan vakgenoten en geïnteresseerden. De dag start met een plenaire lezing over de gevolgen van vergrijzing voor de arbeidsdeelname. Daarna volgen drie rondes met parallelle sessies waarin onderzoekers hun werk kunnen presenteren.

Onderzoekers worden uitgenodigd om uiterlijk *1 mei 2007* abstracts (maximaal 200 woorden) in te dienen op het gebied van migratie, reproductieve gezondheid, beleid en bevolking, methoden en modellen, regelgeving en levensloop, vruchtbaarheid, sterfte, partnerkeuze en gezinsvorming, echtscheiding, historische demografie, arbeid en uittrekking, familierelaties, regionale planning en huisvesting.

Registreren voor deelname kan tot *1 september 2007*. Zowel voor het indienen van abstracts als voor het registreren van deelname dient het registratieformulier te worden gebruikt (zie hiervoor de website www.nvdemografie.nl).

Datum: dinsdag 9 oktober 2007.

Plaats: Academiegebouw Universiteit Utrecht, Domplein 29, Utrecht.

Organisatie: NVD, in samenwerking met het NIDI.

Informatie: (070) 356 52 77 (Anne van Putten).

E-mailadres: demografiedag@nidi.nl.

Regionale huishoudensprognose 2005-2025

In deze publicatie wordt de regionale ontwikkeling van het aantal huishoudens tot 2025 voorspeld. Opmerkelijk is de toekomstige verdeling van alleenstaanden over Nederland. Momenteel zijn zij sterk oververtegenwoordigd in de grote steden. Naar verwachting zal hun aantal de komende decennia vooral buiten de grote steden stijgen, waardoor het verschil tussen stad en platteland zal afnemen. De toename van het aantal alleenstaanden komt voor een belangrijk deel door de vergrijzing van de bevolking. Door verweuding zijn er onder ouderen relatief veel alleenstaanden.

Op de websites van het RPB en het CBS zijn de gedetailleerde prognoses voor elke gemeente afzonderlijk beschikbaar. Een samenvatting van de uitkomsten wordt gegeven in het persbericht *'In 2025 meer alleenstaanden buiten de grote stad'* van 29 november 2006 (www.cbs.nl).

RPB/CBS, 2007, Regionale huishoudensprognose 2005-2025.

Regionale huishoudensdynamiek: achtergronden bij de regionale huishoudensprognoses met het model PEARL

Deze publicatie beschrijft de achtergronden die bij huishoudensontwikkelingen een rol spelen. Het gaat daarbij om de volgende aspecten van de levensloop: het uit huis gaan van kinderen, het gaan samenwonen, het uit elkaar gaan en het institutioneel gaan wonen. Bij deze processen

ligt de nadruk op de regionale variatie en op verschillen tussen uiteenlopende herkomstgroepen.

Het rapport is in pdf-formaat beschikbaar via de websites van het RPB en het CBS.

RPB/CBS, 2006. NAI Uitgevers, Rotterdam.

ISBN 90 566 2593 4 / 97 890 566 2593 1; verkoopprijs: € 22,50.

Sociale samenhang in beeld, het SSB nu en straks

Dit boek bevat een verzameling opstellen die zijn gebaseerd op lezingen en referaten, gehouden op 1 december 2005 tijdens het symposium over het Sociaal Statistisch Bestand (SSB) te Leiden.

Het SSB maakt gebruik van een breed scala aan registraties. Hierdoor ontstaan veelal integrale bestanden over verschillende, maar aanverwante onderwerpen, die op persoonsniveau kunnen worden gekoppeld. Op deze wijze kan het CBS samenhangende uitkomsten op allerlei terreinen van maatschappelijke belang presenteren, en zo de sociale samenhang in beeld brengen.

ISBN 97 890 357 1942 2; verkoopprijs: € 66,-.

Verkrijgbaar bij de afdeling verkoop van het CBS.

NVD-studiemiddag over vergrijzing

Op donderdag 24 mei 2007 organiseert de Nederlandse Vereniging voor Demografie (NVD) een studiemiddag over vergrijzing. Sprekers van onder meer het NIDI, het CBS en het SCP zullen een bijdrage leveren.

Vergrijzing wordt doorgaans geassocieerd met hogere kosten van pensioenen en een groter beroep op de gezondheidszorg. Echter, lang niet alle ouderen zijn kwetsbaar en hulpbehoevend. Er zijn ook langer levende, vitale, welvarende ouderen die genieten van hun vrije tijd en die als opa of oma een steentje bijdragen aan de kinderopvang. Het doel van de middag is een bijdrage te leveren aan een evenwichtig beeld van de vergrijzing. Zowel sociale als materiële aspecten van het ouder worden zullen aan de orde komen.

Datum: donderdag 24 mei 2007, van 14.00 tot 16.30 uur.

Plaats: NIDI, Lange Houtstraat 19, Den Haag.

Key figures on Europe – Statistical pocketbook 2006

Key figures on Europe – Statistical pocketbook 2006 biedt een evenwichtige set van statistische gegevens over de economische en sociale ontwikkeling van de Europese Unie. Deze publicatie volgt in grote lijnen de statistische thema's van de Eurostat-database. Informatie is onder meer opgenomen over huwelijken, scheidingen, geboorte, sterfte en migratie.

Eurostat, 2006, Key figures on Europe. Statistical pocketbook 2006. Eurostat, Luxemburg.

Voor bestelinformatie: <http://epp.eurostat.ec.europa.eu>.

ISBN 92 790 1849 3.

Artikelen

Bevolkingsstatistieken onder het persoonskaartenstelsel en het GBA-stelsel: overeenkomsten en verschillen

Kees Prins en Hans Kuijper

Met de komst van de GBA in 1994 heeft de wijze van verzameling van gegevens ten behoeve van de bevolkingsstatistieken een grote verandering ondergaan. De papieren telkaarten zijn vervangen door een elektronische wijze van verzamelen. Hierdoor is de hoeveelheid handmatige werkzaamheden bij zowel de gemeenten als het CBS vermindert. Daarnaast heeft de set gegevens die het CBS over demografische gebeurtenissen verzamelt, met de komst van de GBA wijzigingen ondergaan. Met de komst van de jaarlijkse structuurtelling is het accent van de statistische informatievoorziening verschoven van de dynamiek naar de stand van de bevolking.

1. Bevolkings- en verblijfsregisters sinds 1850

Bij Koninklijk Besluit van 22 december 1849 (Staatsblad 64) zijn met ingang van 1 januari 1850 alle Nederlandse gemeenten verplicht bevolkings- en verblijfsregisters in te richten en bij te houden. Eerder waren ook al meerdere pogingen ondernomen om de bevolking te registreren, maar daarbij ging het niet om een uniforme regeling voor alle gemeenten in Nederland. De gegevens die zijn verzameld in het kader van de Volkstelling van 19 november 1849 dienden als basis voor de inrichting van de gemeentelijke bevolkingsregisters (CBS, 1902).

Aanvankelijk waren de voorschriften voor het inrichten en bijhouden nog niet vanuit de rijksoverheid opgelegd. Gemeenten waren hiervoor zelf verantwoordelijk. Op grond van artikel 140 van de Gemeentewet maakte de gemeenteraad namelijk "in overeenstemming met algemeene of provinciale voorschriften, de noodige verordeningen tot [...] opmaking van volledige staten der bevolking en harer huizing". Deze situatie duurde echter niet lang. Bij Koninklijk Besluit van 8 november 1861 werden algemene voorschriften opgesteld die door alle gemeenten moesten worden nageleefd. De enige uitzondering betrof de binnengemeentelijke verhuizingen. De regels daarvoor mochten nog steeds door de gemeenteraad worden vastgesteld. De uitspraak van de Hoge Raad uit 1879 dat de inrichting en bijhouding van de bevolkingsregistraties niet strekte tot uitvoering van een wet, noch berustte op een wet, dwong de overheid tot het leggen van een wettelijk fundament. Per 17 april 1887 werd de Wet bevolkings- en verblijfsregisters van kracht. Het eerste artikel van die wet, die in totaal slechts twee artikelen telde, bepaalde onder meer dat bij algemene maatregel van bestuur voorschriften werden opgelegd voor het aanleggen, inrichten en bijhouden van bevolkingsregisters. Later is de wet iets uitgebreid, maar meer dan zes artikelen heeft zij niet gekend. Ter uitvoering

van de wet werden op 27 juli 1887 drie koninklijke besluiten uitgevaardigd, waarin niet alleen de inrichting van de registers werd geregeld, maar ook de verplichting aan de burgers tot het doen van aangiften die nodig zijn om de registers actueel te houden.

Het Koninklijk Besluit van 1849 schreef voor dat elk huizegezin of iedere op zichzelf levende persoon op een afzonderlijke bladzijde van het bevolkingsregister werd beschreven en dat de gemeente voor elke wijk een apart boekdeel aanlegde. Hiermee was het bevolkingsregister in wezen een gezinsregister. Al snel bleek dat deze wijze van registreren niet in alle gevallen handig was. Als mensen verhuisden, moesten ze bijvoorbeeld van de ene bladzijde worden verwijderd om op een andere bladzijde in het register te worden bijgeschreven. Al aan het einde van de negentiende eeuw gingen stemmen op om voor iedere persoon een aparte kaart aan te leggen. Om het karakter van een gezinsregister te handhaven, was het voorts de bedoeling de kaarten per gezin bijeen te houden door middel van een omslagblad en die gezinsverzamelingen naar straatnaam en huisnummer te rangschikken (Gohres en Helmstrijd, 1936). Toch zou het tot de jaren dertig duren voordat het gebruik van persoonskaarten algemeen werd voorgeschreven.

Het spreekt vanzelf dat het invoeren van een persoonskaartenstelsel een enorm karwei was. De gegevens uit het gezinsregister moesten immers worden overgenomen op kaarten. Bij Koninklijk Besluit van 10 augustus 1938 werd bepaald dat op 1 januari 1940 het kaartstelsel in alle gemeenten operationeel moest zijn. Daarbij is er overigens niet voor gekozen de persoonskaarten van mensen die tot hetzelfde gezin behoorden, te bundelen. Volgens artikel 27, eerste lid, van het Besluit Bevolkingsboekhouding werden de persoonskaarten gerangschikt naar de alfabetisch-lexicografische volgorde volgens de (geslachts)namen en voornamen, waarbij op elke persoonskaart een verwijzing naar de persoonskaart van het zogenaamde gezinshoofd werd aangebracht.

Verstrekkings ten behoeve van de bevolkingsstatistiek

Van oudsher vormden de volkstellingen een belangrijke bron voor de bevolkingsstatistieken. De oudste telling werd gehouden in 1795, met als doel kiesdistricten te vormen. In de Franse tijd werden meerdere tellingen gehouden uit bevolkingsregistraties of voorlopers daarvan. Alleen al in de jaren 1810 en 1811 werden vijf van dergelijke tellingen ge-

Begrippen ¹⁾

A-nummer	Uniek (administratie)nummer dat in de GBA aan een persoon is toegekend.
Actueel ingeschrevene	Ingezetene.
Besluit Bevolkingsboekhouding	Besluit d.d. 31 maart 1936, behorende bij de Wet bevolkings- en verblijfsregisters van 17 april 1887. In het Besluit zijn onder meer voorschriften gegeven voor het aanleggen, inrichten, bijhouden en bewaren van bevolkings- en verblijfsregisters. De Wet en het Besluit zijn met ingang van 1 oktober 1994 ingetrokken.
Besluit GBA	Algemene maatregel van bestuur van 8 september 1994 waarin nadere regels omtrent de GBA zijn gesteld. In artikel 55 van het Besluit is de inschrijving van asielzoekers geregeld.
GBA	Gemeentelijke BasisAdministratie persoonsgegevens. Voorheen: het bevolkingsregister.
Gezin	Volgens artikel 1 van het Besluit Bevolkingsboekhouding: 1. de samenwonende echtgenoten, eventueel met de inwonende, niet gehuwde noch gehuwd geweest zijnde kinderen die zelf geen inwonende kinderen hebben; 2. de met zijn (haar) niet gehuwde noch gehuwd geweest zijnde kinderen voor zover deze zelf geen inwonende kinderen hebben, samenwonende man of vrouw, met dien verstande, dat indien een man en een vrouw, zonder met elkaar gehuwd te zijn, samenwonen met hun gemeenschappelijke wettige kinderen dan wel met de door de man erkende kinderen van de vrouw, die zelf niet gehuwd noch gehuwd geweest zijn en geen inwonende kinderen hebben, de man geacht wordt met de kinderen samen te wonen.
Gezinshoofd	Verouderde term. Op grond van artikel 1 van het Besluit Bevolkingsboekhouding: de mannelijke echtgenoot of de ouder in een eenoudergezin. De term 'gezinshoofd' is vanaf de jaren tachtig van de vorige eeuw overigens steeds meer in onbruik geraakt.
Handleiding Bevolkingsboekhouding	Behoort bij de beschikking d.d. 22 juni 1936. In de Handleiding zijn de onderwerpen uit het Besluit Bevolkingsboekhouding tot in detail vastgelegd. De Handleiding is met ingang van 1 oktober 1994 ingetrokken.
Ingeschrevene	Een persoon van wie een PL in de GBA is opgenomen.
Ingezetene	Ingeschrevene op wiens PL niet het gegeven van zijn overlijden of van zijn vertrek uit Nederland actueel is opgenomen. Dat wil zeggen dat de persoon niet dood is of niet is geëmigreerd. Een ingezetene behoort dus tot de actuele bevolking van Nederland.
Leidraad Bevolkingsstatistiek	Behoort bij de beschikking d.d. 22 juni 1936. In de Leidraad is de verstrekking geregeld van gegevens die het CBS nodig heeft voor het vervaardigen van de bevolkingsstatistieken. De Leidraad is met ingang van 1 oktober 1994 ingetrokken.
Onwettig	Verouderde term. Een geboorte die niet 'wettig' was, werd 'onwettig' genoemd.
Opschorten bijhouding PL	Als een burger overlijdt of emigreert, mag, nadat de overlijdens- resp. emigratiedatum is toegevoegd, de PL niet meer worden geactualiseerd. Dit wordt verwoord als het opschorten van de bijhouding van de PL. De bijhouding wordt hervat als de betrokkene re-immigreert of als het feit betreffende het overlijden of de emigratie op onwaarheid blijkt te berusten.
Persoonskaart	Kaart waarop de gegevens werden bijgehouden zoals voorgeschreven in het Besluit Bevolkingsboekhouding. In de periode 1 januari 1940 – 30 september 1994 hield de gemeente van iedere inwoner een persoonskaart bij. Persoonskaarten voor mannen waren chamois (grauwgeel) van kleur, die voor vrouwen grijs.
Persoonslijst	Het geheel van gegevens dat over een persoon in de GBA is opgeslagen. Voor iedereen die op 1 oktober 1994 of enig moment daarna tot de bevolking van een gemeente behoorde, is er in de GBA een persoonslijst.
Persoonsregister	Het persoonsregister was onderdeel van het bevolkingsregister. Het persoonsregister omvatte alle persoonskaarten van de inwoners van een gemeente.
PK	Afkorting van Persoonskaart.
PL	Afkorting van Persoonslijst.
Wettig	Verouderde term. Een geboorte werd 'wettig' genoemd als de moeder ten tijde van de geboorte of uiterlijk 307 dagen vóór de geboorte gehuwd was.

¹⁾ Zie voor demografische begrippen de rubriek 'Technische toelichting en verklaring van termen' elders in deze aflevering van Bevolkingstrends.

houden (Oomens, 1989). Tussen 1795 en 1829 hebben voorts diverse provincies volkstellingen uitgevoerd, zij het niet steeds op gelijke tijdstippen. Voor Nederland als geheel kunnen hieraan dus geen cijfers worden ontleend (CBS, 1902).

Vanaf 1829 werd om de tien jaar een volkstelling voor Nederland als geheel gehouden. Deze reeks werd tot in 1930 voortgezet om pas, in verband met de dreigende oorlogssituatie, in 1940 te worden onderbroken. Na de Tweede Wereldoorlog heeft het CBS nog drie volkstellingen georganiseerd: in 1947, in 1960 en in 1971. Tussentijds werd in 1956 een woningtelling gehouden, waarbij tevens een aantal gegevens over de bevolking werd verzameld.

De gegevens van de in 1811 ingevoerde burgerlijke stand ¹⁾ vormden sindsdien een belangrijke bron voor het samenstellen van statistieken over geboorte, sterfte en huwelijks-

¹⁾ In de registers van de burgerlijke stand zijn akten vastgelegd betreffende geboorte, sterfte, huwelijksluiting, huwelijksontbinding en aangaan resp. ontbinding van het geregistreerd partnerschap, en wel in de gemeente waar de betreffende gebeurtenis heeft plaatsgevonden. Als een persoon bijvoorbeeld in de gemeente Haarlem is geboren, ligt diens geboorteakte in het geboorteregister van de gemeente Haarlem, ook al woont de persoon inmiddels in een andere Nederlandse gemeente of in het buitenland. Het persoonsregister (nu de GBA) vormt een actueel overzicht van alle personen die in de gemeente woonachtig zijn, ongeacht de plaats van geboorte, huwelijksluiting et cetera. Voor een beschrijving van de burgerlijke stand en de bevolkingsregisters zie bijvoorbeeld Vulmsma (2002).

sluiting. Gedurende de negentiende eeuw werd het werk aan de statistische cijferopstellingen op lokaal en provinciaal niveau verricht. Het betrof tabellen over onder meer huwelijken en huwelijksontbindingen, geboorte en sterfte. Alleen voor de gemeenten met 50 000 of meer inwoners werden individuele telkaarten voor de sterfte gebruikt. Dit principe werd vanaf 1903 voor alle gemeenten gehanteerd. Met ingang van 1906 werden daarnaast individuele kaarten voor de geborenen en de huwelijken ingevoerd. Dit hield verband met het feit dat met ingang van die onderscheiden jaren het in 1899 opgerichte CBS uitsluitend deze kaarten (het grondmateriaal) verwerkte. Daarmee verviel voor de gemeenten het invullen van de eerder genoemde tabellen en werden de provinciale griffies geheel ontlast van het verzamelen van de door de gemeenten ingevulde staten (Centrale Commissie voor de Statistiek, 1917).

Niet voor alle demografische statistieken werden individuele telkaarten ingevoerd. Voor echtscheiding en scheidingen van tafel en bed bleven de jaarlijkse staten bestaan, zelfs tot de komst van de Gemeentelijke Basisadministratie persoonsgegevens (GBA) in 1994. Ook voor 'woningplaatsveranderingen en landverhuizers' bleven de maandstaten voorlopig gehandhaafd. De verhuiskaart voor de binnenlandse migratie werd ingevoerd in 1936 (CBS, 1954), die voor immi- en emigranten in 1947 (CBS, 1950).

De invoering van de Leidraad Bevolkingsstatistiek in 1936 (beschikking d.d. 22 juni 1936, nr. 16301; zie Lentz, 1936) werd het sluitstuk inzake de verstrekking van gegevens aan het CBS ten behoeve van de bevolkingsstatistieken. In de volgende paragraaf wordt hierop uitgebreider ingegaan.

2. Bevolkingsstatistieken onder het persoonskaartenstelsel

Opzet van het persoonskaartenstelsel

Het persoonskaartenstelsel dat tot 1 oktober 1994 van kracht is geweest, werd ingevoerd op 1 januari 1940. Het was een uitvloeisel van het Koninklijk Besluit van 31 maart 1936 (Staatsblad 342) waarin voorschriften waren vastgesteld voor het "aanleggen, inrichten, bijhouden en bewaren van bevolkings- en verblijfsregisters, voor het doen van daartoe vereiste opgaven en voor het verstrekken van inlichtingen uit die registers". Dit zogenaamde Besluit Bevolkingsboekhouding was gebaseerd op de Wet bevolkings- en verblijfsregisters en trad in de plaats van alle tot op dat moment bestaande voorschriften. Bij Koninklijk Besluit van 29 augustus 1967 werden de voorschriften uit 1936 vervangen door geheel nieuwe voorschriften, die op 1 januari 1968 van kracht werden. Met dit nieuwe Besluit veranderde de systematiek van de voorschriften die destijds tot de algemene invoering van het persoonskaartenstelsel leidden echter niet.

In elke gemeente werd een bevolkingsregister gehouden dat bestond uit ten minste een persoonsregister, een archiefregister, een woningregister en de registers van ingekomen en vertrokken personen. In dit artikel zal alleen aandacht worden geschonken aan het persoonsregister.

Het persoonsregister werd gevormd door de verzameling van persoonskaarten in elke gemeente. Volgens het Besluit Bevolkingsboekhouding, art. 17, eerste lid, diende "ieder die in Nederland nachtrust geniet, onverwijld te worden opgenomen in één van de persoonsregisters" en wel (art. 21, eerste lid) "in het persoonsregister van de gemeente waar de persoon nachtrust geniet en waar hij zich aanmeldt of wordt aangetroffen". De bepaling had betrekking op personen die zich, komende uit het buitenland, in Nederland vestigden.

Op de regel dat iedereen die in Nederland nachtrust genoot moest worden opgenomen in één van de persoonsregisters, bestond een aantal uitzonderingen. Ten eerste werden personen die tijdelijk in Nederland verbleven niet in één van de persoonsregisters opgenomen. Daarbij werd onderscheid gemaakt tussen Nederlanders en niet-Nederlanders. Voor Nederlanders werd het verblijf als tijdelijk beschouwd indien zij in het tijdvak van 90 opvolgende dagen, aansluitend aan het tijdstip van aankomst in Nederland, niet meer dan 30 dagen in Nederland zouden verblijven. Voor niet-Nederlanders was daarvan sprake als zij in het tijdvak van 360 opvolgende dagen niet meer dan 180 dagen in Nederland zouden verblijven. Ten tweede waren niet-Nederlanders aan wie, op grond van internationaal recht of gebruik, het recht van diplomatieke immuniteit toekwam van opneming in één van de persoonsregisters vrijgesteld. Voorts bleef opneming achterwege van personen die als militair of burger in dienst waren van de strijdkrachten van een bij de NAVO aangesloten land (niet Nederland), voorzover zij niet de Nederlandse nationaliteit hadden. Dezelfde bepaling gold voor hun gezinsleden.

Een pasgeboren kind werd in het persoonsregister opgenomen nadat aangifte van geboorte had plaatsgevonden en een geboorteakte was opgemaakt. De ambtenaar van de burgerlijke stand ontleende de voor de persoonskaart benodigde gegevens aan de akte en gaf deze door aan het bestuur van de gemeente waar het kind in het register werd opgenomen.

Voor twee categorieën levendgeboren kinderen werd geen persoonskaart aangelegd: voor kinderen die vóór de geboorteaangifte waren overleden en voor kinderen die 'toevallig' in Nederland werden geboren.

Zoals artikel 17 van het Besluit Bevolkingsboekhouding regels voor opneming in de persoonsregisters bevatte, waren in artikel 19 van het Besluit voorschriften voor afvoering van de persoonsregisters opgenomen. Onder lid 1b van genoemd artikel stond vermeld dat iedereen die Nederland voor langer dan 360 dagen dacht te verlaten, van de persoonsregisters diende te worden afgevoerd. Ook op deze regel bestonden echter enkele uitzonderingen: iemand die aan boord van een Nederlands schip voer en, aansluitend aan het tijdstip van vertrek uit Nederland, niet meer dan 720 achtereenvolgende dagen buiten Nederland zou verblijven, werd niet van de persoonsregisters afgevoerd. Dat laatste gold eveneens voor militairen van de Nederlandse krijgsmacht die voor het uitoefenen van hun militaire verplichtingen uit Nederland vertrokken.

Overigens werd er, anders dan bij de criteria voor de opnemingen, bij die van de afvoeringen geen onderscheid gemaakt tussen Nederlanders en niet-Nederlanders.

Afvoering van de persoonsregisters was niet alleen noodzakelijk bij vertrek uit Nederland, maar ook in een aantal andere gevallen. Zo vond uiteraard afvoering plaats wanneer iemand was overleden. Hetzelfde gebeurde wanneer van iemand die had nagelaten van zijn vertrek uit de gemeente aangifte te doen, de verblijfplaats niet meer kon worden opgespoord: de zogenoemde VOW ('vertrokken onbekend waarheen')-gevallen. Ten slotte kwam voor niet-Nederlanders die in de persoonsregisters waren opgenomen, de grond voor opnemings te vervallen als zij tijdens hun verblijf in Nederland het recht van diplomatieke immuniteit verkregen. Zij werden daarom van de persoonsregisters afgevoerd.

Op de persoonskaart – die voor een man chamois (grauwgeel) van kleur was en voor een vrouw grijs – werd voor iedere persoon een groot aantal gegevens bijeengebracht en vastgesteld. De voorzijde van de persoonskaart diende voor het vermelden van gegevens over de persoon zelf, diens ouders en, indien gehuwd of gehuwd geweest, diens (voormalige) echtgeno(o)t(e); de achterzijde kon worden gebruikt voor het vermelden van een aantal gegevens over de (stief)kinderen van de persoon in kwestie. De invulling van de achterzijde vond alleen plaats als de persoon op wie de persoonskaart betrekking had, gezinshoofd was en één of meer (stief)kinderen had. De persoonskaart van het gezinshoofd – een term die tegenwoordig niet meer wordt gebruikt – kreeg daardoor tevens het karakter van gezinskaart en werd daarom ook wel *gezinspersoonskaart* genoemd. Immers, van deze kaart kon de administratieve samenstelling van het gezin worden afgelezen.

Elke persoonskaart bevatte dus een groot aantal gegevens. Met behulp van deze informatie konden gemeenten hun taak uitvoeren zoals die stond omschreven in het Besluit Bevolkingsboekhouding.

De persoonskaart vermeldde onder meer naam, geboortedatum, geboorteplaats en woonadres van de persoon, alsmede namen en geboortedata van de ouders, de echtgeno(o)t(e) en indien het een gezinshoofd betrof, van de kinderen. Voorzover van toepassing werden deze gegevens aangevuld zodra bij de gemeente aangifte werd gedaan van een demografische gebeurtenis. Om te waarborgen dat gemeenten het actualiseren van de persoonskaarten naar behoren konden uitvoeren, werd aan de bevolking ten aanzien van een aantal gebeurtenissen een meldingsplicht opgelegd: van pasgeborenen behoorde aangifte te worden gedaan, evenals van overlijden of van verhuizing. Voor wat betreft geboorte, sterfte, huwelijksluiting en huwelijksontbinding door echtscheiding kwam deze informatie via de burgerlijke stand bij de afdeling Burgerzaken terecht. Voor verhuizing was de burger de directe informatiebron. Omdat niet iedereen in staat was zelf aangifte te doen van gebeurtenissen die hem of haar betroffen, gaf het Burgerlijk Wetboek regels over wie in bepaalde gevallen tot aangifte verplicht was. Gegevens die niet langer actueel waren, zoals vorige woonadressen, bleven op de persoonskaart in leesbare vorm aanwezig. De opgelegde meldingsplicht en de in het Burgerlijk Wetboek opgenomen regels zijn ook onder het huidige GBA-stelsel nog onverminderd van kracht.

In het persoonskaartenstelsel was het vrijwel ondenkbaar wijzigingen in de gegevensset aan te brengen. Recentelijk aangebrachte wijzigingen in de regelgeving, zoals die met betrekking tot de invoering van het geregistreerd partnerschap en het huwelijk tussen twee personen van hetzelfde geslacht, zouden onder het persoonskaartenstelsel moeilijk voorstelbaar zijn geweest. In dat stelsel, dat bestond uit miljoenen papieren persoonskaarten, waren wijzigingen die de inhoud van de kaart ('de gegevensset') raakten in de praktijk onuitvoerbaar, tenzij de wijziging inhield dat een gegeven niet meer behoefde te worden bijgehouden. Van een dergelijke maatregel is slechts één voorbeeld bekend, namelijk de ministeriële beschikking uit 1982 die de burger met ingang van 1 januari 1983 het recht gaf de vermelding over de kerkelijke gezindte van diens persoonskaart te laten verwijderen.

Berichtgeving op grond van de Leidraad Bevolkingsstatistiek

Evenals daarvoor het geval was, voorzagen de gemeenten het CBS onder het persoonskaartenstelsel van informatie door berichtgeving over de belangrijkste demografische gebeurtenissen. De daarmee samenhangende regelgeving was vastgelegd in de Leidraad Bevolkingsstatistiek, een ministeriële beschikking die bij de Wet bevolkings- en verblijfsregisters hoorde. In de Leidraad was voorgeschreven op welke wijze en met welke periodiciteit gemeenten die informatie dienden aan te leveren. De gemeenten maakten hiertoe gebruik van telkaarten of andere papieren documenten die per statistiek specifiek waren. Van vrijwel elke demografische gebeurtenis die op de persoonskaart werd vastgelegd, werd het CBS door middel van het daartoe geëigende document in kennis gesteld (zie voor de modellen van deze documenten de Leidraad Bevolkingsstatistiek of Van den Brekel, 1977).

Onder het persoonskaartenstelsel ontving het CBS in het kader van de geboortestatistiek maandelijks een inventaris (model A1), de rode telkaarten voor een als levend aangegeven jongen (model A2) en de witte telkaarten voor een als levend aangegeven meisje (model A3).

Voor de huwelijksstatistiek stuurden gemeenten iedere maand een inventaris (model B1) en de witte huwelijkskaarten (model B2) naar het CBS.

Eveneens elke maand kreeg het CBS voor de sterftestatistiek een sterfte-inventaris (model C1) toegezonden met daarbij de persoonskaarten van de overledenen, de oranje telkaarten (model C2) voor in de gemeente overledenen voor wie de persoonskaarten nog niet ontvangen waren, de blauwe telkaarten (model C3) voor als levenloos aangegeven jongens en de gele telkaarten (model C4) voor als levenloos aangegeven meisjes.

Voor de statistiek van de echtscheidingen ontving het CBS van elke gemeente een jaarstaat (model D) met daarop een opgave over de in die gemeente in het afgelopen kalenderjaar door de ambtenaar van de burgerlijke stand ingeschreven vonnissen betreffende – zoals dat officieel heette – "het einde van huwelijken".

Voor de statistiek van de binnenlandse en buitenlandse migratie moesten gemeenten een maandstaat voor het doen van opgaven over opnemings in en afvoering van het

persoonsregister (maandstaat E) naar het CBS sturen. Tegelijk met deze maandstaat werden voor de statistiek van de buitenlandse migratie telkaarten voor een immigrant (model B) en een emigrant (model A) ingezonden en voor de statistiek van de binnenlandse migratie verhuiskaarten (een telkaart voor een naar een andere in Nederland gelegen gemeente vertrokken alleengaande persoon of voor meerdere, in gezinsverband verhuizende personen).

De inzending van de hiervoor genoemde documenten diende, waar het de geboortestatistiek, de huwelijksstatistiek en de sterftestatistiek betrof, te gebeuren na afloop van de gebeurtenismaand maar vóór de achtste van de daaropvolgende maand. Voor de statistiek van de binnenlandse en buitenlandse migratie moest de inzending plaatshebben tussen de eerste en de achtste van de tweede maand volgend op de gebeurtenismaand. De echtscheidingsgegevens, ten slotte, dienden te worden ingestuurd vóór 15 februari van het jaar volgend op dat waarop de cijfers betrekking hadden.

Essentieel voor het systeem was dat iedere gebeurtenis afzonderlijk werd gemeld, wat betekende dat het CBS van iedere gebeurtenis afzonderlijk gegevens ontving, uiteraard voorzover dat in de Leidraad was geregeld.

Een belangrijk verschil met de huidige situatie is dat onder het persoonskaartenstelsel per demografische gebeurtenis alle benodigde informatie op één telkaart werd ontvangen. In de GBA-situatie ontvangt het CBS informatie over de personen die de demografische gebeurtenis in kwestie meemaken. Het CBS stelt uit deze informatie vervolgens zelf informatie over die gebeurtenis samen (zie paragraaf 3).

Andere informatieverzamelingen

Van sommige demografische gebeurtenissen was de berichtgeving in de Leidraad Bevolkingsstatistiek niet geregeld. Om toch statistische informatie over deze gebeurtenissen te kunnen verschaffen, werden andere bronnen geraadpleegd. Zo verkreeg het CBS gegevens over wijziging van nationaliteit en naturalisatie door deze te verzamelen bij het ministerie van Justitie of ze te ontlenen aan koninklijke besluiten en uitspraken van de rechter. Verstrekking van informatie over de binnengemeentelijke verhuizingen was evenmin in de Leidraad geregeld. Op verzoek van het CBS verstrekten de gemeenten één keer per jaar een totaalstelling van deze verhuizingen. Van verweduwing werd zelfs in het geheel geen melding gedaan. In het doormuteersysteem werd verondersteld dat bij het overlijden van een gehuwde persoon een andere in dezelfde gemeente woonachtige persoon van het andere geslacht verweduwde. De veronderstelling dat de weduwe of weduwnaar in dezelfde gemeente woonde als de overleden gehuwde persoon, ging echter niet in alle gevallen op. De kwaliteit van de doorgemuteerde stand van de bevolking naar geslacht, leeftijd en burgerlijke staat leed hier evenwel nauwelijks onder.

Ernstiger in dit verband was de onderrapportage van in het buitenland voltrokken huwelijken van in Nederland woonachtige personen. Voor de doorgemuteerde stand van de bevolking naar burgerlijke staat had dit tot gevolg dat het aantal gehuwden vooral onder de niet-Nederlandse bevol-

king werd onderschat. Bovendien nam de onderschatting in de tijd cumulatief toe.

Regelmatig verzamelde het CBS bij de gemeenten daarnaast gegevens over de stand van de bevolking. Aanvankelijk gebeurde dit doorgaans in combinatie met de volkstellingen, maar toen die mogelijkheid verviel – de laatste volkstelling werd in 1971 gehouden – is het CBS, in het kader van een volkstellingvervangend programma, overgegaan tot het houden van tellingen uit de gemeentelijke bevolkingsregisters. De eerste van deze zogenoemde register-tellingen werd in 1983 gehouden; die van 1992 was de laatste vóór de invoering van de GBA. Aangezien het persoonsregister als het op massale bewerkingen aankwam weinig toegankelijk was, beperkte het CBS deze tellingen tot gemeenten die over enige vorm van elektronische of mechanische gegevensopslag beschikten.

De registertellingen beoogden primair de leemtes te vullen die het zojuist beschreven doormuteersysteem noodgedwongen kende. Daarnaast voorzagen de tellingen in een periodieke herijking van de doorgemuteerde bestanden, een rol die vóór de invoering van de registertellingen bij de volkstellingen lag. Dit was van belang omdat in de praktijk doormutering onvermijdelijk leidde tot (overigens relatief geringe) inhoudelijke verschillen tussen de CBS-bevolkingsstatistieken en de gemeentelijke bevolkingsregisters.

Vaststelling van de gemeentelijke inwonertallen

Het CBS heeft naast statistische taken ook een bevolkingsboekhoudkundige taak, namelijk het officieel vaststellen van de gemeentelijke inwonertallen. Dankzij de in de vorige paragraaf genoemde maandelijkse berichtgeving was het CBS onder het persoonskaartenstelsel in staat om, uitgaande van het aantal inwoners aan het begin van een maand, door vermeerdering met de aantallen levendgeborenen en gevestigde personen en vermindering met de aantallen overledenen en vertrokken personen gedurende die maand, het aantal inwoners op de eerste van de daaropvolgende maand te bepalen.

Voor iedere gemeente stelt het CBS het inwonertal op 1 januari officieel vast. De vaststelling geschiedde in het verleden op basis van het jaarlijkse aantal mutaties en vond plaats in nauw overleg met de betreffende gemeente. Iedere gemeente werd in deze procedure ruimschoots in de gelegenheid gesteld (beargumenteerde) wijzigingen voor te stellen. Daarbij was het zó dat wanneer een gemeente ondanks herhaalde verzoeken daartoe niet reageerde, het CBS het inwonertal zonder overleg vaststelde. Gemeenten waren hiervan op de hoogte.

Het officieel vastgestelde inwonertal per gemeente speelde, en speelt nog steeds, een belangrijke rol in een aantal wetten zoals de Financiële-Verhoudingwet, de Kieswet, de Gemeentewet en de Provinciewet. In de eerstgenoemde wet staat bijvoorbeeld vermeld dat het inwonertal mede van invloed is op de hoogte van de uitkeringen uit het Gemeentefonds. In de Gemeentewet is opgenomen dat het aantal gemeenteraadsleden en het salaris van burgemeester en wethouders afhankelijk zijn van het aantal inwoners.

Het systeem van bevolkingsstatistieken

Bevolkingsstatistieken kunnen worden onderscheiden in die betreffende de stand van de bevolking op een gegeven peildatum en die betreffende de bevolkingsdynamiek gedurende een bepaalde periode. De dynamiek wordt veroorzaakt door onder meer geboorte, sterfte, immigratie en emigratie. Stand en dynamiek samen vormen een sluitend geheel: veranderingen in de stand van de bevolking worden beschreven door de bevolkingsdynamiek, terwijl omgekeerd als gevolg van de dynamiek in de bevolking veranderingen in de stand van de bevolking worden teweeggebracht. Vanwege dit laatste was het mogelijk met behulp van statistische gegevens over geboorte, sterfte, migratie et cetera de statistiek van de stand van de bevolking van jaar op jaar te actualiseren. Op deze wijze werd voor elke gemeente het officiële inwonertal op 1 januari verkregen ('vaststelling inwonertal per gemeente'). De in feite enige beperking die zich hierbij voordeed, was dat de onderscheidingen in de op deze wijze doorgemuteerde (berekende) stand noodzakelijkerwijs beperkt waren tot die welke in alle stromen aanwezig waren. Zo was het bijvoorbeeld wel mogelijk per gemeente de stand van de bevolking naar geslacht, leeftijd en burgerlijke staat van jaar op jaar vast te stellen, maar niet de jaarlijkse gemeentelijke inwonertallen verdeeld naar geboorteland of nationaliteit. De reden hiervan was dat in de statistiek van de binnenlandse migratie en die van de echtscheidingen het gegeven 'geboorteland' ontbrak. In het geval van verweuding was het kenmerk 'nationaliteit van de overlevende partner' niet beschikbaar.

In *staat 1* is schematisch weergegeven welke kenmerken beschikbaar waren in de voor de vaststelling van het inwonertal per gemeente benodigde mutatiestatistieken.

Onder het persoonskaartenstelsel stonden de verschillende bevolkingsstatistieken tamelijk los van elkaar. Op macroniveau was het nog wel mogelijk relaties tussen de statistieken te leggen, maar op microniveau was dit niet het geval omdat het daarvoor noodzakelijke koppelgegevens ontbrak.

De vervaardiging van bevolkingsstatistieken

Bij binnenkomst van de telkaarten en andere documenten vonden op het CBS controles op volledigheid en consistentie plaats. Niet alleen werd nagegaan of het aantal ingezonden documenten in overeenstemming was met de

opgave van de gemeente, ook werd gecontroleerd of de kaarten volledig waren ingevuld. Daarnaast werden de gegevens van iedere kaart afzonderlijk aan een foutencontrole onderworpen. Zo werd gecontroleerd of de leeftijd plausibel was: sommige demografische gebeurtenissen zoals huwen of kinderen krijgen zijn immers leeftijdgebonden. Een persoon die huwde diende volgens de interne CBS-controleregels minimaal 15 jaar oud te zijn. Personen jonger dan 15 jaar waren in de bevolkingsstatistieken per definitie ongehuwd. Geconstateerde fouten werden verbeterd, waarbij in voorkomende gevallen contact werd opgenomen met de betreffende gemeente.

Na de totstandkoming van de statistieken werden de telkaarten en andere documenten vernietigd. Dit gold niet voor de persoonskaarten, met behulp waarvan de sterftestatistiek werd vervaardigd. Deze werden na afsluiting van het betreffende statistiekjaar overgedragen aan het Centraal Bureau voor Genealogie.

In een aantal gevallen weken de statistische cijfers af van de bevolkingsboekhoudkundige cijfers. Als voorbeeld kan de geboortestatistiek worden genomen. Volgens de Leidraad Bevolkingsstatistiek dienden buiten Nederland levendgeborenen te worden verantwoord op de maandstaat van de opnemingen in en de afvoeringen van het persoonsregister en moest er voor hen een kennisgeving van opneming (model B) worden opgemaakt. In bevolkingsboekhoudkundig opzicht was er dus sprake van immigratie en niet van een geboorte. Wanneer bleek dat deze levendgeborenen – ook wel 'toevallig in het buitenland geboren' genoemd – op het tijdstip van opneming in het persoonsregister nog geen jaar oud waren en bij de geboorte kwamen te behoren tot een gezin waarvan het 'hoofd' was opgenomen in de Nederlandse persoonsregisters, werden ze bij de samenstelling van de jaarstatistieken overgeheveld van de immigratiestatistiek naar de geboortestatistiek. In statistisch opzicht was er nu dus sprake van een geboorte en niet meer van een immigratie. Een ander voorbeeld betreft de levendgeborenen die vóór de geboorteaangifte waren overleden. Zij werden niet op de geboorte-inventaris (A1) en evenmin op de sterfte-inventaris (C1) verantwoord. In bevolkingsboekhoudkundig opzicht behoorden zij dus noch tot de levendgeborenen noch tot de overledenen. Bij de vervaardiging van de jaarstatistieken werden zij echter zowel aan het bestand van de levendgeborenen toegevoegd als aan dat van de overledenen. Voor de omvang van gemeentelijke inwonertallen hadden deze overhevelingen (uiteraard) geen consequenties.

Staat 1
Kenmerken per demografische statistiek onder het persoonskaartenstelsel

	Kenmerk						
	Geslacht	Geboortejaar	Burgerlijke staat	Geboorteland	Geboorteland overlevende partner	Nationaliteit	Nationaliteit overlevende partner
Geboorte	x	x	x	x	nvt	x	nvt
Sterfte	x	x	x	x	ontbreekt	x	ontbreekt
Binnenlandse migratie	x	x	x	ontbreekt	nvt	x	nvt
Buitenlandse migratie (incl. administratieve correcties)	x	x	x	x	nvt	x	nvt
Huwelijkssluiting	x	x	x	x	nvt	x	nvt
Echtscheiding	x	x	x	ontbreekt	nvt	ontbreekt	nvt

Staat 2
Berichtgeving per statistiek over demografische gebeurtenissen onder het persoonskaartenstelsel

	Bron	Document(en) ¹⁾	Bevat gegevens over	Periodiciteit
Geboorte	Burgerlijke Stand	inventaris geboortetelkaarten (A1); telkaart levend aangegeven jongen (A2) resp. meisje (A3); telkaart levenloos aangegeven jongen (C3) resp. meisje (C4)	levendgeborene, vader, moeder	maandelijks
Sterfte	Burgerlijke Stand	sterfte-inventaris (C1); persoonskaart; telkaart overledene van wie de persoonskaart nog niet is ontvangen (C2); telkaart levenloos aangegeven jongen (C3) resp. meisje (C4); telkaart 'toevallig' overlijden (C5)	overledene, achterblijvende weduwe/weduwenaar	maandelijks
Doodgeboorte	Burgerlijke Stand	telkaart levenloos aangegeven jongen (C3) resp. meisje (C4)	doodgeborene, vader, moeder	maandelijks
Binnenlandse migratie	Burgerzaken	maandstaat E opnemingen en afvoeringen: verhuiskaart	tegelijkertijd verhuizende gezinsleden	maandelijks
Immigratie / administratieve opnemings	Burgerzaken	maandstaat E opnemingen en afvoeringen: kennisgeving van opnemings (model B)	immigrant	maandelijks
Emigratie / administratieve afvoering	Burgerzaken	maandstaat E opnemingen en afvoeringen: kennisgeving van afvoering (model A)	emigrant	maandelijks
Verhuizing binnen de gemeente	Burgerzaken	–	aantal verhuizingen	jaarlijks
Huwelijkssluiting	Burgerlijke Stand	inventaris der huwelijkstelkaarten (B1); huwelijkstelkaart (B2)	beide huwelijkspartners	maandelijks
Echtscheiding	Burgerlijke Stand	jaarstaat D huwelijksonbindingen	beide huwelijkspartners	jaarlijks
Scheiding van tafel en bed	Rechtbank	jaarstaat D2 scheiding van tafel en bed	beide huwelijkspartners	jaarlijks
Wijziging van nationaliteit	Ministerie van Justitie	–	gezinsleden die tegelijkertijd het Nederlandschap verkrijgen	jaarlijks

¹⁾ Op 'verhuizing binnen de gemeente' en 'wijziging van nationaliteit' na zijn alle documenten voorgeschreven in de Leidraad Bevolkingsstatistiek.

In *staat 2* is samengevat welke telkaarten en andere bevolkingsboekhoudkundige documenten bijdroegen tot de diverse bevolkingsstatistieken.

De statistieken over geboorte, sterfte en binnen- en buitenlandse migratie hadden betrekking op de 'de jure' bevolking, oftewel de in de persoonsregisters opgenomen bevolking. Gelet op de in het doormuteersysteem gehanteerde veronderstelling dat bij het overlijden van een gehuwde persoon een andere in dezelfde gemeente woonachtige persoon van het andere geslacht verweduwde, gold in feite hetzelfde voor de statistiek over verweduwing.

De statistieken over huwelijkssluiting en echtscheiding echter betroffen de gebeurtenissen die in Nederland plaatsvonden, ongeacht het feit of de (ex-)partners op het moment van huwelijkssluiting respectievelijk inschrijving van de echtscheiding in een Nederlands persoonsregister ingeschreven waren of niet. Hetzelfde gold voor de statistiek van verkrijging van het Nederlanderschap, zij het met de aantekening dat men op het moment van de aanvraag wel ingeschreven diende te staan. Op de datum waarop het Nederlanderschap werd verkregen (de 'gebeurtenisdatum') hoefde men dus niet meer tot de bevolking van Nederland te behoren.

Storm en Verhoef (1987) geven per statistiek een overzicht van de daarin optredende kenmerken.

3. Bevolkingsstatistieken onder het GBA-systeem

Opzet van de GBA

Per 1 oktober 1994 is het persoonskaartenstelsel vervangen door de GBA, als het ware de elektronische opvolger van dat stelsel. Iedere gemeente heeft hiertoe de op de PK vermelde gegevens opgeslagen in een elektronische database. Het geheel van gegevens die over een persoon in de GBA zijn opgeslagen, wordt *persoonslijst* (PL) genoemd. Als zodanig is de PL de elektronische opvolger van de PK.

Op de PL zijn de gegevens²⁾ van de PK overgenomen, met uitzondering van 'kerkgenootschap' en 'beroep'. De kwaliteit van deze twee gegevens was overigens nooit erg hoog. Bij wisseling van beroep bestond immers geen plicht hiervan op het gemeentehuis melding te doen terwijl, zoals eerder werd aangegeven, de burger op grond van een ministeriële beschikking al sinds 1 januari 1983 het recht had 'kerkgenootschap' van zijn of haar PK te laten verwijderen.

²⁾ Niet alle gegevens betreffende vroegere woonadressen en kinderen zijn verplicht op de PL overgenomen. Zie voor de details Logisch Ontwerp GBA, I Gegevenswoordenboek, par. 1.3 Conversie PK-gegevens.

De bevolking die in de GBA is opgenomen, is in grote lijnen dezelfde als de bevolking die in de voormalige persoonsregisters is vastgelegd. De inschrijving in de basisadministratie is geregeld in de Wet GBA, artikel 24 e.v. In Nederland geboren kinderen worden in de GBA ingeschreven als minstens een van de ouders zelf als ingezetene is ingeschreven. Anders dan onder het Besluit Bevolkingsboekhouding worden in de GBA ook kinderen ingeschreven die levend ter wereld zijn gekomen, maar vóór de geboorte-aangifte zijn overleden.

Voorts wordt iemand ingeschreven als hij of zij "naar redelijke verwachting gedurende een half jaar ten minste twee derde van de tijd in Nederland verblijf zal houden". In de praktijk zal dit veelal zó worden geïnterpreteerd dat de betrokkene van plan is de komende vier maanden in Nederland te blijven. Een uitzondering betreft asielzoekers die in een opvangcentrum zijn ondergebracht. Zij komen op grond van artikel 55 van het Besluit GBA gedurende de eerste zes maanden van hun verblijf in Nederland niet voor inschrijving in aanmerking, tenzij zij door de IND tot Nederland zijn toegelaten.

Anders dan in het persoonskaartenstelsel worden emigranten niet uitgeschreven. Hun PL blijft in de GBA opgenomen, en wel in de basisadministratie van de gemeente waar ze voorafgaand aan hun vertrek uit Nederland woonachtig waren. Emigratie wordt geoperationaliseerd door op de PL de rubriek '08.13.20 Datum vertrek uit Nederland' in te vullen. Zodra dat is gebeurd, is verdere bijhouding van de PL niet langer toegestaan tot de persoon eventueel naar Nederland terugkeert. In de GBA heet dit 'bijhouding van de PL is opgeschort'.

Voor iemand die Nederland verlaat, wordt de bijhouding van de PL opgeschort als de verwachte verblijfsduur buiten Nederland langer dan twee derde van de komende twaalf maanden bedraagt (Wet GBA, artikel 68).

De opslag in een database heeft de gegevens in de bevolkingsadministraties aanmerkelijk toegankelijker gemaakt. Het sinds de jaren zestig aan iedere inwoner van Nederland toegekende unieke A-nummer vormt hierbij een belangrijk hulpmiddel. Zolang de persoonsregisters in de vorm van persoonskaarten werden bijgehouden, was het praktisch nut van het A-nummer vrij beperkt. Pas met de introductie van de GBA konden de mogelijkheden die het A-nummer biedt in praktijk worden benut. Naast het eigen A-nummer bevat de PL namelijk de A-nummers van de gerelateerden, dat wil zeggen de ouders, de (voormalige) partner(s) en de kinderen. Met behulp van de A-nummers kunnen de PL'en van gerelateerden met elkaar in verband worden gebracht, waardoor een rijke gegevensverzameling ontstaat. Een dergelijke operatie was in het PK-tijdperk uiteraard ook mogelijk, maar uitsluitend op zeer beperkte schaal.

Een ander voordeel van de GBA boven het PK-stelsel is dat wijzigingen in de regelgeving eenvoudiger kunnen worden doorgevoerd. Zo zijn sinds de invoering van de GBA al twee grote wijzigingen aangebracht, te weten de invoering van het geregistreerd partnerschap en van het huwelijk tussen twee personen van hetzelfde geslacht. Het doorvoeren van dergelijke wijzigingen zou onder het PK-stelsel moeilijk voorstelbaar zijn geweest.

De bronnen op basis waarvan de gegevens in de GBA actueel worden gehouden, zijn dezelfde als die onder het PK-stelsel. Meldingen betreffende geboorte, sterfte en wijzigingen in de burgerlijke staat (met inbegrip van het geregistreerd partnerschap) zijn nog steeds afkomstig van de burgerlijke stand. De burger is, net als vóór de invoering van de GBA, verplicht tot het doen van aangifte in geval van immigratie, emigratie of verhuizing binnen Nederland. Wijzigingen van de nationaliteit ontleent de gemeente aan dezelfde bronnen als weleer, te weten de bestaande wet- en regelgeving, koninklijke besluiten en uitspraken van de rechter.

Autorisatiesysteem

Gegevens die in de GBA zijn opgeslagen, zijn vertrouwelijk van aard. Niet iedere organisatie kan zonder meer over de gegevens beschikken. Om gegevens uit de GBA te verkrijgen, moet de organisatie een verzoek indienen bij het ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties en daarbij kunnen aantonen dat de gegevens nodig zijn voor de uitoefening van haar taak. Als dit naar het oordeel van de minister naar behoren is gedaan, verleent deze de vragende organisatie een autorisatie tot verkrijging van de gevraagde gegevens.

Er zijn verschillende vormen van gegevensverzekering. Het is bijvoorbeeld mogelijk als bevestigende organisatie op de hoogte te worden gesteld van een wijziging, zoals een verhuizing, die op een PL is aangebracht. Een andere vorm van verkrijging is de zogenaamde selectie, waarbij een overzicht wordt verstrekt van alle gegevens die op een bepaalde datum in de basisadministratie aanwezig zijn, uiteraard beperkt tot die gegevens waarvoor de ontvangende organisatie een autorisatie heeft gekregen. Een volledig overzicht van de mogelijkheden en van de berichttypen die daarmee gemoeid zijn, wordt gegeven in het Logisch Ontwerp GBA, III Berichtenboek. Het Logisch Ontwerp vindt men onder meer op de website van de GBA, www.gba.nl.

In het vervolg van deze paragraaf zal de beschrijving worden beperkt tot de gegevensverstrekking aan het CBS.

Het CBS verkrijgt drie typen gegevensverstrekkingen, te weten:

- Selectie van gegevens voor alle personen die actueel zijn ingeschreven, op grond van de autorisatietabel CBS1: Structuurtelling. Iedere gemeente voert deze selectie aan het begin van ieder kalenderjaar uit.
- Berichtgeving over personen die een demografische gebeurtenis hebben meegemaakt. Direct nadat een PL is geactualiseerd, wordt een bericht aan het CBS opgesteld, op grond van de autorisatietabellen CBS2 – CBS7 en CBS9.
- Ten behoeve van enquêtering heeft het CBS behoefte aan de naam en het adres van de te enquêteren persoon. Deze gegevens kunnen in voorkomende gevallen en op initiatief van het CBS, uit de GBA worden opgevraagd. De vraagstelling vindt plaats op grond van de autorisatietabel CBS8: Ad-hoc.

De tabel aan het einde van dit artikel biedt een overzicht van de gegevens die het CBS uit de GBA betreft.

Op de verstrekking van gegevens op basis van CBS8 en CBS9 wordt in het kader van dit artikel verder niet ingegaan. Alvorens toe te komen aan de selectie van gegevens ten behoeve de jaarlijkse structuurtelling volgt eerst een beschrijving van de berichtgeving betreffende demografische gebeurtenissen.

Conditionele gegevensverstrekking

De informatieverstrekking over demografische gebeurtenissen is in vergelijking met het PK-tijdperk voor gemeenten én voor het CBS aanzienlijk minder arbeidsintensief geworden. Zoals beschreven in de vorige paragraaf, moest de gemeente tot 1 oktober 1994 voor iedere demografische gebeurtenis een aparte telkaart of ander boekhoudkundig formulier invullen. In de GBA-systematiek is dit niet langer nodig. Zodra op een PL een demografische gebeurtenis wordt verwerkt en daarbij aan bepaalde voorwaarden is voldaan, genereert het GBA-systeem automatisch een elektronisch bericht. Een bericht bevat uitsluitend gegevens die op de betrokken PL voorkomen. Ieder bericht wordt in geëncrypte vorm over een beveiligd netwerk naar het CBS verzonden.

Omdat de aanmaak van een elektronisch bericht aan voorwaarden is gebonden, wordt dit type gegevensverstrekking aangeduid als *conditionele gegevensverstrekking*. De voorwaarden die aan de demografische gebeurtenissen zijn gesteld, zijn van nut bij het bepalen van de juiste statistische informatie. Zo is een van de eisen dat de persoon op wie de gebeurtenis betrekking heeft, op het moment dat de demografische gebeurtenis zich voordoet tot de bevolking van Nederland behoort (of, preciezer geformuleerd, ingezetene is). Deze eis is ingegeven door de regel dat de bevolkingsstatistieken die het CBS maakt betrekking hebben op de bevolking van Nederland (de ‘de jure’ bevolking). Door het stellen van de genoemde voorwaarde wordt verhinderd dat het CBS een bericht ontvangt over bijvoorbeeld een huwelijkssluiting die is voltrokken vóór de betreffende persoon in Nederland kwam wonen. Dit bericht moet immers bij het samenstellen van de huwelijksstatistiek worden genegeerd.

Staat 3 vermeldt per CBS-autorisatie de voorwaarderegels.

Een actualisering van de PL zal soms wel en soms niet van betekenis zijn voor de bevolkingsstatistieken van het CBS. Als, bijvoorbeeld, iemand in het huwelijk treedt en op diens PL worden de gegevens over de partner opgenomen, dan zijn die gegevens van belang voor de statistiek van de huwelijksluiting. Het CBS wil dan ook graag over die gegevens beschikken. Als de gemeente op een later moment echter ontdekt dat de partner bijvoorbeeld niet in Egypte, maar in Libië is geboren, en dit op de PL corrigeert, is het CBS niet direct³⁾ geïnteresseerd in een bericht daarover. Er is immers geen sprake van een ander huwelijk.

Bij de aanmaak van berichten wordt met de vorenstaande overweging rekening gehouden. Dit is vormgegeven door bij iedere autorisatietabel een of meer zogenaamde sleutelrubrieken aan te wijzen. Zodra op de PL de inhoud van deze rubriek(en) wordt gewijzigd, wordt een bericht voor het CBS aangemaakt.

In staat 3 zijn per CBS-autorisatie naast de voorwaarderegels de sleutelrubrieken vermeld. Hieruit valt af te lezen dat het CBS een verhuisbericht ontvangt als de inhoud van rubriek ‘08.09.10 Gemeente van inschrijving’ of de inhoud van rubriek ‘08.10.30 Datum aanvang adreshouding’ verandert, dat een overlijdensbericht wordt gegenereerd als de inhoud van rubriek ‘06.08.10 Overlijdensdatum’ verandert, et cetera.

De berichten die het gemeentelijke automatiseringssysteem genereert, worden niet rechtstreeks via het beveiligde netwerk naar ontvangende organisaties zoals het CBS verzonden. Iedere organisatie die op het netwerk is aangesloten, beschikt per autorisatietabel over een mailbox. Het CBS beschikt dus over negen mailboxen. De verzending bestaat nu uit drie stappen, te weten:

1. De verzendende gemeente plaatst het voor het CBS bestemde bericht in zijn eigen mailbox.

³⁾ In de structuurtelling die het CBS aan het begin van het daaropvolgende kalenderjaar ontvangt, is wél zichtbaar dat het geboorteland van de partner is gewijzigd. Met de jaarlijkse structuurtelling beschikt het CBS eens per jaar over een geactualiseerd volledig bestandsoverzicht.

Staat 3
Sleutelrubrieken en voorwaarderegels per autorisatietabel

Autorisatietabel	Sleutelrubrieken	Voorwaarderegels ¹⁾
CBS2: Verhuizing	08.09.10 Gemeente van inschrijving 08.10.30 Datum aanvang adreshouding	08.10.30 Datum aanvang adreshouding < > 01.03.10 Geboortedatum
CBS3: Geboorte & Afstamming (kind)	01.03.10 Geboortedatum 02.62.10 Datum ingang familierechtelijke betrekking met Ouder1 03.62.10 Datum ingang familierechtelijke betrekking met Ouder2	01.03.10 Geboortedatum = 08.10.30 Datum aanvang adreshouding
CBS4: Geboorte & Afstamming (ouder)	09.03.10 Geboortedatum kind	
CBS5: Overlijden	06.08.10 Datum overlijden	
CBS6: Huwelijk / geregistreerd partnerschap	05.06.10 Datum huwelijksluiting / aangaan geregistreerd partnerschap	
CBS7: Nationaliteit	04.05.10 Nationaliteit 04.65.10 Aanduiding bijzonder Nederlandschap	

¹⁾ In iedere autorisatietabel is (voorts) de voorwaarde opgenomen dat de persoon ten tijde van de gebeurtenis ingezetene is.

2. De netwerkorganisatie GemNet bv verplaatst het bericht van de mailbox van de gemeente naar de mailbox van het CBS.
3. Het CBS maakt (twee keer per etmaal) zijn mailbox leeg.

Het CBS haalt de berichten uit de mailbox op met behulp van een Verzend- en Ontvangststation voor Afnemers (VOA). Het VOA, dat is geplaatst in de Heerlense vestiging van het CBS, de-encrypt de ontvangen berichten, zodat ze weer leesbaar worden. Iedere nacht worden de berichten doorgestuurd naar de vestiging in Voorburg, waar zich de analysegroep (werkeenheid) bevindt die verantwoordelijk is voor de vervaardiging van de bevolkingsstatistieken.

De verzameling gegevens die het CBS ontvangt over een persoon die bij een demografische gebeurtenis is betrokken, hangt samen met het type gebeurtenis. Zo bevat een huwelijksbericht veel informatie over de nieuwe en eventuele vorige burgerlijke staten, maar niets over de adressen waar men vroeger heeft gewoond. Een verhuisbericht daarentegen bevat veel informatie over het nieuwe adres én over de vorige adressen, maar weinig over de burgerlijke staat. Voor de inhoud van de berichten die het CBS uit de GBA ontvangt, wordt verwezen naar de tabel aan het einde van dit artikel.

Ten opzichte van het PK-tijdperk is de wijze van verstrekking van de gegevens die voor de bevolkingsstatistieken noodzakelijk zijn, op een aantal punten veranderd. De belangrijkste inhoudelijke wijziging is wellicht dat het CBS geen informatie meer ontvangt over demografische *gebeurtenissen*, maar over *personen* die een demografische gebeurtenis hebben meegemaakt. Dit lijkt een kleine wijziging, maar het is er wel één die grote gevolgen heeft gehad voor het vervaardigen van de statistische gegevens. In het verleden werd een geboortetelkaart ontvangen waarop alle gegevens stonden die het CBS voor de geboortestatistiek nodig had. Momenteel ontvangt het CBS drie afzonderlijke berichten, namelijk één over het pasgeboren kind, één over de moeder en (meestal) één over de vader. Met behulp van de A-nummers die het CBS krijgt meegeleverd, worden deze berichten aaneengesmeed tot informatie over de demografische gebeurtenis 'geboorte'. Als een van de ouderberichten ontbreekt, *veronderstelt* het CBS dat deze ouder niet of niet meer tot de bevolking van Nederland behoort.

Een tweede belangrijke wijziging is dat de gegevens die het CBS uit de GBA ontvangt, afkomstig zijn van de gemeente waar de betrokken persoon woonachtig is, en niet, zoals in het PK-tijdperk, van de gemeente waar de demografische gebeurtenis heeft plaatsgevonden. Al met al is de overgang van gegevensverstrekking op papier naar een elektronische gegevensverstrekking echter de belangrijkste verandering. Ondanks de toegenomen hoeveelheid werk bij het samenstellen van de statistische informatie over demografische gebeurtenissen, is de totale hoeveelheid werk voor het CBS sterk gereduceerd. Het vertoetsen van de papieren documenten, in de praktijk het meest tijdrovend (en dus de grootste kostenpost), is immers niet langer nodig.

Structuurtelling

Zoals in paragraaf 2 is beschreven, werd onder het PK-stelsel de volledigheid van de berichtgeving aan het CBS gewaarborgd door middel van de inventarissen betreffende geboorte, sterfte en huwelijksluiting en de maandstaat 'opnemingen en afvoeringen'. Met de inwerkingtreding van de GBA zijn deze documenten echter verdwenen. Hierdoor dreigde het gevaar dat het CBS het zicht op de volledigheid van de gegevensstromen zou kwijtraaken, met alle gevolgen van dien voor de kwaliteit van de bevolkingsstatistieken en voor de jaarlijks uit te voeren vaststelling van de gemeentelijke inwonertallen. Om in de door het wegvallen van de genoemde inventarissen en maandstaat ontstane leemte te voorzien, is met de inwerkingtreding van de GBA de jaarlijkse structuurtelling in het leven geroepen.

In het kader van de structuurtelling sturen alle gemeenten aan het begin van ieder kalenderjaar het CBS een selectie van gegevens over alle actuele PL'en en alle PL'en waarvan de bijhouding gedurende de 24 maanden die aan de selectiedatum voorafgaan, is opgeschort. Tot opschorting van de bijhouding wordt besloten als op de PL de rubriek '06.08.10 Overlijdensdatum' of de rubriek '08.13.20 Datum vertrek uit Nederland' is ingevuld, hetgeen betekent dat de betrokkene is overleden of geëmigreerd en dus niet meer tot de bevolking van Nederland behoort.

De structuurtelling vormt een belangrijk instrument om, zij het eens per jaar, de volledigheid van de dagelijkse berichtenstroom met betrekking tot demografische gebeurtenissen te controleren. Immers, over iedere persoon van wie uit de structuurtelling bekend is dat deze in het afgelopen jaar is geboren, geïmmigreerd, gehuwd et cetera, moet gedurende dat jaar in principe⁵⁾ een bericht over een geboorte, een immigratie of een huwelijksluiting zijn ontvangen. Voorts geldt dat in de structuurtelling van iedereen die in het afgelopen kalenderjaar geen enkele demografische gebeurtenis heeft meegemaakt of over wie geen gegevens administratief zijn gewijzigd (gecorrigeerd), exact dezelfde gegevens aanwezig moeten zijn als in de structuurtelling van een jaar eerder. Dit betreft (uiteraard) veruit het grootste deel van de bevolking.

Om ook de volledigheid te kunnen controleren van de demografische stromen die leiden tot een afname van de bevolkingsomvang (sterfte en emigratie), bevat de selectie voor de structuurtelling ook gegevens van alle PL'en waarvan de bijhouding uiterlijk 24 maanden vóór de selectiedatum is opgeschort. Deze gegevens betreffen namelijk de overleden en de geëmigreerde personen. Hiertoe behoren ook de personen die binnen die periode zijn geboren of geïmmigreerd en vervolgens zijn overleden of geëmigreerd.

⁵⁾ Uitzonderingen betreffen personen van wie de betreffende gebeurtenis heeft plaatsgevonden toen ze nog geen inwoner van Nederland waren, zoals een kind dat in februari is geboren en in juni naar Nederland komt, of een man of vrouw die in maart trouwt en in augustus immigreert.

Zoals gezegd heeft de jaarlijkse structuurtelling de plaats ingenomen van de inventarissen en de maandstaat die het CBS in het PK-tijdperk maandelijks van de gemeenten ontving. In een bepaald opzicht vormt dit een verslechtering. Met behulp van de structuurtelling kan de volledigheid pas achteraf worden gecontroleerd, dus nadat de maandelijkse aantallen geborenen, overledenen, immigranten et cetera zijn gepubliceerd. Hierdoor is de kwaliteit van de maandcijfers gedurende het jaar minder goed na te gaan dan voorheen het geval was. Daar staat echter tegenover dat het CBS met de introductie van de jaarlijkse structuurtelling toegang heeft verkregen tot een zeer rijke bron van informatie, die qua inhoud veel meer te bieden heeft dan die waarover het CBS in het PK-tijdperk kon beschikken. Het is dan ook logisch dat de structuurtelling de basis vormt voor de vaststelling van de gemeentelijke inwonertallen. De wijze waarop de inwonertallen worden bepaald, wijkt dan ook af van wat in paragraaf 2 is beschreven. Verderop in deze paragraaf wordt beschreven op welke wijze de vaststelling van de inwonertallen sinds de invoering van de GBA plaatsvindt.

Doodgeborenen: het verzamelen van gegevens op papier

Alle informatie die het CBS uit de GBA verkrijgt, ontvangt het Bureau in de vorm van elektronische berichten. In de GBA is vrijwel alle informatie aanwezig die het CBS nodig heeft voor de vervaardiging van de bevolkingsstatistieken. Over doodgeborenen kinderen kan de GBA echter geen informatie verschaffen. Van deze kinderen wordt immers geen persoonslijst aangelegd. Om over deze kinderen toch informatie te verkrijgen, is in artikel 68 van het Besluit GBA geregeld dat de ambtenaar van de burgerlijke stand bij wie aangifte van een doodgeboorte is gedaan, het CBS hierover informeert. Voor dit doel is een telkaart ontworpen waarvan het model als bijlage bij het Besluit GBA is gevoegd.

In tegenstelling tot berichtgeving uit de GBA, waar de informatie afkomstig is uit de basisadministratie van de gemeente waar de persoon woonachtig is, wordt de informatie over doodgeborenen kinderen verstrekt door de ambtenaar van de burgerlijke stand van de gemeente waar het kind dood ter wereld is gekomen. Aangezien het jaarlijks om een aantal van afgerond duizend kinderen gaat en een naar verhouding groot deel van deze kinderen wordt geboren in ziekenhuizen, is de spreiding van deze kinderen over de gemeenten niet geheel gelijkmatig. Dit betekent dat vooral kleinere gemeenten sporadisch met een aangifte van doodgeboorte worden geconfronteerd en dus maar zelden een telkaart behoeven in te vullen en op te sturen. In de praktijk blijkt het voor het CBS lastig te zijn te bepalen of alle telkaarten zijn ontvangen. Er zijn immers geen andere demografische gebeurtenissen die met doodgeboorte samenhangen. Hier doet het gemis van de sterfte-inventaris zich duidelijk voelen. Evenmin kan in dit geval met behulp van de jaarlijkse structuurtelling een controle op volledigheid worden uitgevoerd. Zoals hiervoor werd betoogd, bestaat die mogelijkheid bij alle andere demografische stromen wel.

Het statistische proces

Direct na ontvangst van de GBA-berichten wordt van ieder bericht gecontroleerd of de berichtlengte overeenstemt met de meegeleverde informatie. Als de opbouw van een bericht niet juist is, is het bericht immers onleesbaar. Een dergelijk bericht wordt pas na reparatie toegelaten tot de verdere procesgang.

De tweede controle betreft de omvang van de berichtenstroom. In de structuurtelling wordt daartoe het aantal ontvangen records vergeleken met het verwachte inwonertal. In het geval dit verschil te groot wordt geacht, neemt het CBS contact op met de betrokken gemeente om na te gaan of er bij de selectie wellicht iets is misgegaan. Een dergelijk contact kan ertoe leiden dat de gemeente besluit de selectie voor de structuurtelling opnieuw uit te voeren.

Bij de dagelijkse berichtenstroom betreffende demografische gebeurtenissen is een dergelijke controle iets minder eenvoudig. Het aantal in een zeker tijdvak ontvangen berichten wordt vergeleken met het aantal berichten dat op grond van voorgaande jaren voor die gemeente kan worden verwacht. Als het aantal ontvangen berichten sterk afwijkt van het verwachte aantal, is er reden om na te gaan wat er aan de hand is. Het spreekt voor zich dat in de situatie dat het CBS méér berichten ontvangt dan het verwacht, de actie anders is dan wanneer er een te klein aantal berichten wordt ontvangen. Als het aantal berichten groter is dan verwacht, kunnen de ontvangen berichten op plausibiliteit worden beoordeeld. Is het aantal berichten echter lager dan verwacht, hetgeen in de praktijk zelden gebeurt, dan wordt doorgaans contact opgenomen met de gemeente om de oorzaak te achterhalen.

Het is niet zinvol om dagelijks voor alle gemeenten de aantallen ontvangen berichten te controleren. Vooral voor kleinere gemeenten kan het aantal berichten betreffende inwoners die een bepaalde demografische gebeurtenis hebben meegemaakt, naar verhouding sterk fluctueren. Voor die gemeenten is een controle over een iets langere termijn daarom zinvoller. Zo worden in de gemeente Terschelling (4,7 duizend inwoners) per jaar ongeveer 45 kinderen geboren en overlijden er ongeveer 40 personen. Wekelijks zal deze gemeente dus naar verwachting minder dan één geboortebericht en minder dan één sterftebericht naar het CBS sturen. Als het CBS van de gemeente Terschelling bijvoorbeeld twee weken lang geen geboorte- of sterftebericht ontvangt, kan dus niet direct worden geconcludeerd dat er iets mis is met de berichtgeving door die gemeente. In het algemeen geldt: hoe groter de gemeente, hoe sneller het CBS in actie zal komen als er geen berichten worden ontvangen.

De derde vorm van controle betreft de inhoud van de ontvangen berichten. Dit wil zeggen dat per bericht wordt gecontroleerd of de gegevens afzonderlijk én in onderling verband plausibel zijn. Daartoe heeft het CBS regels opgesteld, zoals:

- de data van verhuizen, huwen, overlijden et cetera liggen nooit vóór de geboortedatum;
- iemand van 14 jaar of jonger heeft nooit een wijziging van burgerlijke staat meegemaakt;
- de datum huwelijksluiting van twee echtelieden is dezelfde;

- de datum huwelijksluiting is recenter dan de datum ontbinding huwelijk van het vorige huwelijk.

Als een bericht niet aan alle door het CBS gehanteerde regels voldoet, kan men niet zonder meer concluderen dat de gegevens op de PL onjuist zijn. Het CBS koppelt deze bevindingen dan ook niet terug naar de gemeente. Voor het intern gedefinieerde statistiekproces is het echter nodig dat soms een of meer gegevens worden gewijzigd. Zo wordt, als het CBS een bericht ontvangt over een gehuwde persoon van 14 jaar oud, in de statistiekbestanden óf de leeftijd óf de burgerlijke staat aangepast. Het aantal 'fouten' dat langs deze weg wordt aangetroffen, is overigens naar verhouding zeer klein.

Nadat statistisch gave gegevens op persoonsniveau zijn verkregen, worden deze gekoppeld tot statistische gebeurtenissen. De per gebeurtenis samenhangende gegevens die het CBS tot en met 30 september 1994 ontving, moeten sindsdien uit de individuele berichten worden bijeengezocht. De gebeurtenisgegevens worden vervolgens vanuit deze individuele berichten samengesteld.

Staat 4 Gegevens op geboortetelkaart

a	Gemeente	Grootestad
b	Aktenummer	10A1234
c	De geboorte is	wettig
d	Dag, maand en jaar van aangifte	14-11-2006
e	Dag, maand en jaar van geboorte	12-11-2006
f	Kerkelijke gezindte van het kind	geen
g	Nationaliteit	Nederland
h	Opneming in het persoonsregister van gemeente	Woonplek
i	Naam geneeskundige of vroedvrouw	Jansen
j	Naam ziekenhuis of kliniek	
k	Enkel- of meervoudige geboorte	enkelvoudig
l	Aantal eerder uit de moeder geboren kinderen	1
m	Aantal eerder uit dit huwelijk geboren kinderen	0
n	Geboortedatum vorig levendgeboren kind uit dit huwelijk	
o	Huwelijksdatum ouders	19-07-2006
p	Vader opgenomen in persoonsregister van	Woonplek
	Moeder opgenomen in persoonsregister van	Woonplek
q	Geboortegemeente vader	Grootestad
	Geboortegemeente moeder	Achtmolens
r	Geboortedatum vader	12-03-1970
	Geboortedatum moeder	22-01-1977
s	Kerkelijke gezindte vader	Rooms-Katholiek
	Kerkelijke gezindte moeder	geen
t	Beroep vader	landarbeider
	Beroep moeder	onderwijzeres
u	Positie in beroep vader	ondergeschikt
	Positie in beroep moeder	ondergeschikt

Een voorbeeld kan het bovenstaande verduidelijken. Nadat bij de burgerlijke stand een kind was aangegeven, ontving het CBS vóór de invoering van de GBA een geboortetelkaart. Op deze telkaart stonden alle gegevens die het CBS voor de samenstelling van de geboortestatistiek nodig had (staat 4). Als de gegevens van de geboortetelkaart worden vergeleken met de gegevens in de GBA-geboorteberichten over het kind (staat 5), dan valt allereerst op dat de gegevens 'kerkelijke gezindte' en 'beroep' en de gegevens over de plaats van en medische hulp bij de bevalling niet meer worden verzameld. Voorts blijkt dat uit dit bericht de meeste van de benodigde demografische gebeurtenisgegevens kunnen worden afgelezen. Het kindbericht bevat namelijk gegevens betreffende de geboortegemeente, het aktenummer, dag, maand en jaar van geboorte, nationaliteit, woongemeente, geboortedatum vader en geboortedatum moeder. Uit het kindbericht kan echter niet worden afgeleid

of de ouders gehuwd zijn en of de moeder, al dan niet tijdens het bestaande huwelijk, eerder kinderen heeft gekregen. Dergelijke gegevens staan immers niet op de PL van het kind en komen dus ook niet in het kindbericht voor. Om toch over deze gegevens te kunnen beschikken, is informatie uit de PL'en van de ouders nodig. Anders gezegd, voor het vergaren van de benodigde gegevens over de demografische gebeurtenis 'geboorte' moeten bij het kindbericht ook berichten betreffende de moeder (staat 6) en de vader (staat 7) worden betrokken.

Staat 5 Gegevens in het geboortebericht betreffende het kind

<i>Categorie 01 Persoon</i>		
01.01.10	A-nummer	1234567890
01.03.10	Geboortedatum	20061112
01.03.30	Geboorteland	Nederland
01.04.10	Geslachtsaanduiding	M
01.81.10	Registergemeente akte	Grootestad
01.81.20	Aktenummer	10A1234
<i>Categorie 02 Ouder1</i>		
02.01.10	A-nummer	2345678901
02.03.10	Geboortedatum	19770122
02.03.30	Geboorteland	Nederland
02.04.10	Geslachtsaanduiding	V
02.62.10	Datum ingang familierechtelijke betrekking	20061112
02.81.10	Registergemeente akte	Grootestad
02.81.20	Aktenummer	10A1234
<i>Categorie 03 Ouder2</i>		
03.01.10	A-nummer	3456789012
03.03.10	Geboortedatum	19770312
03.03.30	Geboorteland	Nederland
03.04.10	Geslachtsaanduiding	M
03.62.10	Datum ingang familierechtelijke betrekking	20061112
03.81.10	Registergemeente akte	Grootestad
03.81.20	Aktenummer	10A1234
<i>Categorie 04 Nationaliteit</i>		
04.05.10	Nationaliteit	Nederlandse
<i>Categorie 07 Inschrijving</i>		
07.70.10	Indicatie geheim	0
<i>Categorie 08 Verblijfplaats</i>		
08.09.10	Gemeente van inschrijving	Woonplek
08.11.20	Huisnummer	23
08.11.60	Postcode	9999QQ

Ouder- en kindberichten worden bij elkaar gezocht met behulp van de A-nummers. Het kindbericht bevat de A-nummers van de beide ouders (rubrieken 02.01.10 en 03.01.10). Deze nummers komen in de betreffende ouderberichten voor als rubriek 01.01.10.

Uit de ouderberichten kan de burgerlijke staat van de ouders worden afgeleid. Aangezien in het hier gegeven voorbeeld de moeder ten tijde van de geboorte van het kind gehuwd is, is het kind in de terminologie van de geboortetelkaart 'wettig'⁶⁾. Het bericht over de moeder geeft ten aanzien van de burgerlijke staat overigens meer informatie dan de vroegere geboortetelkaart. Zo kan uit het bericht worden afgelezen dat de moeder eerder gehuwd is geweest. Dat eerdere huwelijk werd gesloten op 2 december 1996 en ontbonden door verweeduwing (= overlijden van de echtgenoot) op 13 januari 2001. Deze informatie wordt overigens niet in de geboortestatistiek verwerkt.

⁶⁾ Deze term wordt tegenwoordig niet meer gebruikt. Een kind dat uit een huwelijk is geboren, wordt in de statistiek aangeduid als een echtelijk geboren kind.

Staat 6
Gegevens in het ouderbericht betreffende de moeder

<i>Categorie 01 Persoon</i>		
01.01.10	A-nummer	2345678901
01.03.10	Geboortedatum	19770122
01.04.10	Geslachtsaanduiding	V
<i>Categorie 02 Ouder1</i>		
02.03.30	Geboorteland	Nederland
<i>Categorie 03 Ouder2</i>		
03.03.30	Geboorteland	Nederland
<i>Categorie 04 Nationaliteit</i>		
04.05.10	Nationaliteit	Nederlandse
<i>Categorie 05 Huwelijk / geregistreerd partnerschap</i>		
05.04.10	Geslachtsaanduiding	M
05.06.10	Datum sluiting	20060719
05.15.10	Soort verbintenis	H
<i>Categorie 05 Huwelijk / geregistreerd partnerschap</i>		
05.04.10	Geslachtsaanduiding	M
05.07.10	Datum ontbinding	20010113
05.07.40	Reden ontbinding	O
05.15.10	Soort verbintenis	H
<i>Categorie 55 Huwelijk / geregistreerd partnerschap (historisch)</i>		
55.06.10	Datum sluiting	19961202
<i>Categorie 07 Inschrijving</i>		
07.70.10	Indicatie geheim	0
<i>Categorie 08 Verblijfplaats</i>		
08.09.10	Gemeente van inschrijving	Woonplek
08.11.60	Postcode	9999QQ
<i>Categorie 09 Kind</i>		
09.03.10	Geboortedatum	20061112
09.81.10	Registergemeente akte	Grootestad
09.81.20	Aktenummer	10A1234
09.85.10	Ingangsdatum geldigheid	20061112
<i>Categorie 09 Kind</i>		
09.03.10	Geboortedatum	19970203
09.81.10	Registergemeente akte	Achtmolens
09.81.20	Aktenummer	10A0007
09.85.10	Ingangsdatum geldigheid	19970203

Staat 7
Gegevens in het ouderbericht betreffende de vader

<i>Categorie 01 Persoon</i>		
01.01.10	A-nummer	3456789012
01.03.10	Geboortedatum	19700312
01.04.10	Geslachtsaanduiding	M
<i>Categorie 02 Ouder1</i>		
02.03.30	Geboorteland	Nederland
<i>Categorie 03 Ouder2</i>		
03.03.30	Geboorteland	Nederland
<i>Categorie 04 Nationaliteit</i>		
04.05.10	Nationaliteit	Nederlandse
<i>Categorie 05 Huwelijk / geregistreerd partnerschap</i>		
05.04.10	Geslachtsaanduiding	V
05.06.10	Datum sluiting	20060719
05.15.10	Soort verbintenis	H
<i>Categorie 07 Inschrijving</i>		
07.70.10	Indicatie geheim	0
<i>Categorie 08 Verblijfplaats</i>		
08.09.10	Gemeente van inschrijving	Woonplek
08.11.60	Postcode	9999QQ
<i>Categorie 09 Kind</i>		
09.03.10	Geboortedatum	20061112
09.81.10	Registergemeente akte	Grootestad
09.81.20	Aktenummer	10A1234
09.85.10	Ingangsdatum geldigheid	20061112
<i>Categorie 09 Kind</i>		
09.03.10	Geboortedatum	20021001
09.81.10	Registergemeente akte	Woonplek
09.81.20	Aktenummer	10A0043
09.85.10	Ingangsdatum geldigheid	20021001
<i>Categorie 09 Kind</i>		
09.03.10	Geboortedatum	19990925
09.81.10	Registergemeente akte	Woonplek
09.81.20	Aktenummer	10A0037
09.85.10	Ingangsdatum geldigheid	19990925

Het bericht over de moeder wijst ook uit dat zij een ouder kind heeft, geboren op 3 februari 1997. Dit kind is niet uit haar huidige (tweede) huwelijk geboren. De vader heeft twee oudere kinderen, het ene geboren op 25 september 1999, het andere op 1 oktober 2002. Vóór de invoering van de GBA werd, zoals de geboortetelkaart uitwijst, geen informatie over eerdere kinderen van de vader verzameld.

Vaststelling inwonertal

De structuurtellinggegevens die de gemeente aan het begin van het kalenderjaar⁷⁾ aanlevert, vormen de basis voor de bepaling van het gemeentelijke inwonertal op 1 januari. Het is echter om meerdere redenen niet mogelijk de door de gemeenten geleverde bestanden hiervoor direct te gebruiken. De eerste reden is dat de bestanden die de gemeenten leveren, niet allemaal op dezelfde datum betrekking hebben. Hierdoor kunnen mensen in meerdere bestanden voorkomen, of juist in geen enkel bestand. Stel, bijvoorbeeld, dat in gemeente A het structuurtellingbestand op 10 januari wordt afgeleid en in gemeente B op 20 januari. Als iemand op 15 januari van A naar B verhuist, komt hij zowel in het structuurtellingbestand van gemeente A voor als in het structuurtellingbestand van gemeente B. Iemand die op dezelfde datum in omgekeerde richting, van B naar A, verhuist, ontbreekt in beide bestanden.

De tweede reden waarom de gemeentelijke inwonertallen niet rechtstreeks kunnen worden afgeleid uit de door de gemeenten geleverde bestanden, is dat de gemeenten de demografische mutaties niet in chronologische volgorde (kunnen) verwerken. Enerzijds zijn de gemeenten namelijk afhankelijk van de snelheid waarmee zij op de hoogte worden gesteld van die demografische gebeurtenissen, anderzijds zijn zij gehouden aan de wettelijke bepalingen die stellen dat in sommige gevallen tijdrovende procedures moeten worden gevolgd alvorens de demografische gebeurtenis kan worden verwerkt. Ook hier een voorbeeld ter verduidelijking. Op 3 januari wordt in gemeente A een kind geboren. Daarvan wordt op 4 januari bij de burgerlijke stand van de gemeente aangifte gedaan. Op 5 januari wordt de geboorte verwerkt in de GBA, waarbij over de pasgeborene een PL wordt aangelegd. Het kind zal daarom deel uitmaken van het structuurtellingbestand dat gemeente A op 10 januari afleidt. Aangezien het kind op 1 januari nog niet was geboren, behoort het echter niet bij te dragen aan het inwonertal op 1 januari.

Een ander voorbeeld in dezelfde categorie is het volgende. Een immigrant die zich op 18 december van het voorgaande jaar in gemeente A wil laten inschrijven, moet enkele weken wachten tot de immigratieprocedure in zijn geheel is

afgerond. Die immigrant ontbreekt dan ook in het bestand dat gemeente A op 10 januari voor het CBS afleidt. Aangezien de immigratiedatum 18 december is (namelijk de datum waarop de immigrant voor de eerste keer met een dergelijk verzoek aan de balie van de afdeling Burgerzaken verschijnt), behoort deze persoon wél mee te tellen in het inwonertal op 1 januari.

De hier gegeven voorbeelden maken duidelijk dat het CBS zich voor het vaststellen van de gemeentelijke inwonertallen niet alleen op de bestanden van de structuurtelling kan verlaten, maar er ook de demografische mutaties rond 1 januari bij moet betrekken. Om niet te lang te hoeven wachten op sterk vertraagde berichten over demografische gebeurtenissen, heeft het CBS de gemeenten laten weten dat uitsluitend berichten die het CBS in de periode 1 januari – 15 februari bereiken, bij de vaststelling van de gemeentelijke inwonertallen worden betrokken. De te volgen stappen bij de vaststelling zijn:

- Alle persoonsinformatie betreffende een demografische gebeurtenis (geboorte, huwelijkssluiting, echtscheiding, verhuizing et cetera) die betrekking heeft op een datum in het lopende kalenderjaar, wordt uit het aangeleverde structuurtellingbestand verwijderd. In het hiervoor genoemde geval van het kind dat op 3 januari in gemeente A is geboren, betekent dit dat het betreffende persoonsrecord in zijn geheel uit het bestand wordt verwijderd. Maar niet in alle gevallen komt het neer op het verwijderen van gehele records. Zo wordt van iemand van wie het in januari gesloten huwelijk al in het structuurtellingbestand voorkomt, alleen het huwelijksgegeven verwijderd. Hierdoor blijft het persoonsrecord wel in het bestand aanwezig, maar niet als betrekking hebbend op een gehuwde persoon.
- De demografische gebeurtenissen die betrekking hebben op het vorige kalenderjaar en waarvan de verwerking in de GBA pas heeft plaatsgevonden nadat de betrokken gemeente het bestand voor de structuurtelling heeft afgeleid, worden toegevoegd. Soms komt dit neer op het toevoegen van records, zoals in het geval van de immigrant die zich op 18 december aan de balie van Burgerzaken heeft gemeld. Vaak ook heeft het betrekking op het toevoegen van informatie aan persoonsrecords die al in het bestand aanwezig zijn. Wordt bijvoorbeeld op 20 januari bekend dat een inwoner van gemeente A in september in Argentinië is getrouwd, dan wordt dit gegeven aan het betreffende persoonsrecord toegevoegd.

Het uitvoeren van de eerste stap is vrij eenvoudig. Er is geen andere informatie voor nodig dan de gegevens die de gemeenten in hun structuurtellingbestanden hebben aangeleverd.

Het uitvoeren van de tweede stap is bewerkelijker. Naast de gegevens die de gemeenten aanleveren in het kader van de jaarlijkse structuurtelling, zijn ook de demografische gebeurtenissen van belang die betrekking hebben op een datum vóór 1 januari en waarvan het CBS kennis neemt ná 1 januari. Zoals eerder werd opgemerkt, heeft het CBS er wel de restrictie aan verbonden dat het betreffende GBA-bericht op uiterlijk 15 februari moet zijn ontvangen.

Nadat langs de hier beschreven weg voor iedere gemeente een bestand is verkregen dat betrekking heeft op de bevolking per 1 januari, is ook het gemeentelijke inwonertal

⁷⁾ Op grond van CBS1: Structuurtelling dient de selectie voor de structuurtelling jaarlijks op 1 januari plaats te vinden. Vrijwel alle gemeenten leveren de bestanden met structuurtellinggegevens in januari aan het CBS aan. Door omstandigheden, bijvoorbeeld in het geval van gemeentelijke herindelingen, leveren gemeenten soms pas in februari aan.

bekend. Dit aantal is namelijk gelijk aan het totale aantal records in dat bestand. Het CBS legt het aldus verkregen inwonertal vervolgens aan de gemeente voor. Als de gemeente akkoord is, is daarmee het inwonertal officieel vastgesteld. De gemeente heeft echter het recht het CBS te vragen het inwonertal te herzien. Daarvoor is nodig dat de gemeente aantoont dat het aantal onjuist is. In de praktijk komt dit erop neer dat in samenspraak tussen gemeente en CBS de informatie wordt bijeengebracht waaruit het juiste inwonertal kan worden afgeleid. Evenals onder het PK-stelsel het geval was stelt het CBS het inwonertal zonder overleg vast wanneer een gemeente ondanks herhaalde verzoeken daartoe niet reageert.

Van GBA-bericht naar bevolkingsstatistiek

Met behulp van de berichten die het CBS ontvangt in het kader van de autorisaties CBS2 – CBS7 stelt het Bureau de statistieken betreffende demografische mutaties samen. Er bestaat een direct verband tussen de genoemde autorisaties en de demografische statistieken. Zo is een bericht dat het CBS ontvangt in het kader van bijvoorbeeld autorisatie 'CBS2: Verhuizing' in principe bestemd voor één van de volgende statistieken: immigratie, emigratie, verhuizingen binnen Nederland, administratieve opnemingen, administratieve afvoeringen of infrastructurele wijzigingen. De inhoud van het bericht wijst uit om welke van de genoemde statistieken het gaat. Een bericht waarin de datum waarop de persoon op het adres is komen wonen (08.10.30) gelijk is aan de datum waarop de persoon zich in Nederland heeft gevestigd (08.14.20), betreft een *immigratie* of een *administratieve opneming*. Het onderscheid tussen die twee wordt bepaald door de inhoud van de rubriek '08.14.10 Land vanwaar ingeschreven'. Is dit land bekend dan betreft het een immigratie; is het onbekend, dan is het een administratieve opneming.

Een verhuisbericht waarin de datum waarop de persoon Nederland heeft verlaten (08.13.20) is gevuld, betreft een *emigratie* of een *administratieve afvoering*. Is het land waarnaar de persoon is vertrokken bekend, dan spreekt men van emigratie. Als niet bekend is naar welk land de persoon is vertrokken, wordt het bericht ingezet voor de statistiek van de administratieve afvoeringen.

Een bericht betreffende een *verhuizing binnen Nederland* wordt herkend doordat de datum waarop de persoon op het nieuwe adres is komen wonen (08.10.30) niet gelijk is aan de datum waarop de persoon zich in Nederland heeft gevestigd. Als de persoon ooit buiten Nederland heeft gewoond, houdt deze ongelijkheid in dat de verhuisdatum uit het verhuisbericht recenter is dan de immigratiedatum. Als de persoon daarentegen altijd in Nederland heeft gewoond, komt de rubriek '08.14.20 Datum vestiging in Nederland' niet op diens PL en dus evenmin in het verhuisbericht voor. Ook dit wordt geïnterpreteerd als een verschil tussen de verhuisdatum en de de immigratiedatum.

Verhuizingen binnen Nederland moeten worden onderscheiden van *infrastructurele wijzigingen*. Dit zijn administratieve wijzigingen van adres die het gevolg zijn van bijvoorbeeld gemeentelijke herindelingen, straatnaamwijzigingen of huisnummerwijzigingen. Deze zijn herkenbaar aan de inhoud (= 'W') van rubriek '08.72.10 Omschrijving van de aangifte adreshouding'.

Door de inhoud van rubriek '08.09.10 Gemeente van inschrijving' te vergelijken met de meest recente rubriek '58.09.10 (vorige) Gemeente van inschrijving', worden de verhuizingen binnen Nederland nader onderscheiden naar verhuizingen tussen gemeenten en verhuizingen binnen gemeenten (in de terminologie van paragraaf 2: binnelandse migratie en binnengemeentelijke verhuizingen).

Voor de berichten die het CBS ontvangt in het kader van de autorisaties CBS3 – CBS7 gelden soortgelijke toedelingen als voor autorisatie CBS2 is uiteengezet (*staat 8*).

Staat 8 Verband tussen de CBS-autorisaties en de demografische statistieken

Autorisatietabel	Statistiek	Toedelingscriterium ¹⁾
CBS2: Verhuizing	Immigratie	08.10.30 Datum aanvang adreshouding = 08.14.20 Datum vestiging in Nederland én 08.14.10 Land vanwaar ingeschreven <> 0000
	Emigratie	08.13.20 Datum vertrek uit Nederland is niet leeg en 08.13.10 Land waarnaar vertrokken <> 0000
	Verhuizingen binnen Nederland	08.10.30 Datum aanvang adreshouding <> 08.14.20 Datum vestiging in Nederland en 08.72.10 Aangifte adreshouding <> W
	Administratieve opnemingen	08.10.30 Datum aanvang adreshouding = 08.14.20 Datum vestiging in Nederland én 08.14.10 Land vanwaar ingeschreven = 0000
	Administratieve afvoeringen	08.13.20 Datum vertrek uit Nederland is niet leeg en 08.13.10 Land waarnaar vertrokken = 0000
	Infrastructurele wijzigingen	08.10.30 Datum aanvang adreshouding <> 08.14.20 Datum vestiging in Nederland en 08.72.10 Aangifte adreshouding = W
CBS3: Geboorte & Afstamming (kind)	Geboorte	derde positie van 01.81.20 Aktenummer is een A of een B
CBS4: Geboorte & Afstamming (ouder)	Erkenning	derde positie van 01.81.20 Aktenummer is een C of een J
	Adoptie	derde positie van 01.81.20 Aktenummer is een Q
CBS5: Overlijden	Sterfte	06.08.10 Datum overlijden is niet leeg
CBS6: Huwelijk / geregistreerd partnerschap	Huwelijksluiting	05.06.10 Datum sluiting is niet leeg en 05.15.10 Soort verbintenis = H
	Aangaan geregistreerd partnerschap	05.06.10 Datum sluiting is niet leeg en 05.15.10 Soort verbintenis = P
	Verweduwing	05.07.10 Datum ontbinding is niet leeg en 05.07.40 Reden ontbinding = O of R
	Scheiding van echt	05.07.10 Datum ontbinding is niet leeg, 05.07.40 Reden ontbinding = S of V en 05.15.10 Soort verbintenis = H
CBS7: Nationaliteit	Scheiding van partnerschap	05.07.10 Datum ontbinding is niet leeg, 05.07.40 Reden ontbinding = S of V en 05.15.10 Soort verbintenis = P
	Wijziging van nationaliteit	meest recente 04.05.10 Nationaliteit = Nederland of meest recente 54.05.10 Voormalige nationaliteit = Nederland

¹⁾ Het betreft hier de belangrijkste elementen van de toedelingscriteria.

Daarbij moet worden aangetekend dat de toedelingscriteria die in deze staat zijn genoemd niet volledig zijn. Met behulp van deze criteria wordt de eerste en belangrijkste schifting van de berichten bewerkstelligd. Achter deze criteria zijn vangnetten aangebracht om de toedeling te regelen voor berichten die niet kunnen worden toegedeeld. Om een voorbeeld te geven: als in een geboortebericht de letter op de derde positie van het aktenummer een andere is dan A, B, C, J of Q, wordt aan de hand van de geboortedatum (01.03.10) en de datum ingang familierechtelijke betrekking met de ouder(s) (02.62.10 en 03.62.10) bezien of het bericht alsnog geboorte, erkenning of adoptie betreft.

Per statistiek worden berichten die meer dan één keer zijn ontvangen, weggevangen. Als het CBS bijvoorbeeld twee geboorteberichten over hetzelfde kind ontvangt, wordt uitsluitend het bericht dat als laatste is ontvangen, meegenomen in de statistiek. Het CBS veronderstelt namelijk dat het meest recente bericht een juistere weergave van de werkelijkheid is dan het bericht dat eerder werd ontvangen. Twee verhuisberichten over eenzelfde persoon die op dezelfde datum verhuist van adres A naar adres B en weer terug, worden beide genegeerd. Het CBS vat in dergelijke gevallen het tweede bericht op als een ongedaanmaking van het eerste.

Ook in andere gevallen kunnen berichten worden opgevat als een ongedaanmaking. Als in een overlijdensbericht de overlijdensdatum leeg is, is er sprake van een correctie van een eerder ontvangen overlijdensbericht over dezelfde persoon. Een dergelijk bericht geeft dus aan dat de betrokken persoon niet is overleden (ofwel: dat het eerder ontvangen overlijdensbericht onjuist is).

In sommige gevallen is het, in weerwil van de in staat 8 genoemde toedelingscriteria, nodig om berichten over te hevelen van de ene statistiek naar de andere. Zo vindt het CBS dat een kind dat buiten Nederland wordt geboren en van wie minstens één van de ouders op het moment van de geboorte van het kind tot de bevolking van Nederland behoort, niet als immigrant moet worden geteld, maar als geborene die 'toevallig' buiten Nederland is geboren. Het CBS hanteert hierbij een termijn van acht dagen. Dit houdt in dat een kind dat binnen acht dagen na de geboorte immigrereert, uit de immigratiestatistiek wordt gelicht en wordt overgeheveld naar de geboortestatistiek.

De omgekeerde situatie kan zich ook voordoen. Een kind dat wordt geboren uit ouders die (nog) geen verblijfsvergunning hebben, op het adres van een asielzoekerscentrum verblijven en korter dan zes maanden in Nederland zijn, wordt ingeschreven in de GBA. De ouders zijn conform artikel 55, eerste lid, van het Besluit GBA echter (nog) niet in de GBA ingeschreven. Als het kind wordt aangegeven op de dag van de geboorte, ontvangt het CBS over dit kind een geboortebericht. Het CBS hevelt dit bericht van de geboortestatistiek over naar de statistiek van de immigratie, en telt dit kind dus niet als geborene, maar als immigrant.

De reden voor deze overheveling is dat het kind logisch gezien niet goed in de geboortestatistiek past. Tot de geboortestatistiek behoren namelijk niet alleen aantallen geboren kinderen, maar ook demografische maten die inzicht geven in het niveau van de vruchtbaarheid in Nederland. In

die maten wordt het aantal geborenen gerelateerd aan de (vrouwelijke) bevolking van Nederland. Als een kind dat in een asielzoekerscentrum wordt geboren, zou worden opgenomen in de geboortestatistiek, telt het kind in de teller van iedere vruchtbaarheidsmaat mee, maar de moeder niet in de noemer. Een dergelijke onevenwichtigheid is niet wenselijk. Strikt genomen past het kind natuurlijk ook niet goed in de immigratiestatistiek. Het is immers in Nederland geboren en nooit buiten Nederland geweest. Toch is ervoor gekozen het kind in de statistiek van de immigratie op te nemen. Zoals gezegd zijn de ouders, als het kind wordt geboren, geen inwoner van Nederland. Als die ouders na verloop van tijd wél worden ingeschreven, komen zij en hun eventuele andere kinderen in de immigratiestatistiek terecht. Het ligt daarom voor de hand het kind dat in een asielzoekerscentrum wordt geboren, eveneens in die statistiek op te nemen. Overigens zal het kind als de ouders uiteindelijk niet in de GBA worden ingeschreven (bijvoorbeeld omdat ze geen verblijfsvergunning krijgen) en het met de ouders meegaat, in de emigratiestatistiek terecht komen.

Stelsel van bevolkingsstatistieken

Met de komst van de GBA heeft het stelsel van bevolkingsstatistieken geen wezenlijke verandering ondergaan. De in staat 2 genoemde statistieken zijn blijven bestaan en er zijn geen nieuwe bevolkingsstatistieken bijgekomen. Wel is door de gewijzigde verzameling ontvangen gegevens (zie bijvoorbeeld de staten 4–7) de statistische informatievoorziening gewijzigd. Enerzijds zijn de niet-demografische elementen zoals 'beroep' en 'plaats van bevaling' uit de bevolkingsstatistieken verdwenen, anderzijds is het aantal demografische variabelen toegenomen. Met de jaarlijkse structuurtelling is vooral de informatievoorziening over de stand van de bevolking per 1 januari sterk uitgebreid. Hierdoor is het accent van de statistische informatievoorziening verschoven van de dynamiek naar de stand van de bevolking.

Het CBS publiceert informatie over de bevolking onder meer via StatLine (de elektronische databank van het CBS), *Bevolkingstrends*, de CBS-website (www.cbs.nl) en de publicatie *Demografische kerncijfers per gemeente*. Alvorens tot publicatie over te gaan, worden de statistische gegevens nogmaals gecontroleerd, onder meer op volledigheid. Zie voor de noodzaak hiertoe onder meer Prins (2000).

Kwaliteit van de bevolkingsstatistieken

Bevolkingsstatistieken die zijn gebaseerd op een bevolkingsregistratie zoals beschreven in het voorafgaande, zijn van een kwalitatief hoog gehalte. Het vaststellen van de bevolkingsomvang is eenvoudiger en eenduidiger dan in landen waar men niet beschikt over bevolkingsregisters, zoals de Verenigde Staten en Frankrijk. Men moet zich echter realiseren dat bevolkingsstatistieken die zijn bepaald op basis van bevolkingsregistraties, afhankelijk zijn van onder meer de nauwkeurigheid waarmee de bevolking de registraties informeert over demografische gebeurtenissen zoals een verhuizing of een buiten Nederland gesloten

huwelijk. Daarnaast spelen de regels voor inschrijving in de bevolkingsregistratie een belangrijke rol. Men is pas gerechtigd zich in de GBA te laten inschrijven als het verblijf in Nederland rechtmatig is. Het oordeel hierover wordt geveld door de IND, de Immigratie- en Naturalisatiedienst. In de praktijk zal er daarom een verschil zijn tussen de bevolking die als ingezetene in de GBA is ingeschreven en de bevolking die op enig moment in Nederland verblijft.

De gemeentelijke basisadministraties worden periodiek onderworpen aan audits. Daarmee wordt beoogd te bevorderen dat gemeenten de regels van de GBA, zoals vastgelegd in de Wet GBA en uitgewerkt in onder meer het Besluit GBA, het Logisch Ontwerp (LO) en de Handleiding Uitvoeringsprocedures (HUP) op de juiste wijze uitvoeren. Voorts wordt voorafgaand aan de verkiezingen voor de gemeenteraden een aantal oproepkaarten persoonlijk aan de kiezers overhandigd, om een schatting te krijgen van het aantal personen dat niet op het juiste woonadres staat ingeschreven. Overigens staat de GBA-regelgeving niet-juiste inschrijving in een aantal gevallen toe. Zo mogen op grond van artikel 67, eerste lid, mensen die in een verpleeghuis worden opgenomen het adres van hun partner als postadres kiezen. Zij blijven in dat geval op het oude adres ingeschreven.

In het stelsel van basisregistraties, dat in 2007–2012 zal worden ingevoerd, gaat de GBA de rol van basisadministratie voor persoonsgegevens vervullen. De regelgeving voor de GBA als basisregistratie is op 1 april 2007 in werking getreden en wordt tot 2010 ingevoerd binnen de gehele overheid. Door de GBA als basisregistratie in te richten wordt onder meer beoogd de kwaliteit van de geregistreerde gegevens nog beter op de praktijk te laten aansluiten. De bevolkingsstatistieken zullen in kwalitatief opzicht van deze ontwikkeling gaan profiteren.

De gedachte achter het stelsel van basisregistraties is te komen tot een eenmalige gegevensverstrekking voor meervoudig gebruik. Dit betekent dat de overheid de burger slechts één keer om een gegeven mag vragen en dat alle overheidsinstanties van dat gegeven uitgaan. Dit principe heeft geresulteerd in verplicht gebruik en verplichte terugmelding. Dit laatste houdt in dat als een overheidsin-

stantie gereede twijfel heeft aan een gegeven, de betreffende registratiehouder hiervan op de hoogte moet worden gesteld. Verplicht gebruik van de gegevens betekent onder meer dat, voorzover dat nog niet het geval is, binnen-gemeentelijke diensten die gebruik maken van persoonsgegevens verplicht zijn zich hiervoor tot de GBA te wenden.

Alle overheidsorganen die gebruik maken van persoonsgegevens, zullen door terugmelding gaan bijdragen tot de verhoogde kwaliteit van de GBA-gegevens. Met de verplichte terugmelding door alle bestuursorganen zullen de afdelingen Burgerzaken van gemeenten naar verwachting immers meer terugmeldingen ontvangen dan nu reeds het geval is, waardoor deze afdelingen meer onderzoeken naar gegevens in de GBA zullen moeten doen. Verder is het vooral aan de gemeentelijke afdelingen Burgerzaken om ervoor te zorgen dat het gebruik van de GBA binnen gemeenten zonodig verder vorm krijgt.

Het CBS gaat niet terugmelden. Op grond van de Wet op het Centraal Bureau voor de Statistiek, artikel 37, is het het CBS namelijk niet toegestaan gegevens die het Bureau voor de uitoefening van zijn taak ontvangt, in zodanige vorm te openbaren dat hieruit herkenbare gegevens over een afzonderlijk persoon, huishouden, onderneming of instelling kunnen worden ontleend. Bovendien is het CBS geen bestuursorgaan in de zin van de Algemene wet bestuursrecht.

4. Belangrijkste verschillen tussen de statistieken vóór en na de invoering van de GBA

Als gevolg van de introductie van de GBA vertoont het geheel van bevolkingsstatistieken in inhoudelijk opzicht meer samenhang dan voorheen het geval was. Anderzijds worden bepaalde gegevens, zoals 'kerkelijke gezindte' en 'beroep', niet langer verzameld.

In *staat 9* zijn de in dit opzicht belangrijkste verschillen nog eens op een rijtje gezet. In het vervolg van deze paragraaf wordt, voorzover mogelijk, ingegaan op de gevolgen van gewijzigde concepten voor de demografische statistieken.

Staat 9

Belangrijkste verschillen tussen persoonskaartenstelsel en GBA-stelsel, toegespitst op de informatievoorziening voor de statistiek

Persoonskaartenstelsel	GBA-stelsel
Informatievoorziening is gericht op demografische gebeurtenissen (loop van de bevolking).	Informatievoorziening is gericht op demografische gebeurtenissen én op de stand van de bevolking.
Berichtgeving over huwelijksluiting en echtscheiding heeft betrekking op de feitelijke ('de facto') bevolking.	Berichtgeving heeft uitsluitend betrekking op ingezetenen ('de jure' bevolking).
Telkaarten bevatten informatie over demografische gebeurtenis.	Berichten betreffen personen die een demografische gebeurtenis meemaken. Het CBS stelt hieruit zelf demografische gebeurtenissen samen.
Informatie van telkaarten onderling niet koppelbaar.	Berichten koppelbaar op A-nummer.
Eén keer in de tien jaar PK-telling met weinig gegevens.	Jaarlijkse structuurtelling met veel gegevens.
Gegevens over de stand van de bevolking verkregen met behulp van doormuteersysteem. Afwijkingen cumuleren.	Gegevens over de stand van de bevolking verkregen uit de jaarlijkse structuurtelling. Afwijkingen cumuleren niet.
Stand van de bevolking bevat weinig gegevens: geslacht, leeftijd, burgerlijke staat, nationaliteit.	Stand van de bevolking bevat gegevens over o.m. geboorteland, geboorteland ouders, gezinsverband en kindertal.

Maandelijks inventaris vs. jaarlijkse structuurtelling

Onder de Leidraad Bevolkingsstatistiek hielden de gemeenten het CBS van maand op maand op de hoogte van de volledigheid van de informatievoorziening. De voorlopige maandcijfers van het CBS waren dus in zeer belangrijke mate voorzien van een door de gemeenten aangebracht 'kwaliteitsstempel'. In het GBA-regime ontbreekt deze maandelijks waarborg. Het gevolg is dat de verschillen tussen de som van de twaalfmaandscijfers en de definitieve jaarcijfers zijn toegenomen.

Anderzijds is met de structuurtelling de informatievoorziening over de samenstelling van de bevolking per 1 januari sterk toegenomen. Kon onder de Leidraad Bevolkingsstatistiek de bevolking worden verbijzonderd naar geslacht, leeftijd, burgerlijke staat en (in bescheiden mate) nationaliteit, sinds de komst van de structuurtelling kan in de statistische overzichten ook naar kenmerken als geboorteland, geboorteland ouders, kindertal en gezinsverband worden onderscheiden.

Kinderen die vóór de geboorteaangifte zijn overleden

Van een kind dat ten tijde van de geboorteaangifte niet meer in leven was, werd geen persoonskaart aangelegd. De ambtenaar van de burgerlijke stand deed van de geboorte van een levenloos aangegeven kind melding op een aparte telkaart (modellen C3 en C4), waarna het CBS een onderscheid maakte tussen kinderen die dood ter wereld kwamen en kinderen die na de geboorte hadden geleefd, maar na de geboorte waren overleden. Laatstgenoemde kinderen droegen bij aan zowel de geboortestatistiek als de sterfstatistiek. Aangezien alle telkaarten werden verantwoord op de inventaris, kon het CBS ervan verzekerd zijn dat het normaal gesproken over alle doodgeboren kinderen informatie verkreeg.

Sinds de invoering van de GBA is deze zekerheid verdwenen. De doodgeborenen vormen nu nog de enige papieren informatiestroom waarmee de gemeenten en het CBS in het kader van demografische statistieken te maken hebben. Het CBS heeft geen mogelijkheid om de volledigheid van deze stroom goed te controleren. Dit heeft tot gevolg dat ten aanzien van de statistiek van de doodgeboorte een grotere onzekerheid bestaat dan in het verleden.

Overigens worden kinderen die na de geboorte hebben geleefd maar vóór de geboorte-aangifte overlijden, wél in de GBA opgenomen. Over deze kinderen ontvangt het CBS dus zowel een geboorte- als een overlijdensbericht. De volledigheid van deze categorie is dus wel gewaarborgd.

Wijziging burgerlijke staat

Ten tijde van het persoonskaartenstelsel vulde de ambtenaar van de burgerlijke stand voor ieder huwelijk dat hij sloot een telkaart in voor het CBS. Jaarlijks verstreekte de burgerlijke stand door middel van jaarstaat D een overzicht van alle echtscheidingen die dat jaar in het register van de burgerlijke stand werden ingeschreven. Zowel voor huwelijksluiting als voor echtscheiding was het niet van belang of de betreffende personen in het persoonsregister van een Nederlandse gemeente waren ingeschreven. Onder

de GBA is dit anders. Het CBS ontvangt uitsluitend informatie over mensen die als ingezetene in de GBA staan ingeschreven, ongeacht het land waar het huwelijk is gesloten of de echtscheiding is uitgesproken. Dit heeft tot gevolg dat de statistieken wat betreft afbakening beter op elkaar aansluiten.

Anderzijds kunnen uit de informatie die het CBS nu verkrijgt minder eenvoudig de aantallen huwelijksluitingen en echtscheidingen worden afgeleid. Het CBS telt een huwelijksluiting in de statistiek mee als ten minste één van de huwenden tot de bevolking van Nederland behoort (dat wil zeggen, als ingezetene is ingeschreven in de GBA). Daarbij past de kanttekening dat, als alle landen ter wereld deze definitie zouden hanteren, huwelijksluitingen tussen inwoners van verschillende landen dubbel worden geteld. Op deze manier wordt dus een overschatting van het aantal huwelijksluitingen verkregen. Om dezelfde reden geldt dit ook voor echtscheidingen.

Immigratie en emigratie

In het persoonskaartenstelsel golden andere termijnen voor immigratie en emigratie dan in de GBA. Bovendien werd bij de immigratie een onderscheid gemaakt tussen mensen met de Nederlandse nationaliteit en anderen. In de GBA is dit onderscheid komen te vervallen. Tot 1 oktober 1994 werden Nederlanders als immigrant ingeschreven als ze verwachtten minstens 30 van de komende 90 dagen in Nederland door te brengen. Voor niet-Nederlanders waren deze termijnen respectievelijk 180 en 360 dagen. In de GBA worden zowel Nederlanders als niet-Nederlanders als immigrant ingeschreven als zij verwachten ten minste twee derde van de komende zes maanden in Nederland te verblijven.

Ten aanzien van de emigratie zijn de termijnen eveneens gewijzigd. In het persoonskaartenstelsel werd iemand als emigrant uitgeschreven als hij of zij minstens 360 dagen buiten Nederland zou verblijven. In de GBA is de laatstgenoemde termijn omgerekend 240 dagen geworden.

Op grond van de gewijzigde criteria wordt men sneller als emigrant uitgeschreven. Nederlanders worden minder snel als immigrant ingeschreven en niet-Nederlanders waarschijnlijk sneller, hoewel dit op grond van de criteria niet eenduidig kan worden vastgesteld.

Administratieve correcties

Onder het Besluit Bevolkingsboekhouding bepaalde de gemeente wat een 'vertrek onbekend waarheen' (VOW) en een 'niet bekend vanwaar' (NBV) was. Een PK werd als VOW afgevoerd als de persoon niet meer werd aangetroffen op het adres waarop hij of zij het meest recent was geregistreerd, en niet meer traceerbaar was. De PK werd in dat geval voorzien van de indicatie 'VOW'. Als deze persoon weer tot de bevolking van Nederland ging behoren, meldde de gemeente dat door middel van een 'NBV'. Anders gezegd: iemand kon alleen dan als 'niet bekend vanwaar' worden opgenomen als daarvoor een 'vertrek onbekend waarheen' had plaatsgevonden.

In de statistiek werd 'VOW' verantwoord als administratieve afvoering en 'NBV' als administratieve opneming. In de

GBA ontbreken dergelijke indicaties. Het CBS definieert nu als administratieve afvoering: ieder vertrek uit Nederland waarbij het land van bestemming onbekend is. Omgekeerd schaaft het CBS alle vestiging uit het buitenland waarbij het land van herkomst onbekend is, onder de administratieve opnemingen. Bij vergelijking van de cijfers over 1992–1997 is daarmee een redelijke aansluiting verkregen (*staat 10*). Dit doet vermoeden dat ook conceptueel de definities onder de beide stelsels redelijk op elkaar aansluiten.

Staat 10
Administratieve correcties

	Opnemingen	Afvoeringen
PK-stelsel		
1992	10 500	25 474
1993	11 431	26 997
1994	13 521	30 594
GBA-stelsel		
1995	12 173	31 047
1996	14 181	40 801
1997	14 866	34 622

Literatuur

Brekel, J.C. van den, 1977, The use of the Netherlands system of continuous population accounting for the population statistics. CBS, Voorburg.

Centraal Bureau voor de Statistiek, 1902, Bijdragen tot de Statistiek van Nederland, nieuwe volgrees, XIV. Geschiedenis van de statistiek in het Koninkrijk der Nederlanden. Gebr. Belinfante, 's-Gravenhage.

Centraal Bureau voor de Statistiek, 1950, Statistiek van de buitenlandse migratie 1948 en 1949. Staatsdrukkerij en uitgeverijbedrijf, 's-Gravenhage.

Centraal Bureau voor de Statistiek, 1954, Statistiek van de binnenlandse migratie 1948–1952. Uitgeversmaatschappij W. de Haan N.V., Utrecht.

Centrale Commissie voor de Statistiek, 1917, Gedenkboek uitgegeven ter gelegenheid van het vijf-en-twintig jarig bestaan der Centrale Commissie voor de Statistiek. 's-Gravenhage.

Gohres, D.B. en F.A. Helmstrijd, 1936, De bevolkingsboekhouding. N. Samsom N.V., Alphen aan den Rijn.

Lentz, J.L., 1936, De Bevolkingsboekhouding. VUGA N.V., drukkerij en uitgeverij van de Erven J.J. Tijl, Zwolle.

Oomens, C.A., 1989, De loop der bevolking van Nederland in de negentiende eeuw. Statistische onderzoekingen M35. Sdu-uitgeverij, 's-Gravenhage.

Prins, C.J.M., 2000, Dutch population statistics based on population register data. Maandstatistiek van de Bevolking 48(2), blz. 9–15. CBS, Voorburg/Heerlen.

Storm, H. en R. Verhoef, 1987, Bevolkingsstatistieken in Nederland. Maandstatistiek van de Bevolking 35(5), blz. 24–34. Staatsuitgeverij, 's-Gravenhage.

Vulsma, R.F., 2002, Burgerlijke stand en bevolkingsregister. Centraal Bureau voor Genealogie, Den Haag.

Tabel
Overzicht van de gegevens die het CBS op basis van de autorisaties uit de GBA ontvangt

Categorie	Rubriek	Omschrijving	CBS1: Struc- tuur- telling	CBS2: Verhui- zing	CBS3: Ge- boorte & Afstam- ming (kind)	CBS4: Ge- boorte & Afstam- ming (ouder)	CBS5: Over- lijden	CBS6: Huwe- lijk/ geregis- treerd partner- schap	CBS7: Natio- naliteit	CBS8: Ad hoc	CBS9: Sofi- nummer
01 Persoon	01.01.10	A-nummer	X	X	X	X	X	X	X	X	X
	01.01.20	Sofi-nummer	X								X
	01.02.10	Voornamen								X	
	01.02.20	Adellijke titel / predikaat								X	
	01.02.30	Voorvoegsel geslachtsnaam								X	
	01.02.40	Geslachtsnaam								X	
	01.03.10	Geboortedatum	X	X	X	X	X	X	X	X	
	01.03.20	Geboorteplaats	X								
	01.03.30	Geboorteland	X	X	X		X	X	X	X	
	01.04.10	Geslachtsaanduiding	X	X	X	X	X	X	X	X	
	01.61.10	Aanduiding naamgebruik								X	
	01.81.10	Registergemeente akte	X		X		X				
	01.81.20	Aktenummer	X		X		X				
	02 Ouder1	02.01.10	A-nummer	X	X	X					
02.03.10		Geboortedatum	X	X	X						
02.03.30		Geboorteland	X	X	X	X	X	X	X	X	
02.04.10		Geslachtsaanduiding	X	X	X		X	X	X	X	
02.62.10		Datum ingang familierechtelijke betrekking	X		X						
02.81.10		Registergemeente akte			X						
02.81.20	Aktenummer			X							
03 Ouder2	03.01.10	A-nummer	X	X	X						
	03.03.10	Geboortedatum	X	X	X						
	03.03.30	Geboorteland	X	X	X	X	X	X	X	X	
	03.04.10	Geslachtsaanduiding	X	X	X		X	X	X	X	
	03.62.10	Datum ingang familierechtelijke betrekking	X		X						
	03.81.10	Registergemeente akte			X						
	03.81.20	Aktenummer			X						

Tabel (slot)
Overzicht van de gegevens die het CBS op basis van de autorisaties uit de GBA ontvangt

Categorie	Rubriek	Omschrijving	CBS1: Struc- tuur- telling	CBS2: Verhui- zing	CBS3: Ge- boorte & Afstam- ming (kind)	CBS4: Ge- boorte & Afstam- ming (ouder)	CBS5: Over- lijden	CBS6: Huwe- lijk/ geregis- treerd partner- schap	CBS7: Natio- naliteit	CBS8: Ad hoc	CBS9: Sofi- nummer
04 Nationaliteit	04.05.10	Nationaliteit	X	X	X	X	X	X	X	X	
	04.63.10	Reden verkrijging Nederlandse nationaliteit							X		
	04.64.10	Reden verlies Nederlandse nationaliteit							X		
	04.65.10	Aanduiding bijzonder Nederlanderschap	X	X	X	X	X	X	X	X	
	04.85.10	Ingangsdatum geldigheid	X						X		
54 Nationaliteit (historisch)	54.05.10	Nationaliteit	X						X		
	54.65.10	Aanduiding bijzonder Nederlanderschap							X		
	54.85.10	Ingangsdatum geldigheid	X								
05 Huwelijk / geregistreerd partnerschap	05.01.10	A-nummer	X	X			X	X			
	05.02.30	Voorvoegsel geslachtsnaam									X
	05.02.40	Geslachtsnaam									X
	05.03.10	Geboortedatum	X	X			X	X			
	05.03.30	Geboorteland	X					X			
	05.04.10	Geslachtsaanduiding	X	X		X	X	X			
	05.06.10	Datum sluiting	X	X		X	X	X	X		X
	05.06.30	Land sluiting						X			
	05.07.10	Datum ontbinding	X	X		X	X	X	X		X
	05.07.30	Land ontbinding						X			
	05.07.40	Reden ontbinding	X	X		X	X	X	X		X
	05.15.10	Soort verbintenis	X	X		X	X	X	X		X
05.81.10	Registergemeente akte						X				
05.81.20	Aktenummer						X				
05.82.10	Gemeente document						X				
55 Huwelijk / geregistreerd partnerschap (historisch)	55.06.10	Datum sluiting	X			X		X		X	
06 Overlijden	06.08.10	Datum overlijden	X				X				
	06.08.30	Land overlijden	X				X				
	06.81.10	Registergemeente akte	X				X				
	06.81.20	Aktenummer	X				X				
07 Inschrijving	07.70.10	Indicatie geheim	X	X	X	X	X	X	X	X	
08 Verblijfplaats	08.09.10	Gemeente van inschrijving	X	X	X	X	X	X	X	X	
	08.10.10	Functie adres	X	X							
	08.10.20	Gemeentedeel									X
	08.10.30	Datum aanvang adreshouding	X	X							
	08.11.10	Straatnaam	X								X
	08.11.20	Huisnummer	X	X	X		X				X
	08.11.30	Huisletter	X	X	X		X				X
	08.11.40	Huisnummertoevoeging	X	X	X		X				X
	08.11.50	Aanduiding bij huisnummer	X	X	X		X				X
	08.11.60	Postcode	X	X	X	X	X	X			X
	08.12.10	Locatiebeschrijving	X	X	X		X				X
	08.13.10	Land waarnaar vertrokken	X	X							
	08.13.20	Datum vertrek uit Nederland	X	X							
	08.14.10	Land vanwaar ingeschreven	X	X			X				
08.14.20	Datum vestiging in Nederland	X	X				X	X			
08.72.10	Aangifte adreshouding	X	X								
58 Verblijfplaats (historisch)	58.09.10	Gemeente van inschrijving	X	X							
	58.10.10	Functie adres	X	X							
	58.10.30	Datum aanvang adreshouding	X	X							
	58.11.20	Huisnummer	X	X							
	58.11.30	Huisletter	X	X							
	58.11.40	Huisnummertoevoeging	X	X							
	58.11.50	Aanduiding bij huisnummer	X	X							
	58.11.60	Postcode	X	X							
	58.12.10	Locatiebeschrijving	X	X							
	58.13.10	Land waarnaar vertrokken	X	X							
	58.13.20	Datum vertrek uit Nederland	X	X							
	58.14.20	Datum vestiging in Nederland	X	X							
	58.72.10	Aangifte adreshouding	X	X							
	09 Kind	09.01.10	A-nummer	X	X						
09.03.10		Geboortedatum	X	X		X	X	X		X	
09.81.10		Registergemeente akte				X					
09.81.20		Aktenummer	X			X					
09.85.10		Ingangsdatum geldigheid				X					
10 Verblijfstitel	10.39.10	Aanduiding verblijfstitel	X								
	10.39.20	Datum einde verblijfstitel	X								
	10.39.30	Ingangsdatum verblijfstitel	X								
60 Verblijfstitel (historisch)	60.39.10	Aanduiding verblijfstitel	X								
	60.39.20	Datum einde verblijfstitel	X								
	60.39.30	Ingangsdatum verblijfstitel	X								

Sociaal-economische verschillen in sterfte en gezondheid in Nederland

Een overzicht van vorderingen in recent beschrijvend onderzoek

Anton Kunst¹⁾

Veel studies hebben aangetoond dat gezondheid in Nederland ongelijk is verdeeld tussen sociaal-economische groepen. Verkleining van deze verschillen vormt een belangrijk doel van de openbare gezondheidszorg in Nederland. Het is daarom van belang de gezondheidsverschillen in Nederland nauwkeurig en gedetailleerd te beschrijven. Dit artikel geeft een overzicht van recente vorderingen in beschrijvend onderzoek naar sociaal-economische verschillen in Nederland. Voorbeelden worden gegeven van onderzoek dat de afgelopen tien jaar in Nederland is uitgevoerd, soms in Europees verband. Belangrijke vorderingen zijn gemaakt op vier terreinen: het aantonen van het bestaan en het belang van gezondheidsverschillen; het identificeren van de sociale groepen waarbinnen gezondheidsproblemen zich het meest concentreren; het identificeren van gezondheidsproblemen die relatief ongelijk verdeeld zijn binnen de Nederlandse bevolking; en het beschrijven van ongelijkheden in gezondheidsdeterminanten zoals roken en overgewicht. Uit dit overzicht blijkt dat sociaal-economische verschillen in gezondheid in Nederland de afgelopen tien jaar steeds beter in kaart zijn gebracht. Deze vooruitgang was vooral mogelijk dankzij een belangrijke verbetering in de beschikbaarheid van gegevensbronnen op nationaal en lokaal niveau.

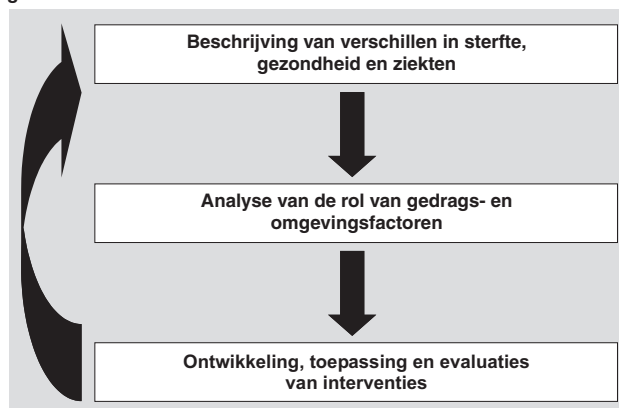
1. Inleiding

Sociale ongelijkheid voor de dood is een oud thema binnen de demografie. Al sinds de 19^e eeuw zijn bevolkingsstatistieken benut om verschillen tussen sociaal-economische groepen in de kans op vroegtijdig overlijden te beschrijven (Mackenbach, 1994; Van de Mheen et al., 1996). De aandacht voor dit thema verflauwde in de naoorlogse periode, maar leefde weer op in de jaren zeventig van de vorige eeuw, mede onder invloed van een serie congressen en publicaties van demografische onderzoekers (Bourgeois-Pichat, 1984). Sinds ongeveer 1980 is de aandacht voor sociaal-economische verschillen in gezondheid (SEGV) ook in andere vakgebieden, zoals de epidemiologie en medische sociologie, sterk toegenomen. Deze aandacht werd vooral gestimuleerd door het verschijnen van het Engelse 'Black Report' in 1978 en de 'Health for All' strategie die de Wereld Gezondheidsorganisatie in 1984 ontvouwde (Townsend en Davidson, 1988; WHO, 1998).

Gedurende de jaren tachtig en negentig van de vorige eeuw zijn SEGV aangetoond voor elk Europees land waar onderzoek naar dit verschijnsel is gedaan (Kunst et al., 1998). SEGV bleken niet alleen alomtegenwoordig te zijn, maar bovendien zeer persistent. In veel Europese landen bleken sociaal-economische verschillen in sterfte te zijn toegenomen, althans in relatieve zin (Kunst et al., 2004). Naast beschrijvend onderzoek is ook een stroom van verklarende studies op gang gekomen. Deze studies beoogden de samenhang tussen sociaal-economische positie en gezondheid te begrijpen door de rol van intermediaire factoren zoals roken en arbeidsomstandigheden te onderzoeken (Van Oort et al. 2005). In recente jaren zijn onderzoekers in dit veld bovendien begonnen met experimentele studies waarin werd onderzocht welke specifieke interventies en beleidsmaatregelen effectief kunnen bijdragen aan de vermindering van SEGV (Mackenbach et al., 2002).

Ondanks het groeiende belang van verklarende studies en interventieonderzoek is er een blijvende behoefte aan beschrijvend onderzoek waarin SEGV nauwkeurig en gedetailleerd in kaart worden gebracht. Dit beschrijvende onderzoek dient wel ingebed te zijn in het bredere veld van onderzoek naar SEGV, zoals weergegeven in het *schema*. Volgens dit schema vormen beschrijvingen van SEGV een eerste stap in een gefaseerde analyse van SEGV. Die eerste stap heeft vooral als doel de omvang van het probleem in kaart te brengen en bovendien de bevolkingsgroepen en gezondheidsaspecten te identificeren waar de problemen het grootst zijn. De tweede stap beoogt de geconstateerde gezondheidsverschillen, vooral waar die het grootst zijn, te verklaren. Bij de verklaring gaat het erom modificeerbare factoren en mechanismen te identificeren en hun bijdrage aan SEGV zo goed mogelijk te kwantificeren. Deze verklarende stap gaat vooraf aan de laatste stap, waarin aan de hand van de beschikbare informatie beleidsmaatregelen en interventies worden ontwikkeld, geïmplementeerd en geëvalueerd.

Overzicht van onderzoek naar sociaal-economische verschillen in gezondheid

¹⁾ Instituut Maatschappelijke Gezondheidszorg, Erasmus MC, Universitair Medisch Centrum Rotterdam.

Deze fasering van het onderzoek naar SEGV kent feedback-mechanismen: als nieuwe interventies of beleidsmaatregelen zouden kunnen leiden tot veranderingen in de omvang of het patroon van SEGV in Nederland, is het zinvol om beschrijvend onderzoek uit te voeren naar recente veranderingen in gezondheidsverschillen. Kortom, pogingen om SEGV te begrijpen en te bestrijden kunnen niet zonder onderzoek waarin SEGV eerst goed worden beschreven. In Nederland zijn in recente jaren veel inspanningen verricht om SEGV nauwkeurig en gedetailleerd in kaart te brengen (RIVM, 2006). Doel van dit overzicht is een overzicht te geven van dit recente onderzoek. Uit het overzicht zal blijken dat in de afgelopen tien jaar aanzienlijke vorderingen zijn gemaakt met de beschrijving van SEGV in Nederland.

Dit overzicht is bestaat uit vier delen, die corresponderen met de vier kernbijdragen die van beschrijvend onderzoek mogen worden verwacht. De vier bijdragen zijn

- het aantonen van het bestaan en het belang van gezondheidsverschillen;
- het identificeren van sociale groepen waarbinnen gezondheidsproblemen zich het meest concentreren;
- het identificeren van gezondheidsproblemen die relatief ongelijk verdeeld zijn binnen de Nederlandse bevolking; en
- het beschrijven van ongelijkheden in gezondheidsdeterminanten zoals roken en overgewicht.

Recente ontwikkelingen op deze vier terreinen zullen worden geïllustreerd aan de hand van studies waarover in de afgelopen jaren is gepubliceerd. De selectie van deze studies is primair gericht op onderzoek naar de Nederlandse situatie. In enkele gevallen betreft het internationaal onderzoek waarin de situatie in Nederland samen met die in enkele andere Europese landen in kaart wordt gebracht.

2. Documenteren van ongelijkheden

Een eerste uitdaging van beschrijvend onderzoek is het bestaan van SEGV te documenteren en deze op een heldere wijze te presenteren. Bij de presentatie is het vooral gewenst dat het belang van SEGV voor de volksgezondheid in Nederland duidelijk en concreet tot uitdrukking wordt gebracht. In de jaren tachtig en negentig van de vorige eeuw was dit werk al grotendeels gedaan (Mackenbach en Verkleij, 1997). Hierdoor was medio jaren negentig al duidelijk aangetoond dat SEGV in Nederland een belangrijk volksgezondheidsprobleem vormden. In recente jaren is dit besef ondersteund door de resultaten van nieuw onderzoek. In drie opzichten heeft dit nieuwe onderzoek de bestaande inzichten verbreed of verdiept.

Een eerste verbreding was dat het bewijsmateriaal, dat tot in de jaren negentig vooral specifieke steden of regio's betrof, nu ook betrekking heeft op Nederland als geheel. Dit geldt vooral voor de beschrijving van sociaal-economische verschillen in sterfte. Ongelijkheid voor de dood was tot tien jaar geleden alleen afdoende aangetoond voor specifieke gemeenten, waaronder de drie grote steden (Mackenbach en Verkleij, 1997; Mackenbach, 1994). Binnen deze steden bleek het niveau van sterfte in armere buurten

aanzienlijk hoger te liggen dan in rijkere buurten. Een studie naar de situatie in Amsterdam in de jaren zeventig kwam bijvoorbeeld uit op een verschil van 5 jaar in levensverwachting tussen de armste en rijkste buurten – een getal dat later veelvuldig werd aangehaald om de omvang van SEGV in Nederland te schetsen (Lau-IJzerman et al., 1981).

In de afgelopen jaren zijn deze studies van de samenhang tussen buurtinkomen en sterfte verbreed naar Nederland als geheel. Een recente studie toont aan dat deze samenhang bestaat op het gehele Nederlandse grondgebied, zowel in stedelijke gebieden als in landelijke gebieden, en zowel in het westen van het land als in andere landsdelen (Bos, 2002). Opmerkelijk is het feit dat de samenhang tussen buurtinkomen en sterfte veruit het sterkst is in het zuiden van Nederland.

Ook longitudinale studies waarin op individueel niveau is gekeken naar sterfte in relatie tot sociaal-economische kenmerken van mensen, zijn uitgebreid van lokaal naar nationaal niveau. De eerste studies die bewezen dat er op individueel niveau een relatie bestaat tussen de sociaal-economische status van mensen en hun kansen op vroegtijdig overlijden, betroffen specifieke gebieden zoals Amsterdam en Eindhoven (Mackenbach, 1994). Een vroege uitzondering is een studie die opleidingverschillen in sterfte aantoonde onder een landelijk cohort van dienstplichtigen geboren in 1930 (Doornbos en Kromhout, 1990). Pas later zijn voor het eerst schattingen gemaakt van de omvang van sociaal-economische sterfteverschillen voor de Nederlandse bevolking als geheel. Daarbij zijn gegevens uit verschillende epidemiologische studies gecombineerd tot een schatting die representatief kan worden geacht voor heel Nederland. Volgens deze schatting bestaat er een belangrijk verschil in levensverwachting tussen mensen met een lage opleiding en mensen die ten minste hoger voortgezet onderwijs hebben voltooid (Van Herten et al., 2002). Dit verschil bedroeg in de jaren negentig naar schatting 3 jaar bij mannen en 2 jaar bij vrouwen.

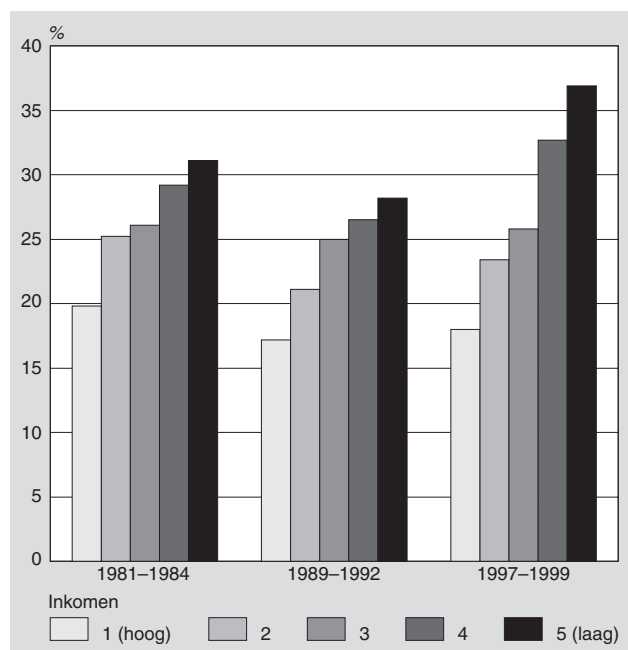
Een tweede verbreding van het onderzoek betreft de toepassing van statistische maten die het belang van SEGV voor de volksgezondheid in Nederland op concrete wijze kunnen uitdrukken. In de bovengenoemde nationale studie zijn maten van levensverwachting uitgebreid tot meer omvattende maten zoals de 'gezonde levensverwachting' of de 'levensverwachting zonder beperkingen' (Van Herten et al., 2002). Daarbij is gebruik gemaakt van schattingen van sociaal-economische verschillen in het vóórkomen van lichamelijke beperkingen in de levende bevolking, zoals geregistreerd door middel van nationale persoons-enquêtes. Volgens deze schattingen is er groot verschil tussen hoge en lage opleidingsgroepen in het aantal jaren dat mensen kunnen verwachten te leven zonder lichamelijke beperkingen. Bij mannen was dit verschil in de jaren negentig naar schatting bijna 5 jaar en bij vrouwen 4 jaar. Deze nieuwe schattingen zijn belangrijk omdat ze informatie over sterfte en gezondheid combineren tot één samenvattende maat die niet alleen concreet is, maar ook refereert aan datgene waar het de mensen uiteindelijk om gaat: een goede kans hebben op een lang en gezond leven. Schattingen van sociaal-economische verschillen in

deze termen zijn ook al medio jaren negentig gemaakt, maar waren vanwege het ontbreken van gegevens toen nog tentatief (Van Hertzen et al., 1997). De latere schattingen zijn voor het eerst geheel afgeleid uit de empirische resultaten van Nederlandse studies.

Een derde verbreding van het beschikbare bewijsmateriaal betreft de tijdsdimensie. SEGV zijn veranderlijk: ze kunnen in de loop der tijd van patroon veranderen en daarbij toenemen of juist afnemen. Een bekend fenomeen is dat sociaal-economische verschillen in sterfte in veel Europese landen zijn toegenomen, vooral onder invloed van toenemende verschillen in sterfte aan hart- en vaatziekten (Kunst et al., 2004). Gezien deze veranderlijkheid is het belangrijk om ook in Nederland recente ontwikkelingen te blijven volgen en schattingen van SEGV voortdurend te actualiseren.

In Nederland kunnen ontwikkelingen in SEGV vooral worden beschreven aan de hand van gegevens uit nationale persoonsenquête, in het bijzonder het Permanent Onderzoek Leefsituatie (POLS) van het CBS. De vele mogelijkheden die deze gegevens bieden voor trendonderzoek zijn de laatste jaren in verschillende studies ruimschoots benut. Een voorbeeld van de uitkomsten is gegeven in *grafiek 1*. Deze grafiek toont het vóórkomen van 'minder dan goede' gezondheid onder vrouwen die zijn ingedeeld naar huishoudensinkomen (met correctie voor de omvang en samenstelling van het huishouden). De vrouwen zijn ingedeeld in vijf groepen van gelijke bevolkingsomvang. In het begin van de jaren tachtig was een duidelijke inkomensgradiënt zichtbaar, met een hogere prevalentie van 'minder dan goede' gezondheid naarmate het inkomen lager was. Eind jaren negentig is deze gradiënt steiler geworden. Deze toename is toe te schrijven aan een afname in de prevalentie van 'minder dan goede' gezondheid onder rijkere vrouwen, tegelijk met een toename onder vrouwen in de lage inkomensgroepen.

1. Aandeel vrouwen met minder dan een goede gezondheid naar huishoudensinkomen

Uit verdere analyses bleek dat inkomensgerelateerde verschillen in gezondheid vooral onder vrouwen toenamen, en veel minder onder mannen (Dalstra et al., 2002). Aan de toename in gezondheidsverschillen onder vrouwen lagen verschillende ontwikkelingen ten grondslag. In deze periode namen ook sociaal-economische verschillen in de prevalentie van hart- en vaatziekten onder vrouwen toe. Deze toename was op haar beurt voor een deel het gevolg van een toename in sociale verschillen in het vóórkomen van roken en overgewicht onder vrouwen. Vooral de relatie tussen gezondheid en inkomen nam in de jaren negentig toe. Voor de relatie met opleidingsniveau gold dit in veel mindere mate. Dit zou het gevolg kunnen zijn van veranderingen in sociale voorzieningen en de wetgeving rondom ziekteverzuim en arbeidsongeschiktheid gedurende de jaren negentig, waardoor het hebben van ziekte en lichamelijke beperkingen in toenemende mate zou kunnen leiden tot inkomensderving (Dalstra et al., 2002).

Er is een grote behoefte aan voortdurende actualisering van beschrijvingen van SEGV. Niet alleen moet de omvang van de verschillen steeds opnieuw worden vastgesteld, maar bovendien dient nauwkeurig te worden gekeken naar verschillende sociaal-economische dimensies en naar de rol van ziekten en hun risicofactoren. Op deze aspecten wordt in de volgende paragrafen nader ingegaan.

3. Identificeren van groepen met gezondheidsproblemen

SEGV kunnen worden gedefinieerd als de systematische samenhang tussen gezondheid van mensen en de positie die deze mensen innemen op de maatschappelijke ladder. Gewoonlijk wordt deze maatschappelijke positie gemeten aan de hand van de drie kernindicatoren van sociaal-economische status: opleidingsniveau, beroepsklasse en inkomensniveau (Dalstra et al., 2005a; Kunst et al., 2005). Deze drie dimensies vullen elkaar goed aan, en het is interessant voor elke dimensie afzonderlijk de relatie met gezondheid te onderzoeken.

Daarnaast is het van belang te onderzoeken welke dimensie het sterkst met een gezondheidsprobleem samenhangt. Ook al is aangetoond dat een gezondheidsprobleem samenhangt met een lage opleiding, lage beroepsklasse respectievelijk laag inkomen, dan is nog niet precies duidelijk onder welke groepen in de Nederlandse samenleving dat gezondheidsprobleem zich het meest concentreert. Een tweede uitdaging vormt dan ook het identificeren van groepen met de meeste gezondheidsproblemen. In recent onderzoek is hiernaar veel aandacht uitgegaan. Dit onderzoek heeft zich bewogen op drie aanvullende terreinen.

Ten eerste is gewerkt aan een verfijning van de maten van sociaal-economische status. Over de meting van sommige kernindicatoren bestaat nog veel discussie, zowel nationaal als internationaal. Beroepsklasse is een bekend voorbeeld. Deze kan worden gemeten aan de hand van uiteenlopende classificatieschema's, die verschillen ten aanzien van de theoretische grondslagen waarop zij zijn gebaseerd en de beroepsmaten waarmee zij worden ge-

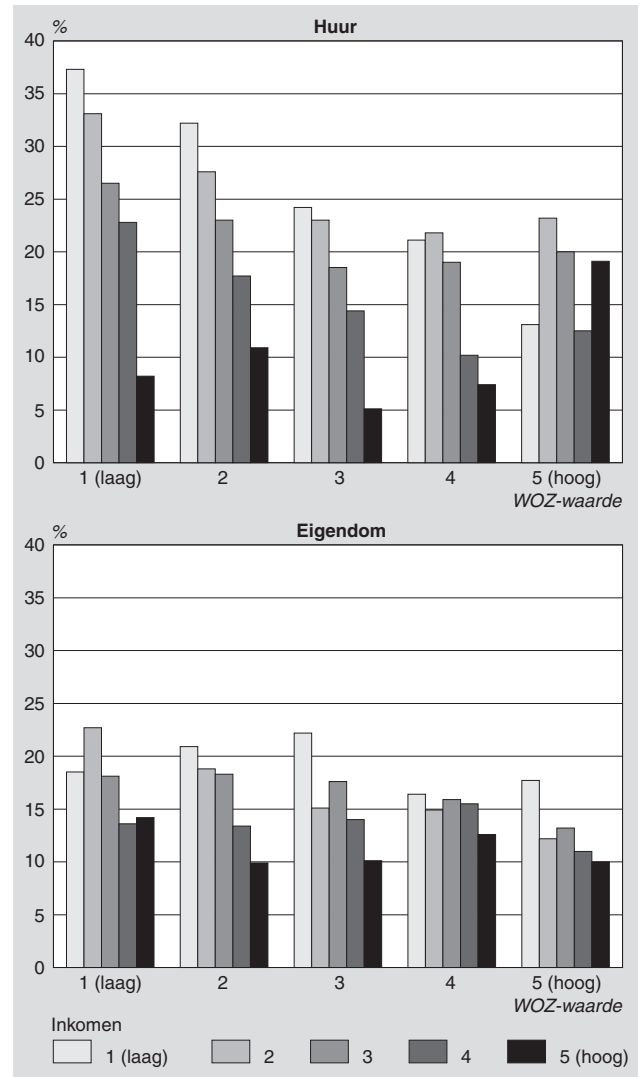
operationaliseerd. Het gebruik van verschillende beroeps-klassenschema's kan tot verschillende conclusies leiden, bijvoorbeeld over ontwikkelingen in de tijd in de omvang van SEGV (Kunst et al., 2004). Het is in dit verband van groot belang dat momenteel in Europees verband wordt gewerkt aan een nieuwe classificatie van beroepsklassen, de European Socio-Economic Classification, die ook op het terrein van gezondheid zijn waarde nog zal moeten bewijzen (zie www.iser.essex.ac.uk/esec).

Ook ten aanzien van de meting van inkomen zijn er belangrijke ontwikkelingen gaande. In het meeste onderzoek naar arm-rijk-verschillen in gezondheid wordt huishoudens-inkomen gemeten door respondenten in persoonsenquêtes te vragen naar het jaar- of maandinkomen van alle leden van het huishouden. In een recente studie is onderzocht of ook fiscale bronnen kunnen dienen voor de meting van inkomen in relatie tot gezondheid (Kunst et al., 2005). Koppeling van gegevens uit het POLS aan fiscale bronnen liet zien dat het ook met fiscale bronnen mogelijk is om arm-rijk-verschillen in ervaren gezondheid aan te tonen. Dankzij koppeling van fiscale bronnen aan gegevens uit de Landelijke Medische Registratie (LMR) over ziekenhuisopnamen, kon bovendien voor Nederland als geheel het bestaan van arm-rijk-verschillen in de frequentie van ziekenhuisopnamen gedetailleerd in kaart worden gebracht.

In hetzelfde onderzoek konden fiscale bronnen ook worden gebruikt om inkomensgegevens te verrijken met gegevens over het bezit (dan wel huur) en de WOZ-waarde van de woning (Kunst et al., 2005). Gebleken was dat inkomen en woningkenmerken konden worden gecombineerd tot een omvattende indicator van materiële welstand die sterk bleek samen te hangen met gezondheidsindicatoren (grafiek 2). De prevalentie van 'minder dan goede' gezondheid was vooral hoog onder mensen die niet alleen een laag inkomen hadden, maar bovendien in een goedkope huurwoning woonden. Daarentegen kwamen gezondheidsproblemen relatief weinig voor onder mensen die weliswaar een laag inkomen hadden, maar wel in een eigen huis woonden. Deze resultaten onderstrepen dat inkomensgegevens, door combinatie met gegevens over woningkenmerken of andere indicatoren van bezit en vermogen, kunnen worden verrijkt tot meer omvattende en meer discriminerende indicatoren van de materiële welstand van huishoudens.

Ten tweede hebben onderzoekers, in hun streven naar het identificeren van achterstandsgroepen met een verhoogde concentratie van gezondheidsproblemen, recent ook meer aandacht geschonken aan de jongste en oudste leeftijdsgroepen. Traditioneel richtte onderzoek naar SEGV zich op mannen, en later ook vrouwen, van middelbare leeftijd. Hierdoor werden oudere en jongere leeftijdsgroepen vaak uitgesloten van beschrijvende studies. De zo ontstane leemte in kennis is in recente jaren goeddeels weggewerkt. In het bovengenoemde project is het, dankzij het gebruik van fiscale bronnen, mogelijk gebleken om inkomensgerelateerde verschillen in gezondheid in detail te beschrijven voor kinderen van 0 tot 9 jaar (Kunst et al., 2005). Gebleken is dat kinderen die opgroeien in armere gezinnen een grotere kans hebben op langdurige gezondheidsproblemen (volgens rapportage van hun ouders in het POLS) en dat

2. Aandeel personen met minder dan een goede gezondheid naar huishoudensinkomen en woningkenmerken, 2001

zij vaker worden opgenomen in het ziekenhuis (volgens LMR-gegevens).

In Europees verband is in de afgelopen jaren veel aandacht besteed aan de samenhang tussen sociaal-economische status en de gezondheid en levensduur van ouderen. Binnen alle lidstaten van de Europese Unie, inclusief Nederland, blijkt dat tot op hoge leeftijd mensen met een lage opleiding of een laag inkomen een grotere kans hebben op gezondheidsproblemen (Huisman, 2004). Het opleidingsniveau van ouderen hangt ook samen met leeftijdsspecifieke sterftecijfers, zelfs in de leeftijdsgroep van 90 jaar en ouder. Deze resultaten onderstrepen dat de samenhang tussen sociaal-economische status (SES) en gezondheid gedurende de hele levensloop van mensen wordt gevormd en tot op hoge leeftijd blijft bestaan. Maten van SES dienen daarom niet alleen te worden ontwikkeld voor mensen van middelbare leeftijd, maar evenzeer voor toepassing bij andere leeftijdsgroepen (Dalstra et al., 2005a).

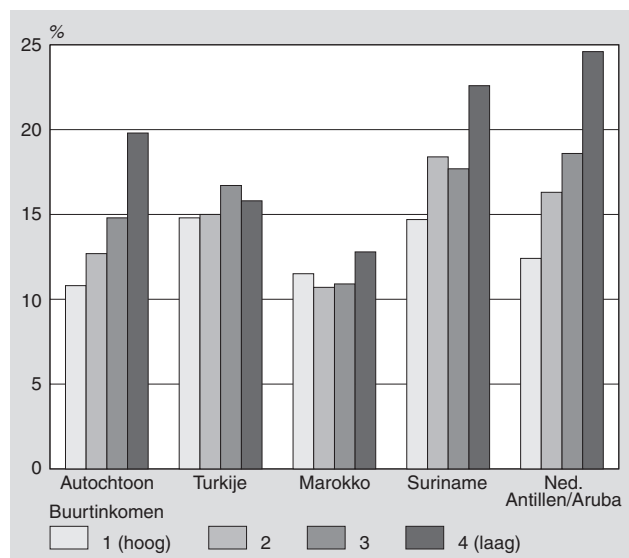
Ten derde is in de afgelopen tien jaar de aandacht voor de situatie van specifieke achterstandsgroepen sterk toegenomen. Hoewel SEGV in wezen gaan over algemene gradienten in gezondheid langs de lijnen van opleiding,

beroepsklasse, inkomen of materiële welstand, moet ook aandacht worden besteed aan bevolkingsgroepen die in andere opzichten achtergesteld zijn. Voorbeelden van zulke specifieke achterstandsgroepen zijn langdurig werklozen en alleenstaande moeders. Nederlandse onderzoekers hebben in recente jaren een bijzondere belangstelling getoond voor niet-westers allochtone minderheidsgroepen (Mackenbach et al., 2004a).

In de regel is de gezondheid en het zorggebruik van allochtone groepen onderzocht zonder verwijzing naar de sociaal-economische positie van deze groepen. Maar ook bij allochtone groepen spelen sociaal-economische factoren wellicht een fundamentele rol (Smith, 2000). Het ligt voor de hand te verwachten dat gezondheidsachterstanden bij allochtone groepen voor een belangrijk deel kunnen worden toegeschreven aan een gemiddeld slechtere sociaal-economische positie. Een andere reden om aandacht te besteden aan sociaal-economische factoren is gelegen in het feit dat ook binnen allochtone groepen verschillen bestaan in sociaal-economische positie, en in samenhang daarmee wellicht ook verschillen in gezondheid.

Een illustratie van dit laatste punt wordt gegeven in *grafiek 3*. Deze grafiek toont het absolute niveau van sterfte in de Nederlandse bevolking in relatie het gemiddelde inkomen van de buurt waarin mensen leven. Binnen elke inkomensgroep is een onderscheid gemaakt naar herkomstgroep. Voor autochtonen blijkt het niveau van sterfte regelmatig toe te nemen naarmate het buurtinkomen afneemt. Verschillen van dezelfde omvang worden gevonden onder inwoners van Surinaamse herkomst, maar de verschillen zijn veel groter onder inwoners van Antilliaanse of Arubaanse herkomst. Daarentegen is de relatie tussen buurtinkomen en sterfte zwak onder Turken en zelfs geheel afwezig onder Marokkanen. De situatie onder Turken en Marokkanen moet vooral worden toegeschreven aan het feit dat binnen deze herkomstgroepen de sterfte aan hart- en vaatziekten het laagst is onder degenen die in de armste buurten wonen (Bos et al., 2005).

3. Sterfte per 100 mannen naar gemiddeld inkomen van de buurt en herkomstgroepering, 1995/2000

Dit voorbeeld illustreert dat het verband tussen sociaal-economische status en gezondheid binnen vrijwel alle deelgroepen van de Nederlandse bevolking bestaat, maar dat de sterkte van dit verband fors kan verschillen tussen deelgroepen. Het is daarom van belang oog te hebben voor de situatie van specifieke achterstandsgroepen en voor interne verschillen binnen deze groepen. Zo kunnen de bevolkingsgroepen waarin sociale achterstanden de hoogste tol eisen nauwkeuriger worden geïdentificeerd.

4. Identificeren van relatief ongelijk verdeelde gezondheidsproblemen

Van oudsher hebben sterftestudies een zeer belangrijke plaats ingenomen in onderzoek naar SEGV. Deze studies hebben aangetoond dat er belangrijke sociaal-economische verschillen bestaan in termen van levensverwachting bij geboorte of latere leeftijd. Sociaal-economische verschillen in *lengte* van leven riepen de vraag op hoe groot de verschillen zijn in de *kwaliteit* van leven. Deze vragen zijn beantwoord in een groot aantal studies naar sociaal-economische verschillen in generieke maten van gezondheid, zoals het algemene oordeel dat mensen hebben van hun eigen gezondheid. Ook in deze termen zijn belangrijke verschillen gevonden, en samen met informatie over sterfteverschillen is deze informatie verwerkt tot schattingen van sociaal-economische verschillen in de 'gezonde levensverwachting'. In die generieke termen bleken SEGV zeer groot te zijn, volgens sommige schattingen meer dan 10 jaar (Van Hertzen et al., 1997 en 2002; RIVM, 2006).

Een belangrijke uitdaging is nu om nieuwe, meer gedetailleerde maten van kwaliteit van leven en gezondheid toe te passen. Zulke maten moeten het mogelijk maken nauwkeuriger vast te stellen voor welke specifieke gezondheidsproblemen sociaal-economische verschillen relatief groot zijn. Langs verschillende wegen zijn stappen gezet tot een gedetailleerdere beschrijving van ongelijkheden in specifieke gezondheidsproblemen.

Ten eerste zijn verbeterde maten van generieke gezondheid ontwikkeld en toegepast. Onder generieke maten worden hier maten verstaan van algemene gezondheid die direct relevant zijn voor de mensen zelf, zoals gezondheidsklachten, lichamelijke beperkingen en vitaliteit. Sociaal-economische verschillen in generieke maten zijn vooral aangetoond door gebruik te maken van antwoorden van respondenten op vragen over algemene gezondheid, gezondheidsklachten en beperkingen. Een belangrijk probleem is dat het antwoord van respondenten op deze vragen niet alleen hun werkelijk ervaren gezondheid weerspiegelt, maar ook kan worden beïnvloed door factoren als klaaggeneigdheid en cultuur- en groepsspecifieke interpretaties van termen als 'goed' en 'ziek'.

In verschillende studies zijn de betrouwbaarheid en validiteit van de antwoorden van respondenten op gezondheidsvragen onderzocht, met daarbij bijzondere aandacht voor sociaal-economische verschillen in antwoordtendities (Simon et al., 2000 en 2005). Vele studies hebben zich bijvoorbeeld gericht op het algemene oordeel van de eigen gezondheid, dat door mensen uit lagere groepen veel va-

ker als 'slecht' of 'matig' is beoordeeld. Kwalitatief onderzoek toonde aan dat deze sociaal-economische verschillen in het oordeel van de eigen gezondheid voornamelijk een weerspiegeling zijn van werkelijk bestaande verschillen in de algemene fysieke en psychische gezondheid. Hoge en lage sociaal-economische groepen interpreteren vragen naar algemene gezondheid op vrijwel dezelfde wijze (Simon et al., 2005).

Oudere mensen uit lagere sociaal-economische groepen zeggen veel eerder last te hebben van lichamelijke beperkingen zoals problemen met traplopen, opstaan uit een stoel, wassen, aankleden, horen en zien (ook met hulpmiddelen). Tot voor kort werden deze verschillen alleen onderzocht met behulp van gegevens over lichamelijke beperkingen zoals die door de respondenten zelf zijn gerapporteerd. In een recente analyse op basis van twee studies onder ouderen in Nederland en Italië is onderzocht of deze verschillen ook worden gevonden als lichamelijke beperkingen worden gemeten aan de hand van 'performance'-testen, zoals de tijd die een respondent nodig heeft om uit een stoel op te staan (Huisman et al., 2005a). Sociaal-economische verschillen in deze objectief gemeten functionele beperkingen bleken minstens zo groot te zijn als verschillen in beperkingen die zijn gemeten met behulp van zelfrapportage. Nadere studie op basis van longitudinale gegevens leerde bovendien dat verschillen in het vóórkomen van beperkingen onder ouderen vooral ontstaan door verschillen in de incidentie (kans op ontstaan) van beperkingen op jongere leeftijd. Verschillen in de prognose (kans op herstel) van beperkingen hadden daarentegen weinig invloed (Huisman et al., 2005a).

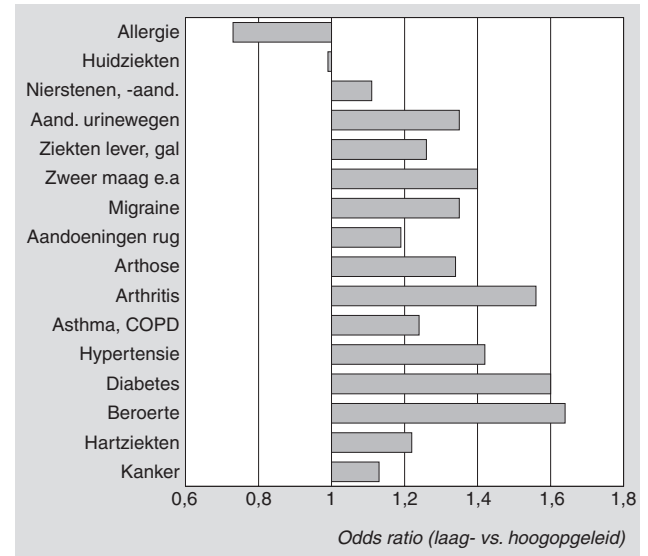
Een tweede stap voorwaarts op dit terrein bestaat uit het onderzoek naar sterfte, incidentie en prevalentie van afzonderlijke ziekten. Onderscheid naar diagnose is bekend van sterftestudies, waarin onderscheid naar doodsoorzaak een eerste inzicht bleek te geven in de rol van afzonderlijke ziekten en gerelateerde risicofactoren (Kunst et al., 1998; Huisman et al., 2005a). In navolging van deze studies is er in recent onderzoek naar gestreefd om bij onderzoek naar gezondheidsverschillen in de levende bevolking ook aandacht te besteden aan specifieke ziekten.

Een voorbeeld van dit soort onderzoek is een recent onderzoek naar sociaal-economische verschillen in het vóórkomen van chronische ziekten (Dalstra et al., 2005b). Een van oudsher belangrijke bron van informatie hierover betreft gezondheidsenquêtes waarin aan respondenten wordt gevraagd aan te geven aan welke ziekten en aandoeningen zij nu lijden of recent hebben geleden. In een Europees onderzoek zijn gegevens uit nationale persoons-enquêtes in Nederland en negen andere landen samengebracht voor een internationaal overzicht van sociaal-economische verschillen in tien chronische ziekten.

Grafiek 4 toont de samenhang tussen opleidingsniveau en het vóórkomen van deze ziekten. Hoe verder een Odds Ratio boven de 1 ligt, hoe sterker de betreffende ziekte is geconcentreerd onder lagere opleidingsgroepen. Er zijn tussen ziekten grote verschillen in de mate waarin hun vóórkomen samenhangt met opleidingsniveau. Voor ziek-

ten als cerebrovasculair accident (beroerte), diabetes en artritis zijn de verschillen groot, voor onder meer hartziekten en vooral kanker zijn de verschillen klein, en voor allergie is het verband met opleiding zelfs omgekeerd – zij komt meer voor onder hoger opgeleide mensen.

4. Verschillen tussen laag- en hoogopgeleide respondenten naar enkele chronische ziekten, medio jaren negentig, tien Europese landen

Dit patroon, dat in grote lijnen ook werd gevonden voor Nederland afzonderlijk, toont aan dat diagnosegroepen sterk verschillen ten aanzien van hun samenhang met sociaal-economische factoren. Belangrijk is om op te merken dat sociaal-economische verschillen niet alleen groot zijn voor sommige fatale aandoeningen zoals hart- en vaatziekten, maar dat zij minstens zo groot zijn voor een aantal niet-fatale ziekten zoals gewrichtsaandoeningen en psychische stoornissen.

Een derde ontwikkeling op dit terrein is dat de afgelopen jaren voor het eerst pogingen zijn ondernomen om te kwantificeren in welke mate specifieke aandoeningen bijdragen aan het ontstaan van SEGV. In deze pogingen komen de twee hierboven genoemde lijnen samen. Doel is om voor afzonderlijke ziekten vast te stellen in hoeverre ze bijdragen aan sociaal-economische verschillen in generieke gezondheidsmaten. Door de bijdrage van afzonderlijke ziekten te kwantificeren, wordt een handvat geboden om vast te stellen welke ziekten de grootste invloed hebben op SEGV en welke ziekten daarom prioriteit verdienen in verder onderzoek en beleid (Nusselder et al., 2005).

In sterftestudies kan de rol van ziekten eenvoudig worden onderzocht door een onderscheid te maken naar doodsoorzaak. In verschillende sterftestudies is vastgesteld in welke mate afzonderlijke doodsoorzaken bijdragen aan sociaal-economische verschillen in totale sterfte of in levensverwachting. Een recente studie toonde bijvoorbeeld dat sociaal-economische verschillen in sterfte onder ouderen in Europa voor een belangrijk deel samenhangen met verschillen in sterfte aan hart- en vaatziekten (waaronder CVA) en luchtwegaandoeningen (Huisman et al., 2005b).

Een uitbreiding op dit werk, ook in methodologisch zin, vormde een recente studie waarin het effect van ziekten op SEGV werd gekwantificeerd door niet alleen hun effect op sterfte te meten, maar ook rekening te houden met hun effect op het vóórkomen van lichamelijke beperkingen (Nusselder et al., 2005). In deze studie werden de twee uitkomstmaten bovendien gecombineerd tot een omvattende maat, te weten de 'levensverwachting zonder beperkingen'. De kernresultaten van deze Belgische studie zijn vermeld in de *staat*. Blijkens de bovenste rij mogen mannen met een hoge opleiding, in vergelijking tot mannen met een lage opleiding, verwachten dat zij 8 jaar langer leven zonder lichamelijke beperkingen. Bij vrouwen is dit verschil iets kleiner, maar ook aanzienlijk: bijna 6 jaar. De volgende rijen laten zien aan welke aandoeningen dit verschil in gezonde levensjaren toegeschreven kan worden. Slechts een half jaar (0,6 jaar voor mannen, 0,5 jaar voor vrouwen) kan worden toegeschreven aan sociaal-economische verschillen in sterfte en vóórkomen van kanker. Veel groter is de bijdrage van hartziekten, luchtwegaandoeningen, artritis en (alleen voor mannen) rugklachten. Deze resultaten tonen dat sociaal-economische verschillen in sterfte en vóórkomen van hartziekten een grote invloed heeft op sociaal-economische verschillen in het aantal jaren dat mensen in goede gezondheid mogen verwachten te leven. De rol van kanker is relatief klein. Verder onderstrepen de resultaten dat niet-fatale aandoeningen, zoals gewrichtsaandoeningen, ook een belangrijke rol spelen.

Staat
Verschil in jaren in de levensverwachting zonder lichamelijke beperking tussen laag- en hoogopgeleiden van 30 jaar of ouder, jaren negentig, België

	Man	Vrouw
jaren		
Totaal	8,0	5,9
waarvan bijdrage		
kanker	0,6	0,5
hart/vaatziekten	1,5	1,6
luchtwegziekten	1,2	1,5
diabetes	-0,2	0,7
rugklachten	2,1	-0,2
artritis	1,3	2,2
overig	1,5	-0,5

5. Beschrijven van ongelijkheid in gezondheidsdeterminanten

Een logisch vervolg op onderzoek naar specifieke ziekten, en daarmee de vierde onderzoeksuitdaging, is om sociaal-economische verschillen in de determinanten van deze ziekten in kaart te brengen. Daarbij kan worden gedacht aan uiteenlopende determinanten, zoals biologische factoren (bijvoorbeeld hoge bloeddruk, overgewicht), gedragsfactoren (roken, drinken), materiële leefomstandigheden (arbeid, woning), psychosociale factoren (stress, coping) of het gebruik van zorgvoorzieningen (Mackenbach, 1994; RIVM, 2006).

Belangrijk is hier een helder onderscheid te maken tussen beschrijvend onderzoek en verklarend onderzoek. In verklarend onderzoek staat de vraag centraal in hoeverre een specifieke determinant (bijvoorbeeld roken) het verband tussen sociaal-economische status en een gezondheidsuit-

komst (bijvoorbeeld sterfte aan hart- en vaatziekten) kan verklaren (Lynch et al., 1996). Voor een antwoord op deze vragen moet gebruik worden gemaakt van geavanceerde multivariate statistische methoden. Ook kwalitatief onderzoek is nodig om bijvoorbeeld goed te kunnen begrijpen waarom mensen uit lagere groepen vaker roken, stress anders beleven, of minder vaak naar de specialist gaan.

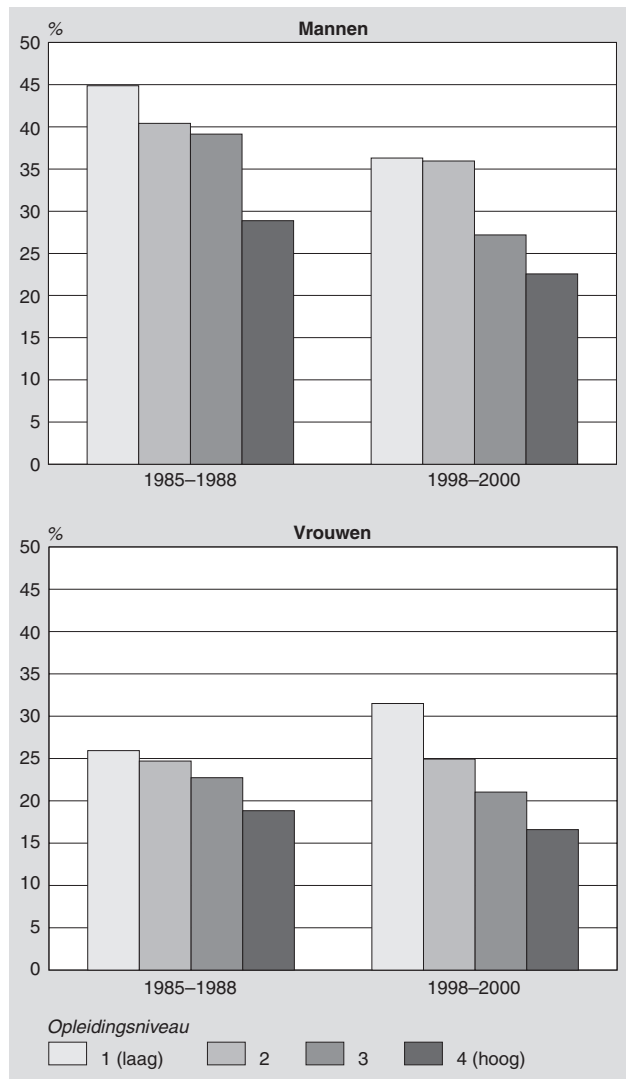
Als uit verklarend onderzoek blijkt dat een bepaalde determinant een belangrijke rol speelt bij het ontstaan van SEGV, is nader onderzoek naar het vóórkomen van deze determinant gewenst. In verschillende studies is bijvoorbeeld aangetoond dat roken een belangrijke bijdrage levert aan het ontstaan van SEGV. Studies onder mannen van middelbare leeftijd hebben zelfs gevonden dat roken een grotere rol speelt dan enig andere afzonderlijke determinant (Jha et al., 2006). Vanwege dit grote belang van roken is het gewenst om sociaal-economische verschillen in het vóórkomen van roken nauwkeurig in kaart te brengen. De verschillende uitdagingen die hier liggen, worden hieronder geïllustreerd aan de hand van een overzicht van recente beschrijvingen van sociaal-economische verschillen in roken. Binnen dit werk kunnen drie richtingen worden onderscheiden.

De eerste richting betreft ontwikkelingen over de tijd in sociaal-economische verschillen in roken. Oudere studies hebben aangetoond dat ontwikkelingen in roken sterk kunnen verschillen naar sociaal-economische groep. In de jaren zestig en zeventig van de vorige eeuw is onder Nederlandse mannen het vóórkomen van roken begonnen te dalen. Deze daling begon echter onder hoog opgeleide mannen. Als gevolg daarvan is het vóórkomen van roken onder goed opgeleide mannen, die in de jaren vijftig nog relatief hoog was, sinds de jaren zeventig aanzienlijk lager komen te liggen dan onder laag opgeleide mannen (Lopez et al., 1993).

Recente studies hebben aangetoond dat ook in de jaren negentig trends in roken sterk konden verschillen naar sociaal-economische groep (Giskes et al., 2005). *Grafiek 5* illustreert dit aan de hand van gegevens over het vóórkomen van roken onder vrouwen in zes Europese landen, waaronder Nederland. Rond 1985 kwam roken al meer voor onder vrouwen uit lagere opleidingsgroepen. Ongeveer vijftien jaar later, rond 2000, waren de verschillen een stuk groter geworden. Dit kwam doordat hoger opgeleide vrouwen in de tussenliggende periode minder gingen roken, terwijl lager opgeleide vrouwen meer gingen roken. Bij mannen was de situatie in deze periode stabiel en waren de verschillen in roken rond 1985 al ongeveer even groot als onder vrouwen in het jaar 2000 (Giskes et al., 2005). Deze ontwikkelingen illustreren dat vaak, maar niet altijd, ontwikkelingen in gedragsdeterminanten sterk kunnen verschillen naar sociaal-economische groep. Gezien deze sterke dynamiek in het recente verleden is het van belang om ontwikkelingen in sociale gradiënten in gedragsfactoren op de voet te blijven volgen.

Een tweede onderzoeksrichting is die waarin de recente situatie in meer detail wordt beschreven dan tot voor kort gebeurde. Belangrijk hierin is een meer verfijnde meting van de determinant zelf. In geval van roken is cruciaal dat on-

5. Aandeel mannen en vrouwen dat dagelijks rookt naar opleidingsniveau

derscheid wordt gemaakt tussen de kans om te beginnen met roken (gedurende de adolescentie) en de kans om blijvend te stoppen met roken (op latere leeftijd). In onderzoek binnen Nederland en andere Europese landen wordt dit onderscheid steeds vaker gemaakt.

Sociaal-economische verschillen in roken vinden voor een belangrijk deel hun oorsprong in verschillen in de kans dat adolescenten beginnen met roken en daaraan vervolgens verslaafd raken (Droomers et al., 2005). Sociaal-economische verschillen in de kans dat adolescenten beginnen met roken zijn tussen achtereenvolgende generaties toegenomen. Deze toename heeft sterk bijgedragen aan de toename van de sociaal-economische verschillen in het vóórkomen van roken onder volwassenen. Daarnaast bestaan er ook belangrijke verschillen tussen sociale groepen in de kans om vroegtijdig te stoppen met roken (Droomers et al., 2002). Mensen met een lagere opleiding hebben minder succes met hun stoppogingen vóór het 40^e levensjaar. Studies uit andere Europese landen laten zien dat pas na het 40^e levensjaar, als roken al aantoonbare effecten begint te krijgen op gezondheid, lagere groepen meer succesvol worden in pogingen om blijvend met roken te stoppen (Federico et al., 2007).

Deze patronen tonen aan dat het voor het begrijpen en bestrijden van sociaal-economische verschillen in het vóórkomen van roken belangrijk is om aandacht te schenken aan ongelijkheden bij zowel het beginnen als het stoppen met roken. Wellicht moet de nadruk liggen op preventie van beginnen met roken door adolescenten uit lagere sociaal-economische groepen. Op lange termijn kunnen sociaal-economische verschillen in gezondheid immers het effectiefst worden bestreden door zo vroeg mogelijk in het leven te beginnen. Op kortere termijn kan een afname van sociaal-economische verschillen in roken onder volwassenen echter alleen worden bereikt door maatregelen die stoppen met roken onder lagere groepen bevorderen.

Een derde onderzoeksrichting op dit terrein richt zich niet op de determinanten maar op de gevolgen van de waargenomen verschillen in roken. De centrale vraag is daarbij in hoeverre verschillen in roken bijdragen aan sociaal-economische verschillen in gezondheid. In deze benadering wordt eerst berekend hoe groot de gezondheidslast in relatie tot roken in de gehele bevolking is. Vervolgens wordt deze berekening voor elke sociaal-economische groep afzonderlijk gemaakt.

In geval van roken kunnen de effecten op sterfte worden geschat dankzij de zogenaamde Peto-methode (Peto et al., 1996). Deze methode maakt gebruik van de zeer nauwe relatie tussen het vóórkomen van roken en het niveau van longkankersterfte. Daardoor kunnen gegevens over longkankersterfte worden benut als maat voor de cumulatieve blootstelling van een populatie aan roken. Hieruit kan vervolgens de omvang van rookgerelateerde sterfte worden geschat. Toepassing van deze methode in een Europese studie toonde dat rookgerelateerde sterfte voor een belangrijk deel verantwoordelijk is voor sociaal-economische verschillen in sterfte onder mannen in West-Europa (Mackenbach et al., 2004b). Deze bijdrage was 20 tot 30 procent in alle populaties, uitgezonderd die van Madrid (6 procent). Sociaal-economische verschillen in sterfte onder vrouwen waren alleen in noordelijke landen voor een deel toe te schrijven aan roken, terwijl een omgekeerde bijdrage (meer rookgerelateerde sterfte onder hogere groepen) werd waargenomen in Oostenrijk, Zwitserland en meer zuidelijke landen.

Een stap verder in dit proces is het opstellen van ziektemodellen waarin de effecten van roken op sterfte nauwkeuriger worden geschat op basis van de uit de literatuur bekende risico's van roken. Door deze ziektemodellen te differentiëren naar sociaal-economische status kan worden doorgerekend in hoeverre waargenomen verschillen tussen sociale groepen in het vóórkomen van roken moeten leiden tot verschillen in sterfte. Op basis van dergelijke modeloefeningen is voor Nederland geschat dat circa een derde van de opleidingsverschillen in levensverwachting kan worden toegeschreven aan verschillen in roken (Bemelmans et al., 2006). Bovendien kon met behulp van deze modellen worden gesimuleerd wat het effect zou zijn van een toekomstige daling in de prevalentie van roken onder lagere SES-groepen. Intensivering van het Nederlandse tabakscontrolebeleid zou volgens deze berekeningen de opleidingsverschillen in sterfte met maximaal 10 procent verminderen. Dit mag weliswaar in relatieve termen een

klein effect lijken, maar voor een omvangrijk probleem als SEGV staat dit effect voor een zeer grote winst in termen van het absolute aantal vermeden ziekte- en sterfgevallen.

Met deze modelberekeningen vervaagt de grens tussen beschrijvend, verklarend en interventie-onderzoek. Belangrijk is op te merken dat dergelijke beleidsmodellen alleen kunnen worden toegepast als de empirische input kan worden gebaseerd op gedetailleerde en betrouwbare beschrijvingen van SEGV in Nederland.

6. Discussie

Dit artikel biedt een overzicht van recente ontwikkelingen in de beschrijving van sociaal-economische verschillen in gezondheid. Vrijwel alle studies die bij wijze van voorbeeld zijn uitgelicht betreffen Nederland. In enkele voorbeelden is de situatie in Nederland binnen een breder internationaal kader geplaatst, maar dan wel binnen de grenzen van de Europese Unie.

Uit dit overzicht mag blijken dat de beschrijving van SEGV een dynamisch terrein is. Er zijn vele uitdagingen voor het onderzoek op dit terrein, die vaak worden aangegaan vanuit het breder perspectief op een onderzoeksterrein waarin beschrijven, begrijpen en bestrijden elkaar op een natuurlijke wijze aanvullen. Dankzij de vele inspanningen op dit onderzoeksterrein is de kennis over SEGV in Nederland in de afgelopen tien jaar aanzienlijk toegenomen.

De beschrijving van SEGV is niet alleen dynamisch, maar ook divers. In het kader *Overzicht van recente uitdagingen* is samengevat welke soort vraagstellingen worden bestreken, uiteenlopend van het kwantificeren van de impact van SEGV op de volksgezondheid in Nederland tot het beschrijven van ontwikkelingen in achterliggende factoren. Dit gevarieerde terrein kan door geen enkele discipline alleen worden bestreken, maar vergt de samenwerking tussen onderzoekers van diverse pluimage, waaronder demografen, epidemiologen, sociale wetenschappers, economen en geografen. Vaak is samenwerking gewenst met deskundigen op specifieke inhoudsgebieden, zoals de tabakscontrole.

Verwacht mag worden dat in de loop van de komende jaren het accent in het beschrijvende onderzoek zal verschuiven. Tien jaar geleden was SEGV nog een betrekkelijk nieuw verschijnsel waarvan de omvang en het belang nog niet voldoende in kaart was gebracht. Nu dit belang echter is aangetoond, is de prioriteit meer te komen liggen bij het preciseren van SEGV in termen van het wie (welke sociale groepen), wat (welke gezondheidsproblemen) en hoe (welke gezondheidsdeterminanten). Door deze nadere precisering zal het in de toekomst beter mogelijk zijn om prioriteiten te stellen voor verklarend onderzoek en voor beleid dat beoogt de gezondheidssituatie van achterstandsgroepen te verbeteren.

De ontwikkelingen in de afgelopen tien jaar waren niet mogelijk geweest zonder een verbeterde beschikbaarheid van gegevensbronnen waarmee gezondheidsuitkomsten konden worden onderzocht in relatie tot sociaal-economische

Overzicht van recente uitdagingen voor beschrijvend onderzoek naar SEGV in Nederland

- 1) Aantonen van bestaan en belang van gezondheidsverschillen
 - a) uitbreiden tot schattingen voor heel Nederland
 - b) kwantificeren van het belang voor volksgezondheid
 - c) actualiseren; beschrijven van recente ontwikkelingen
- 2) Identificeren van groepen met meeste gezondheidsproblemen
 - a) verfijnen van maten van sociaal-economische status
 - b) toepassen op alle leeftijden en beide geslachten
 - c) toepassen binnen specifieke achterstandsgroepen
- 3) Identificeren van ongelijk verdeelde gezondheidsproblemen
 - a) verfijnen van maten van algemene gezondheid
 - b) vaststellen van ongelijkheden in specifieke aandoeningen
 - c) kwantificeren van het effect van die aandoeningen
- 4) Beschrijven van ongelijkheid in gezondheidsdeterminanten
 - a) actualiseren; beschrijven van recente ontwikkelingen
 - b) verfijnen van meting van specifieke determinanten
 - c) kwantificeren van het effect van die determinanten

kenmerken van personen. Van groot belang is dat de CBS-Gezondheidsenquête, die later is opgegaan in het POLS, nu al meer dan twintig jaar nationale schattingen van sociaal-economische verschillen in ervaren gezondheid en determinanten mogelijk maakt. De landelijke koppeling van de doodsoorzakenregistratie aan de Gemeentelijke Basisadministratie persoonsgegevens sinds 1995 heeft het mogelijk gemaakt voor het eerst gedetailleerd onderzoek te doen naar onder meer etnische en geografische verschillen in sterfte. Daarnaast konden in recente jaren de vruchten worden geplukt van het feit dat een aantal groot-schalige epidemiologische studies zijn opgezet in het begin van de jaren negentig.

Een verdere ontwikkeling en continue beschikbaarheid van gegevensbronnen zal in de komende jaren voor het onderzoek van groot belang zijn. Een eerste vereiste is dat nationale en grootschalige persoonsenquêtes worden gecontinueerd. Dergelijke enquêtes zijn onmisbaar voor het monitoren van sociaal-economische verschillen in onder meer algemene gezondheid, kwaliteit van leven, gedragsfactoren en het gebruik van gezondheidszorgvoorzieningen. Het is voor deze enquêtes gewenst te investeren in de meting van SES, bijvoorbeeld door nieuwe beroepsklassenschema's toe te passen en door nieuwe indicatoren van materiële welstand te ontwikkelen.

In aanvulling op persoonsenquêtes zullen registraties uit de gezondheidszorg nieuwe mogelijkheden bieden voor de beschrijving van SEGV. Hiervoor is vereist dat deze registraties door koppeling op individueel niveau worden verrijkt met sociaal-economische informatie uit bijvoorbeeld fiscale bronnen. Vooral het Gezondheid Statistisch Bestand (GSB) biedt uitgelezen mogelijkheden om sociaal-economische verschillen in gezondheid en zorggebruik nog beter in kaart te brengen (CBS, 2005). Naar verwachting zal het GSB op termijn de meeste vormen van zorggebruik in Nederland dekken, inclusief intramurale zorg, huisartsen en geestelijke gezondheidszorg.

De groeiende mogelijkheden nopen tot een heroriëntatie op beschrijvend onderzoek naar SEGV in Nederland. De nieuwe mogelijkheden worden wellicht het best benut door consequent te starten vanuit het perspectief van individuele ziekten. Het is nu mogelijk om sociaal-economische verschillen in de incidentie, prognose en prevalentie van vele individuele ziekten in kaart te brengen. Vanuit deze beschrijving kan verder onderzoek zich richten op de verklaring van deze ziektespecifieke verschillen (met speciale aandacht voor ziektespecifieke factoren), de evaluatie van de gevolgen van die verschillen voor sociaal-economische verschillen in lengte en kwaliteit van leven, en het onderzoek naar sociaal-economische verschillen in het gebruik van medische zorg door patiënten met de onderzochte ziekten. Gezien deze mogelijkheden ligt het voor de hand te verwachten dat over circa tien jaar het onderzoek naar SEGV in Nederland weer een stuk verder zal zijn gekomen.

Literatuur

Bemelmans, W., F.V. Lenthe, R. Hoogeveen, A.E. Kunst, D. Deeg, P.A. van den, et al., 2006, Modelling the effects of reducing variation in smoking prevalence on socioeconomic differences in life expectancy. *Journal of Clinical Epidemiology* 59(9), blz. 1002–1008.

Bos, V., A.E. Kunst en J.P. Mackenbach, 2002, Sociaal-economische sterfteverschillen in Nederland: een analyse op basis van buurtgegevens. *Tijdschrift voor Gezondheidswetenschappen* 80, blz. 158–165.

Bos, V., A.E. Kunst, J. Garssen en J.P. Mackenbach, 2005, Socioeconomic inequalities in mortality within ethnic groups in the Netherlands, 1995–2000. *Journal of Epidemiology and Community Health* 59(4), blz. 329–335.

Bourgeois-Pichat, J. (ed.), 1984, Socio-economic differential mortality in industrialized societies. UN/WHO/CICRED, Rome.

CBS, 2005, Gezondheid en zorg in cijfers 2005. CBS, Voorburg

Dalstra, J.A., A.E. Kunst, J.J. Geurts, F.J. Frenken en J.P. Mackenbach, 2002, Trends in socioeconomic health inequalities in the Netherlands, 1981–1999. *Journal of Epidemiology and Community Health* 56(12), blz. 927–934.

Dalstra, J.A., A.E. Kunst en J.P. Mackenbach, 2005a, A comparative appraisal of the relationship of education, income and housing tenure with less than good health among the elderly in Europe. *Social Science and Medicine* 62, blz. 2046–2060.

Dalstra, J.A.A., A.E. Kunst, C. Borrell, E. Breeze, E. Cambois, G. Costa et al., 2005b, Socio-economic differences in the prevalence of common chronic diseases: an overview of eight European countries. *International Journal of Epidemiology* 34(2), blz. 316–326.

Doornbos, G. en D. Kromhout, 1990, Educational level and mortality in a 32-year follow-up study of 18-year-old men in The Netherlands. *International Journal of Epidemiology* 19(2), blz. 374–379.

Droomers, M., C.T. Schrijvers en J.P. Mackenbach, 2002, Why do lower educated people continue smoking? Explanations from the longitudinal GLOBE study. *Health Psychology* 21(3), blz. 263–272.

Droomers, M., C.T. Schrijvers, S. Casswell en J.P. Mackenbach, 2005, Father's occupational group and daily smoking during adolescence: patterns and predictors. *American Journal of Public Health* 95(4), blz. 681–688.

Federico, B., G. Costa en A.E. Kunst, 2007, Educational inequalities in initiation, cessation, and prevalence of smoking among 3 Italian birth cohorts. *American Journal of Public Health* (te verschijnen).

Giskes, K., A.E. Kunst, J. Benach, C. Borrell, G. Costa, E. Dahl et al., 2005, Trends in smoking behaviour between 1985 and 2000 in nine European countries by education. *Journal of Epidemiology and Community Health* 59(5), blz. 395–401.

Herten, L.M. van, K. Oudshoorn, R.J.M. Perenboom, Y.M. Mulder, N. Hoeymans, A.E. Kunst et al., 2002, Gezonde levensverwachting naar sociaal-economische status. TNO Preventie en Gezondheid, Leiden.

Herten, L.M. van, H.C. Boshuizen, R.J.M. Perenboom en H.P.A. van de Water, 1997, Gezonde levensverwachting naar sociaal-economische status. In: Maas, P.J. van der, en P.G.N. Kramers (red.), *Volksgezondheid Toekomst Verkenning 1997. III. Gezondheid en levensverwachting gewogen*. Elsevier/De Tijdstroom, Maarssen.

Huisman, M., 2004, Socioeconomic inequalities in health in Europe. Studies of middle-aged and older populations, with a special focus on the role of smoking. Erasmus MC, Rotterdam.

Huisman, M., A. Kunst, D. Deeg, F. Grigoletto, W. Nusselder en J. Mackenbach, 2005a, Educational inequalities in the prevalence and incidence of disability in Italy and the Netherlands were observed. *Journal of Clinical Epidemiology* 58(10), blz. 1058–1065.

- Huisman, M., A.E. Kunst, M. Bopp, J.-K. Borgan, C. Borrell, G. Costa et al., 2005b, Educational inequalities in cause-specific mortality in middle-aged and older men and women in eight western European populations. *Lancet* 365(9458), blz. 493–500.
- Jha, P., R. Peto, W. Zatonski, J. Boreham, M.J. Jarvis en A.D. Lopez, 2006, Social inequalities in male mortality, and in male mortality from smoking: indirect estimation from national death rates in England and Wales, Poland, and North America. *Lancet* 368(9533), blz. 367–370.
- Kunst, A.E., F. Groenhouf, J.P. Mackenbach en EU Working Group on Socioeconomic Inequalities in Health, 1998, Occupational class and cause specific mortality in middle aged men in 11 European countries: comparison of population based studies. *British Medical Journal* 316(7145), blz. 1636–1642.
- Kunst, A.E., V. Bos, O. Andersen, M. Cardano, G. Costa, S. Harding et al., 2004, Monitoring of trends in socioeconomic inequalities in mortality: experiences from a European project. *Demographic Research, Special collection 2*, blz. 232–254.
- Kunst, A.E., J.A. Dalstra, V. Bos, J. Mackenbach, F.W.J. Otten en J.J. Geurts, 2005, Ontwikkeling en toepassing van indicatoren van sociaal-economische status binnen het Gezondheidsstatistisch Bestand. CBS, Erasmus MC, Voorburg.
- Lau-IJzerman, A., J. Habbema en P.J. van der Maas, 1981, *Vergelijkend Buurtonderzoek Amsterdam*. Amsterdam/Rotterdam. GGD, Amsterdam.
- Lopez, A.D., N.E. Collishaw en T. Piha, 1993, A descriptive model of the cigarette epidemic in developed countries. *Tobacco Control* 3, blz. 242–247.
- Lynch, J.W., G.A. Kaplan, R.D. Cohen, J. Tuomilehto en J.T. Salonen, 1996, Do cardiovascular risk factors explain the relation between socioeconomic status, risk of all-cause mortality, cardiovascular mortality, and acute myocardial infarction? *American Journal of Epidemiology* 144(10), blz. 934–942.
- Mackenbach, J.P., 1994, *Ongezonde verschillen. Over sociale stratificatie en gezondheid in Nederland*. Van Gorcum, Assen.
- Mackenbach, J.P. en H. Verkleij (red.), 1997, *Volksgezondheid Toekomst Verkenning 1997. II. Gezondheidsverschillen*. Elsevier/De Tijdstroom, Maarssen.
- Mackenbach, J.P., M.J. Bakker, M. Sihto en F. Diderichsen, 2002, Strategies to reduce socioeconomic inequalities in health. In: Mackenbach, J.P. en M.J. Bakker (eds), *Reducing inequalities in health. A European perspective*, blz. 25–50. Routledge, London.
- Mackenbach, J.P., E. van der Veen en M. Evenblij (red.), 2004a, *Gezondheid in kleur. Nieuwe inzichten uit het onderzoeksprogramma Cultuur en Gezondheid*. Aksant, Amsterdam.
- Mackenbach, J.P., M. Huisman, O. Andersen, M. Bopp, J.K. Borgan, C. Borrell et al., 2004b, Inequalities in lung cancer mortality by the educational level in 10 European populations. *European Journal of Cancer* 40(1), blz. 126–135.
- Mheen, H. van de, S.A. Reijneveld en J.P. Mackenbach, 1996, Socio-economic inequalities in perinatal and infant mortality from 1854 till 1990 in Amsterdam, the Netherlands. *European Journal of Public Health* 6, blz. 166–174.
- Nusselder, W.J., C.W.N. Looman, J.P. Mackenbach, P. Deboosere, S. Gadyene en A. Kunst, 2005, The contribution of specific diseases to educational disparities in disability-free life expectancy. *American Journal of Public Health* 95(11), blz. 2035–2041.
- Oort, F.V. van, F.J. van Lenthe en J.P. Mackenbach, 2005, Material, psychosocial, and behavioural factors in the explanation of educational inequalities in mortality in The Netherlands. *Journal of Epidemiology and Community Health* 59(3), blz. 214–220.
- Peto, R., A.D. Lopez, J. Boreham, M. Thun, C. Heath Jr. en R. Doll, 1996, Mortality from smoking worldwide. *British Medical Bulletin* 52(1), blz. 12–21.
- RIVM, 2006, *Gezondheidsachterstanden*. In: Hollander, A.E.M. de, N. Hoeymans, J.M. Melse, J.A.M. van Oers en J.J. Polder (red.), *Zorg voor gezondheid. Volksgezondheid Toekomst Verkenning 2006*, blz. 195–218. RIVM, Bilthoven.
- Simon, J.G., H. van de Mheen, J.B. van der Meer en J.P. Mackenbach, 2000, Socioeconomic differences in self-assessed health in a chronically ill population: the role of different health aspects. *Journal of Behavioral Medicine* 23(5), blz. 399–420.
- Simon, J.G., J.B. de Boer, I.M. Joung, H. Bosma en J.P. Mackenbach, 2005, How is your health in general? A qualitative study on self-assessed health. *European Journal of Public Health* 15(2), blz. 200–208.
- Smith, G.D., 2000, Learning to live with complexity: ethnicity, socioeconomic position, and health in Britain and the United States. *American Journal of Public Health* 90(11), blz. 1694–1698.
- Townsend, P. en N.M.W. Davidson (eds), 1988, *Inequalities in health. The Black Report and the health divide*. Penguin Books, London.
- WHO, 1998, *The Health for All policy for the WHO European Region: 21 targets for the 21st century*. WHO Regional Office for Europe, Copenhagen.

Bevolkingsprognose 2006–2050: veronderstellingen over de geboorte

Arie de Graaf en Coen van Duin

In de nieuwe bevolkingsprognose van het CBS wordt verondersteld dat jonge generaties vrouwen gemiddeld 1,75 kind per vrouw zullen krijgen. Sinds de bevolkingsprognose van 2000 zijn geen aanwijzingen gevonden om het toekomstig gemiddeld kindertal bij te stellen. Naar verwachting zal het uitstel van het eerste kind voor een groot deel worden ingehaald. Dit blijkt al voor generaties die zijn geboren in de jaren zestig. Ook blijkt uit het Onderzoek Gezinsvorming 2003 dat voor jonge vrouwen een uiteindelijk gemiddeld kindertal van 1,75 waarschijnlijk is. Voor jonge generaties is geen dalende trend in het verwacht kindertal waarneembaar. Hoewel het aandeel allochtone vrouwen stijgt en zij vaker een groot gezin hebben dan autochtonen, heeft dit weinig effect op het totaal vruchtbaarheidscijfer van Nederland.

1. Inleiding

Eind december 2006 heeft het CBS de nieuwe bevolkingsprognose voor de lange termijn opgesteld (Garssen en Van Duin, 2006). De prognose beschrijft de ontwikkeling van de omvang en samenstelling van de bevolking tot 2050. Deze verwachte bevolkingsontwikkeling is gebaseerd op veronderstellingen over de toekomstige geboorte, sterfte en migratie. In dit artikel wordt ingegaan op de veronderstellingen over de geboorte. Een belangrijk element van de analyse vormt de confrontatie van de vorige prognose met de waargenomen ontwikkelingen. Naast deze monitoring worden bij het opstellen van de geboorteprognose ook tijdreeksen geanalyseerd. Bij het formuleren van de geboorteveronderstellingen in de bevolkingsprognose van 2006 is ook gebruik gemaakt van gegevens uit het Onderzoek Gezinsvorming 2003 over verwachtingen van vrouwen betreffende hun kindertal.

In dit artikel wordt ook ingegaan op de vruchtbaarheid van allochtone vrouwen. Gezien het groeiende aandeel van de groep allochtonen wordt hun effect op de vruchtbaarheid nader geanalyseerd. Vervolgens worden veronderstellingen van de nieuwe geboorteprognose geformuleerd voor zowel de nationale bevolkingsprognose als de allochtonenprognose.

2. Vruchtbaarheidscijfers

De langetermijnveronderstelling voor de vruchtbaarheid is voor het laatst in de bevolkingsprognose van 2000 gewijzigd. Terwijl in de daaraan voorafgaande prognoses voor jonge generaties een gemiddeld kindertal van 1,70 werd verondersteld, werd het kindertal in de prognose van 2000 naar boven bijgesteld tot een niveau van 1,75. Dit niveau zou volgens de prognose van 2004 in 2009 worden bereikt (*grafiek 1*). De belangrijkste reden voor het naar boven bijstellen van de geboorteprognose was de toename van de vruchtbaarheidscijfers op hogere leeftijden. Op grond daar-

Periode- versus cohortbenadering

Ontwikkelingen in de vruchtbaarheid kunnen vanuit twee perspectieven worden geanalyseerd: op basis van gegevens over kalenderjaren en op basis van gegevens over geboortegeneraties. De analyse van kalenderjaargegevens is vooral nuttig voor ontwikkelingen op de korte termijn. Voor de lange termijn is de generatiebenadering het meest geschikt. Aangezien de geboorteprognose beoogt zowel de korte als lange termijn zo goed mogelijk te voorspellen, moet bij het opstellen van de prognose met beide perspectieven rekening worden gehouden.

De bekendste maat voor het vruchtbaarheidsniveau in kalenderjaren is het totaal vruchtbaarheidscijfer (TFR). Dit cijfer kan worden geïnterpreteerd als het gemiddelde kindertal per vrouw van een fictieve groep vrouwen voor wie de leeftijdsspecifieke vruchtbaarheidscijfers gelden die in een bepaald kalenderjaar zijn gemeten. De bekendste maat van het vruchtbaarheidsniveau voor generaties is het gemiddelde uiteindelijke kindertal van geboortegeneraties vrouwen. Bij zowel de kalenderjaarbenadering als de geboortegeneratiebenadering kan een onderscheid worden gemaakt naar rangnummer van het kind. In de prognose wordt de veronderstelling over het gemiddelde kindertal per vrouw gebaseerd op veronderstellingen over het aandeel vrouwen dat kinderloos blijft en de aandelen vrouwen die één, twee, drie en vier of meer kinderen krijgen.

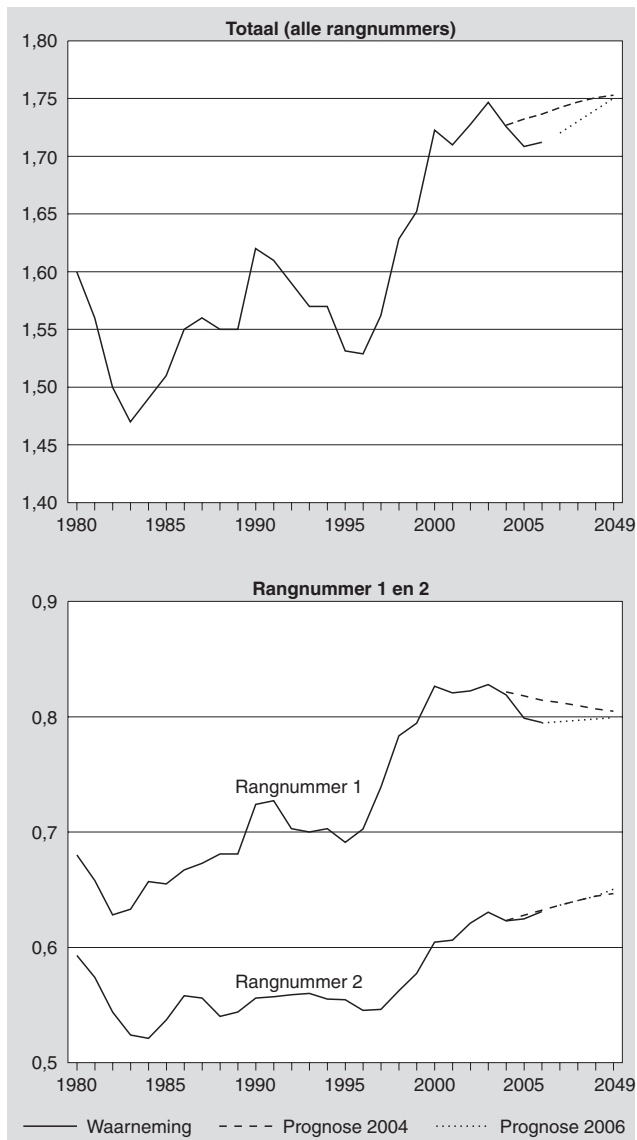
Als de leeftijdsspecifieke vruchtbaarheidscijfers gedurende lange tijd niet veranderen, dan zijn het totaal vruchtbaarheidscijfer en het gemiddeld uiteindelijk kindertal van generaties op den duur aan elkaar gelijk. Omdat in de bevolkingsprognose voor de langere termijn wordt uitgegaan van constante vruchtbaarheidscijfers voor opeenvolgende jonge generaties, zal het totaal vruchtbaarheidscijfer uiteindelijk overeenkomen met het gemiddeld kindertal van die jonge generaties.

van werd geconcludeerd dat er een inhaal van uitgestelde geboorten plaatsvond. Dit betekent dat de daling van de vruchtbaarheidscijfers op jonge leeftijden vòòr 1997 voor een groot deel aan uitstel werd toegeschreven. Daarom werd verondersteld dat het uiteindelijk kindertal hoger zou liggen dan het totaal vruchtbaarheidscijfer (TFR) dat medio jaren negentig rond 1,5 lag. Aangezien inhaal per definitie altijd later plaatsvindt dan uitstel, zal zolang het uitstel voortduurt de TFR lager zijn dan het uiteindelijk kindertal per generatie. Op het moment dat het uitstellen ophoudt, zal de TFR toenemen zolang de inhaal voortduurt. Als ook aan inhaal een einde komt, zal de TFR gelijk zijn aan het uiteindelijk kindertal van jonge generaties. Vanaf medio jaren negentig tot 2000 is de TFR gestegen; in de periode

2000–2005 schommelt de TFR tussen de 1,70 en 1,75. Sinds medio jaren negentig is het uitstel immers tot stilstand gekomen en heeft nog inhaal plaatsgevonden. Voor het totaal vruchtbaarheidscijfer in 2005 werd een lichte stijging voorspeld, terwijl de waarneming een lichte daling liet zien.

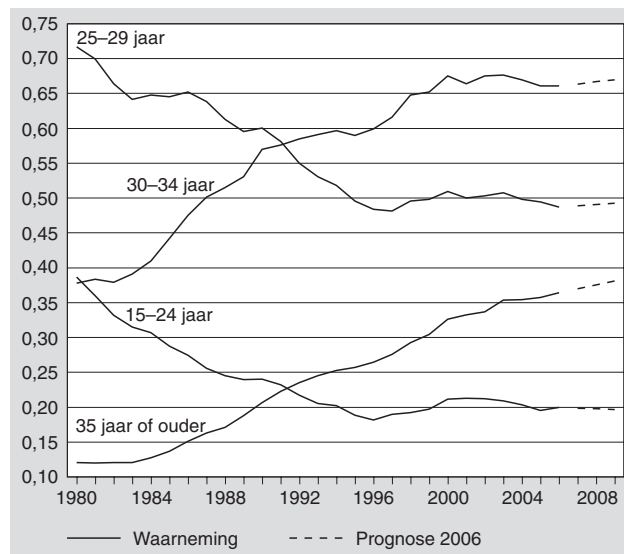
In grafiek 1 zijn naast het totaal vruchtbaarheidscijfer de vruchtbaarheidscijfers voor het eerste en tweede kind weergegeven. De verschillen tussen waarneming en de prognose van 2004 voor de jaren 2005 en 2006 doen zich vooral voor bij het eerste kind. De zogenaamde periode-effecten kunnen dit verschil voor een deel verklaren. De laagconjunctuur kan een rol hebben gespeeld: bij weinig vertrouwen in de economie stellen paren de beslissing om een kind te krijgen uit (De Jong, 2001). Hoewel periode-effecten een rol lijken te spelen bij de onverwacht hoge en lage geboorteaantallen, is het ook mogelijk dat er sprake is van structurele ontwikkelingen. In paragraaf 4 wordt daarom de vruchtbaarheidsontwikkeling van vrouwen naar geboorteperiode onderzocht.

1. Totaal vruchtbaarheidscijfer naar rangnummer, 1980-2009 en eindniveau (2049)

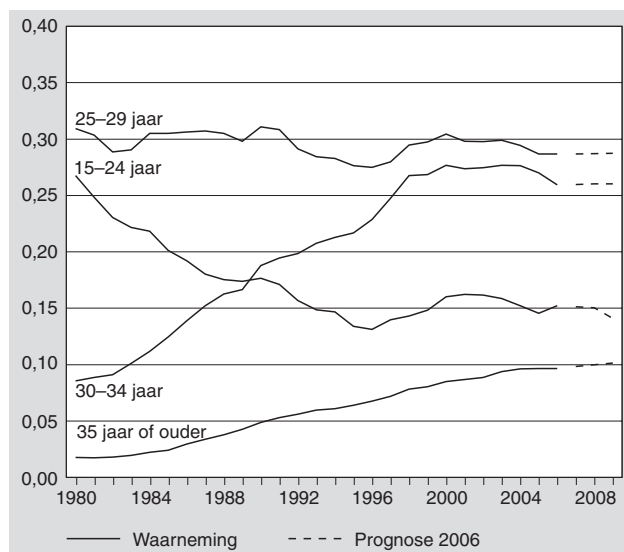
Veranderingen in de TFR zijn de resultante van uiteenlopende veranderingen in leeftijdsspecifieke vruchtbaarheidscijfers. De vruchtbaarheidscijfers op jonge leeftijden hebben, ongeacht het rangnummer van het kind, een voortdurende daling laten zien in de periode 1970–1995. Vanaf medio jaren negentig is de daling tot stilstand gekomen (*grafiek 2*). Cijfers voor hogere leeftijden laten vanaf 1985 een stijging zien. Wel hebben vanaf het begin van deze eeuw de vruchtbaarheidscijfers van de leeftijdsgroep 30–34 jaar zich gestabiliseerd. De verschillen tussen de waargenomen jaren en de prognose van 2004 zijn voor de vier leeftijdsgroepen minimaal en zijn dan ook niet weergegeven in de grafiek.

2. Totaal vruchtbaarheidscijfer per leeftijdsgroep van de vrouw, 1980-2009

Grafiek 3 laat de ontwikkeling van de leeftijdsspecifieke vruchtbaarheidscijfers zien in de periode 1980–2005 voor het eerste kind. De vruchtbaarheidscijfers op jonge leeftijden vertonen weinig fluctuaties. In de betreffende periode

3. Totaal vruchtbaarheidscijfer (eerste kind) per leeftijdsgroep van de vrouw, 1980-2009

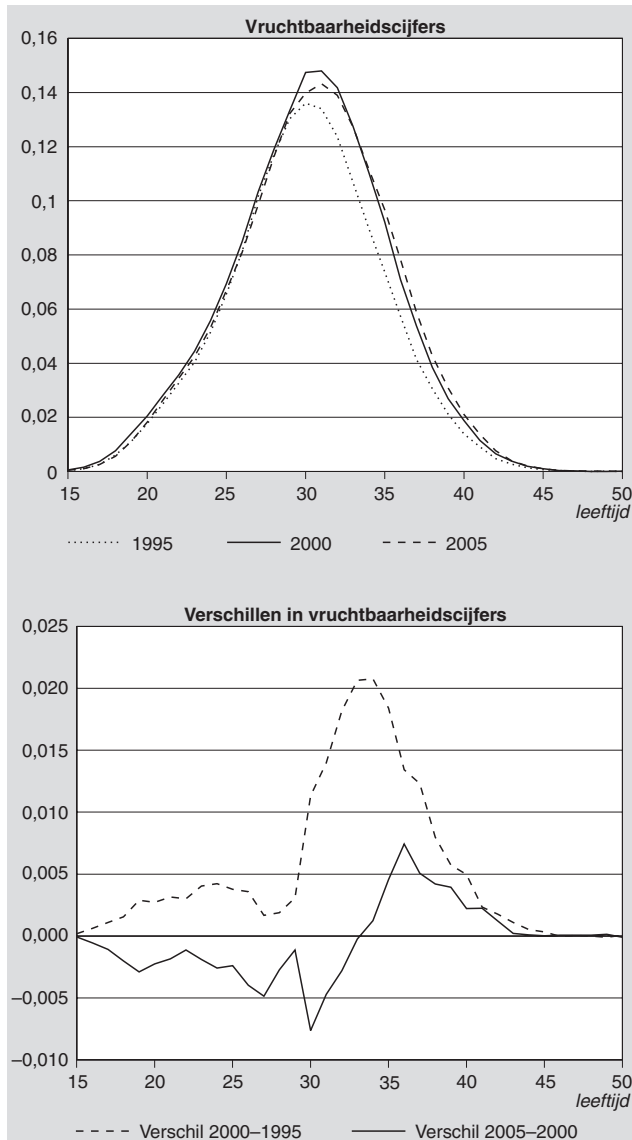

werd van de 15–24-jarige vrouwen circa 15 procent voor het eerst moeder; voor de 30–34-jarige vrouwen lag dit aandeel tussen de 25 en 30 procent. De stijging van de vruchtbaarheid voor vrouwen van 30–34 jaar is in het begin van deze eeuw tot stilstand gekomen. De stijging van de vruchtbaarheid voor vrouwen van 35 jaar en ouder zette in het begin van deze eeuw nog door.

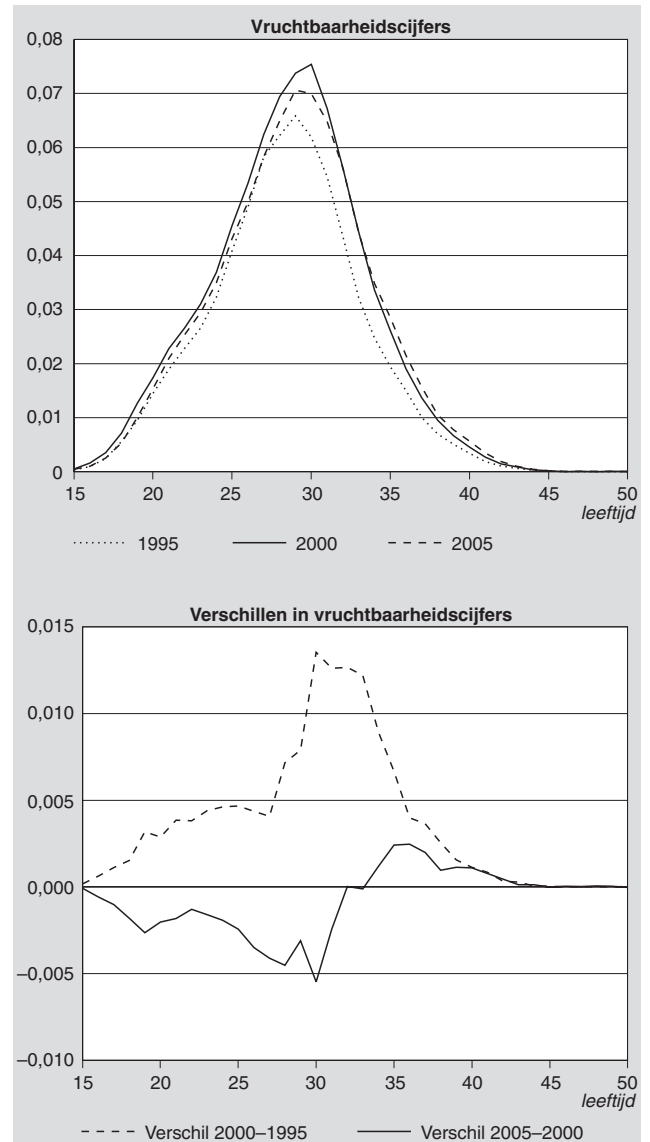
Rangnummer 2 levert in grote lijnen hetzelfde beeld op als rangnummer 1, zij het dat uitstel en inhaal circa twee jaar later plaatsvinden dan bij rangnummer 1. Als de waarnemingen voor rangnummer 1 worden vergeleken met de verwachte aantallen volgens de prognose van 2004, blijken de verschillen minimaal te zijn (niet weergegeven in de grafiek).

In de *grafieken 4 en 5* worden de leeftijdsspecifieke vruchtbaarheidscijfers voor het totaal en het eerste kind vanuit een andere invalshoek gepresenteerd. Voor elke leeftijd van de vrouw worden de vruchtbaarheidscijfers weergegeven voor de kalenderjaren 1995, 2000 en 2005. Voorts worden de verschillen tussen 2000 en 1995, en de ver-

4. Leeftijdsspecifieke vruchtbaarheidscijfers voor totaal aantal geboorten, 1995, 2000 en 2005

5. Leeftijdsspecifieke vruchtbaarheidscijfers voor rangnummer 1, 1995, 2000 en 2005

schillen tussen 2005 en 2000 weergegeven. De uitkomsten die uit grafiek 3 naar voren komen, worden hiermee uitvergroot.

In grafiek 5 worden de leeftijdsspecifieke vruchtbaarheidscijfers gepresenteerd voor het eerste kind. Uit de verschillen tussen de kalenderjaren 2005 en 2000 blijkt bijvoorbeeld duidelijk dat de frequenties tot de leeftijd van 32 jaar zijn gedaald en vanaf 32 jaar zijn gestegen. De verschillen tussen 1995 en 2000 laten voor alle leeftijden een toename zien van de vruchtbaarheidsfrequenties.

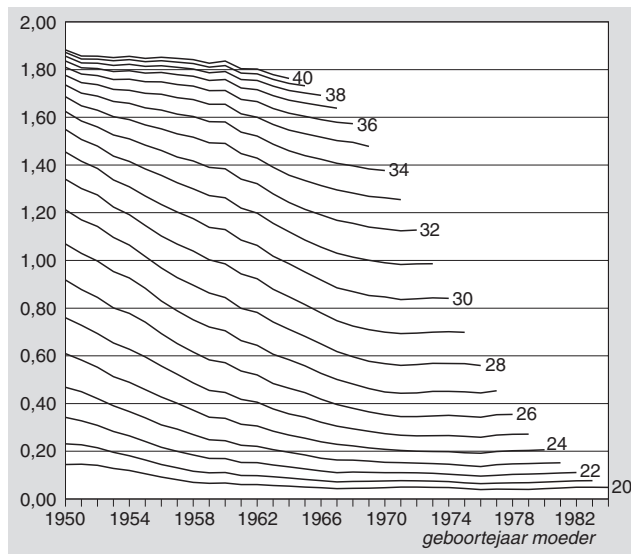
3. Geboortegeneraties

Een groot voordeel van het volgen van generaties in hun vruchtbaarheidsgedrag is dat het duidelijk wordt hoe groot het gemiddeld kindertal is voor vrouwen op verschillende leeftijden. Het nadeel van generatiecijfers is echter dat in het laatst waargenomen kalenderjaar verschillende geboortegeneraties nog niet alle vruchtbare leeftijden hebben doorlopen. De geboortegeneratie uit 1964 is in het laatst

waargenomen kalenderjaar (2005) 40 jaar oud en bijna aan het einde van de vruchtbare periode. Vrouwen geboren in 1984 zijn dan 20 jaar oud en staan nog aan het begin van het proces van gezinsvorming.

In *grafiek 6* wordt op verschillende leeftijden het gemiddeld gerealiseerd kindertal per vrouw getoond dat die vrouwen hebben gerealiseerd. Op 40-jarige leeftijd is het gemiddeld kindertal gedaald van 1,90 voor vrouwen die begin jaren vijftig zijn geboren tot minder dan 1,80 voor vrouwen geboren in het begin van de jaren zestig. Op 30-jarige leeftijd hebben vrouwen die rond 1970 zijn geboren gemiddeld 0,85 kinderen gekregen.

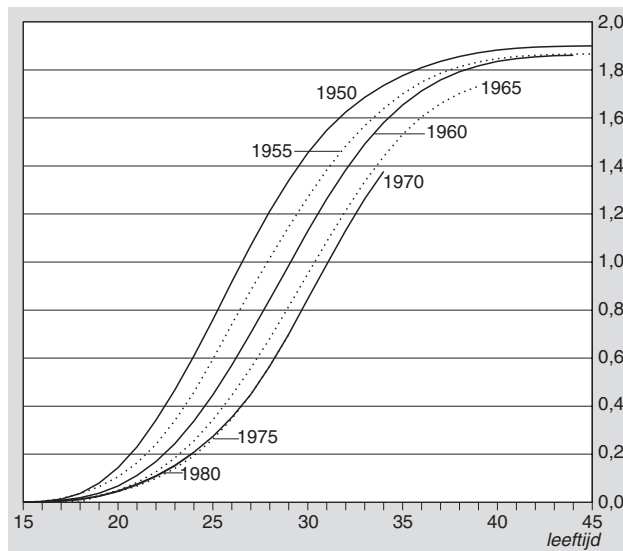
6. Gemiddeld kindertal naar leeftijd van de vrouw voor geboortegeneraties 1950–1984

Uit deze grafiek blijkt ook duidelijk dat bij de geboortegeneraties uit de jaren zeventig en begin jaren tachtig de vruchtbaarheid op jonge leeftijden is gestabiliseerd. Het proces van uitstel heeft hiermee een eindpunt bereikt. Terwijl bij vrouwen geboren in de periode 1950–1970 op jonge leeftijden de verschillen tussen de gecumuleerde vruchtbaarheidsniveaus afnemen, nemen door het proces van inhaal de verschillen op hogere leeftijden juist toe. Het is echter onwaarschijnlijk dat de geboortegeneraties van de jaren zeventig en later het niveau van de generaties van eind jaren vijftig zullen benaderen of overtreffen. Onduidelijk is in hoeverre het vruchtbaarheidsverlies dat op de jonge leeftijden is opgetreden nog zal worden ingehaald.

In *grafiek 7* wordt voor een aantal geboortegeneraties de ontwikkeling van het gemiddeld kindertal weergegeven. Voor vrouwen die in het begin van de jaren vijftig zijn geboren ligt het gemiddeld kindertal op 1,90. Voorts laat de grafiek zien dat vrouwen die zijn geboren in 1960 het verlies aan vruchtbaarheid op jonge leeftijden door uitstel ten opzichte van vrouwen geboren in 1955 vrijwel volledig hebben ingehaald. Ook vrouwen geboren in 1965 lijken het verlies te gaan inhalen, zij het niet volledig. De ontwikkelingen van de vruchtbaarheid op jonge leeftijd van de generaties 1970, 1975 en 1980 laten weinig tot geen verschillen meer zien. Dit duidt op het einde van het uitstel van kinderen.

7. Gemiddeld kindertal per vrouw naar leeftijd voor enkele geboortegeneraties

4. Verwacht kindertal

Bij het formuleren van de geboorteveronderstellingen in de bevolkingsprognose van 2006 wordt ook gebruik gemaakt van gegevens uit het Onderzoek Gezinsvorming van het CBS. Het gaat hierbij om de verwachtingen van vrouwen met betrekking tot hun eigen kindertal.

Het verwachte kindertal van jonge vrouwen is een onderbouwing van de veronderstellingen over de vruchtbaarheid. In het onderzoek Gezinsvorming 2003 is – evenals in de vorige onderzoeken naar gezinsvorming – aan vrouwen gevraagd hoeveel kinderen ze denken te krijgen. Voor de geboorteprognose wordt de minimumvariant van de geboorteverwachtingen als uitgangspunt genomen. Voor vrouwen die niet goed kunnen aangeven hoeveel kinderen ze nog verwachten, is in het onderzoek gevraagd naar het laagste en hoogste aantal verwachte kinderen. Uit vorige Onderzoeken Gezinsvorming is gebleken dat voor jonge vrouwen de realisatie meestal bij de gemiddelde verwachting achterbleef. Voor jonge leeftijden geldt dit zelfs voor de minimumvariant. Het blijkt dat vrouwen die eind jaren vijftig of begin jaren zestig zijn geboren en op de leeftijd van 23–27 jaar hun verwachtingen hebben uitgesproken, het verwacht uiteindelijk kindertal met 0,15 kind hebben overschat. Door onvruchtbaarheid, (echt)scheiding en het niet vinden van een partner werden de verwachtingen niet gerealiseerd.

Vrouwen geboren in de periode 1965–1969 waren 33 tot en met 37 jaar toen ze in het voorjaar van 2003 werden ondervraagd. Hun gerealiseerde kindertal bedroeg op dat moment gemiddeld 1,46. In de minimumvariant wordt verwacht dat het uiteindelijk kindertal nog op 1,73 zal uitkomen (*staat 1*). Vrouwen geboren in 1975 of later waren ten tijde van het interview veel minder ver in het proces van gezinsvorming, waardoor hun gerealiseerd kindertal aanzienlijk lager is. In de minimumvariant is echter sprake van een lichte stijging: het gemiddeld verwacht uiteindelijk kindertal ligt voor geboortecohort 1975–1979 rond 1,8 en voor 1980–1984 zelfs rond 1,9 kinderen per vrouw. Duidelijk blijkt dat de meeste jonge vrouwen een kinderwens heb-

Staat 1
Vrouwen naar verwacht uiteindelijk kindertal in 1998 en 2003

Geboorteperiode (leeftijd in 2003)	0	1	2	3 of meer	Totaal	OG2003		OG1998	
						Gemiddeld verwacht uiteindelijk kindertal	Gemiddeld gerealiseerd kindertal	Gemiddeld verwacht uiteindelijk kindertal	Gemiddeld gerealiseerd kindertal
	%					<i>abs.=100%</i>			
1940–1944 (58–62 jaar)	11	13	46	31	337	2,14	2,14	.	.
1945–1949 (53–57 jaar)	13	15	50	23	449	1,91	1,91	1,92	1,91
1950–1954 (48–52 jaar)	16	15	45	24	449	1,96	1,96	1,90	1,90
1955–1959 (43–47 jaar)	17	15	42	25	484	1,84	1,84	1,88	1,86
1960–1964 (38–42 jaar)	19	15	43	23	523	1,79	1,77	1,81	1,63
1965–1969 (33–37 jaar)	19	16	46	20	523	1,73	1,46	1,72	0,98
1970–1974 (28–32 jaar)	20	13	48	19	478	1,71	0,81	1,77	0,35
1975–1979 (23–27 jaar)	18	12	48	22	396	1,81	0,25	1,75	0,05
1980–1984 (18–22 jaar)	16	9	50	25	379	1,94	0,05		

Bron: CBS, Onderzoek Gezinsvorming 1998 en 2003.

ben. Van de vrouwen geboren in de periode 1970–1974 verwacht ongeveer 20 procent uiteindelijk kinderloos te blijven. Tussen 10 en 15 procent verwacht uiteindelijk één kind te krijgen. Bijna de helft van de vrouwen verwacht een modaal gezin met twee kinderen en één op de vijf vrouwen verwacht drie of meer kinderen. Voor de jongste generaties ligt het aandeel vrouwen dat twee of meer kinderen denkt te krijgen op 70 à 75 procent. In hoeverre dit wordt gerealiseerd, hangt van een groot aantal factoren af.

Opleidingsniveau

Steeds meer vrouwen participeren op de arbeidsmarkt, en het moederschap is steeds minder een reden om daarmee te stoppen. Zegde in de jaren zeventig nog driekwart van de vrouwen na de geboorte van een eerste kind haar baan op, aan het begin van deze eeuw bleek dit aandeel volgens het Onderzoek Gezinsvorming 2003 te zijn teruggelopen tot een vijfde. Het gestegen opleidingsniveau is een belangrijke drijfveer achter deze ontwikkeling. Naarmate

een vrouw langer heeft doorgeleerd en hierdoor een hoger opleidingsniveau behaalt, wordt de kans kleiner dat ze haar werk opgeeft om fulltime moeder te worden. Door een moeizame combinatie van (kleine) kinderen en werk zouden hoogopgeleide vrouwen mogelijk minder vaak voor het moederschap kiezen of genoeg nemen met een kleiner gezin. Anderzijds zou het zo kunnen zijn dat juist hoogopgeleide vrouwen zich eerder kinderopvang kunnen permitteren, en hierdoor voor meer kinderen kiezen dan laagopgeleide vrouwen (De Graaf en Keij, 2001).

In *staat 2* wordt het verwacht uiteindelijk kindertal naar opleidingsniveau van de vrouw belicht. Voor de cohorten 1950–1959 en 1960–1969 is een duidelijk verschil waarneembaar tussen laag en hoog opgeleide vrouwen: het verwacht kindertal van laagopgeleide vrouwen is ongeveer 0,3 kind hoger dan voor hoogopgeleide vrouwen. In het geboortecohort (1970–1979) is het verschil tussen laag- en hoogopgeleiden beduidend kleiner: ruim 0,1 kind. Het verschil in vruchtbaarheidsgedrag tussen hoog- en laagopgeleide vrouwen blijkt dus af te nemen. Hierbij kan de veranderende samenstelling van de groepen hoog- en

Staat 2
Vrouwen naar verwacht uiteindelijk kindertal en onderwijsniveau in 2003

	0	1	2	3 of meer	Totaal		Gemiddeld verwacht uiteindelijk kindertal	Gemiddeld gerealiseerd kindertal	
					absoluut	%			
	%					<i>abs.=100%</i>		<i>% per kolom</i>	
	1950–1959 (43–52 jaar)								
Laag	10	19	47	23	384	41	2,01	2,01	
Middelbaar	18	11	45	26	326	35	1,89	1,89	
Hoog	26	13	36	25	220	24	1,69	1,69	
Totaal	17	15	44	25	933	100	1,90	1,90	
	1960–1969 (33–42 jaar)								
Laag	14	16	46	24	323	31	1,93	1,85	
Middelbaar	18	15	46	21	451	43	1,75	1,61	
Hoog	26	14	40	20	271	26	1,59	1,37	
Totaal	19	16	44	22	1 046	100	1,76	1,62	
	1970–1979 (23–32 jaar)								
Laag	12	16	52	20	153	17	1,88	1,04	
Middelbaar	19	15	50	17	383	44	1,70	0,63	
Hoog	23	9	44	25	339	39	1,76	0,25	
Totaal	19	13	48	20	875	100	1,75	0,55	

Bron: CBS, Onderzoek Gezinsvorming 2003.

laagopgeleide vrouwen een rol spelen. Vroeger vormden hoger opgeleide vrouwen een vrij selecte groep (25 procent), terwijl tegenwoordig juist lager opgeleide vrouwen een minderheid vormen (17 procent). Ook ontwikkelingen rond de kinderopvang kunnen een rol spelen.

Het lage kindertal van hoog opgeleide vrouwen van het cohort 1950–1959 kan deels worden toegeschreven aan verschillen in relatievorming (De Beer en De Graaf, 1998). Van de hoogopgeleide vrouwen is naar verhouding een kleiner deel getrouwd dan van de laagopgeleide vrouwen. Bij de hoogopgeleide vrouwen woont echter een veel groter aandeel ongehuwd samen of alleen. Hierdoor is het aandeel kinderloze vrouwen onder hoogopgeleiden hoger dan onder laagopgeleiden. Bovendien werd vroeger van moeders niet verwacht dat ze bleven werken. Een deel van de hoogopgeleide vrouwen van het cohort 1950–1959 heeft een arbeidscarrière verkozen boven het moederschap. Tegenwoordig is de combinatie van werken en kinderen niet alleen geaccepteerd, maar zijn de kinderopvangmogelijkheden sterk uitgebreid en is deze combinatie daardoor beter mogelijk geworden. Als gevolg hiervan hebben hoger opgeleide vrouwen tegenwoordig meer kans om hun gewenste kindertal te realiseren. Terwijl hoogopgeleide vrouwen uit geboortecohort 1970–1979 tegenwoordig uitgaan van een uiteindelijk gemiddeld kindertal van 1,7 à 1,8, ligt dit voor laagopgeleide vrouwen met 1,8 à 1,9 slechts een fractie hoger.

5. Allochtonen

De allochtonenprognose voorspelt de ontwikkeling van het aantal allochtonen van de eerste en tweede generatie. Een belangrijke bouwsteen voor de prognose van de tweede generatie allochtonen en de TFR voor de totale bevolking vormt de veronderstelling over het gemiddeld aantal kinderen dat allochtone vrouwen van de eerste generatie in de toekomst zullen krijgen. In deze paragraaf wordt de ontwikkeling van de waargenomen vruchtbaarheid van allochtone vrouwen vanaf 1990 gepresenteerd. Veronderstellingen over de toekomstige vruchtbaarheid worden in de volgende paragraaf besproken.

In de allochtonenprognose worden een aantal groepen allochtonen onderscheiden op basis van het geboorteland van de persoon zelf of dat van de ouders: Turkije, Marokko, Suriname, Nederlandse Antillen en Aruba, Afrika (exclusief Marokko), Azië (exclusief Indonesië en Japan), Latijns-Amerika (exclusief Suriname, Nederlandse Antillen en Aruba), Indonesië, de EU-26¹⁾, de overige Europese landen en de overige niet-Europese landen (Noord-Amerika, Japan en Oceanië).

¹⁾ In de nieuwe prognose worden Bulgarije en Roemenië tot de Europese Unie gerekend. Per 1 januari 2007 zullen deze landen toetreden tot de EU. De cijfers in dit artikel hebben echter betrekking op de EU-24 (dus exclusief Bulgarije en Roemenië) en 'overig Europa' (inclusief Bulgarije en Roemenië). Naar verwachting heeft dit geen noemenswaardig invloed op de cijfers en is het belang voor de veronderstellingen daarmee gering.

Eerste generatie allochtonen

Het vruchtbaarheidscijfer (TFR) van de autochtonen (inclusief tweede generatie allochtonen) is tussen 1996 en 2004 gestegen met 0,2 kinderen per vrouw (*grafiek 8*). Over dezelfde periode is de TFR van de eerste generatie Marokkanen met 0,1 gedaald. Bij de eerste generatie met herkomst Turkije en was sprake van een sterkere daling (0,3). Deze daling trad vooral in de jaren na 2000 op. Bij de eerste generatie allochtonen uit de Antillen/Aruba en Suriname was tot 2001 sprake van een sneller stijgende vruchtbaarheid dan bij de autochtonen. Daarna zette een sterke daling in. De TFR van deze groepen ligt hierdoor, evenals in 1996, weer dicht bij die van de autochtonen.

De TFR van eerste generatie allochtonen wordt, in het bijzonder bij de Turken en Marokkanen, beïnvloed door de omvang van de immigratie uit deze landen (Alders, 2000). Het merendeel van de immigranten uit Marokko en Turkije komt naar Nederland om een gezin te vormen. Geïmmigreerde vrouwen krijgen vaak één tot twee jaar na immigratie een kind. Een stijgend aantal immigranten heeft daardoor een positief effect op de TFR in de volgende jaren. Dit effect is tijdelijk. Van immigranten die al vijf tot tien jaar in Nederland zijn, zal het gezin vaak al de uiteindelijke grootte hebben bereikt.

In de eerste helft van de jaren negentig was er een sterk dalende trend in de TFR van eerste generatie Marokkanen en Turken. In de tweede helft stabiliseerde de TFR van deze groepen, mede onder invloed van de stijgende aantallen immigranten. Na 2000 nam de immigratie uit deze landen niet meer toe en is de TFR van beide groepen weer gaan dalen.

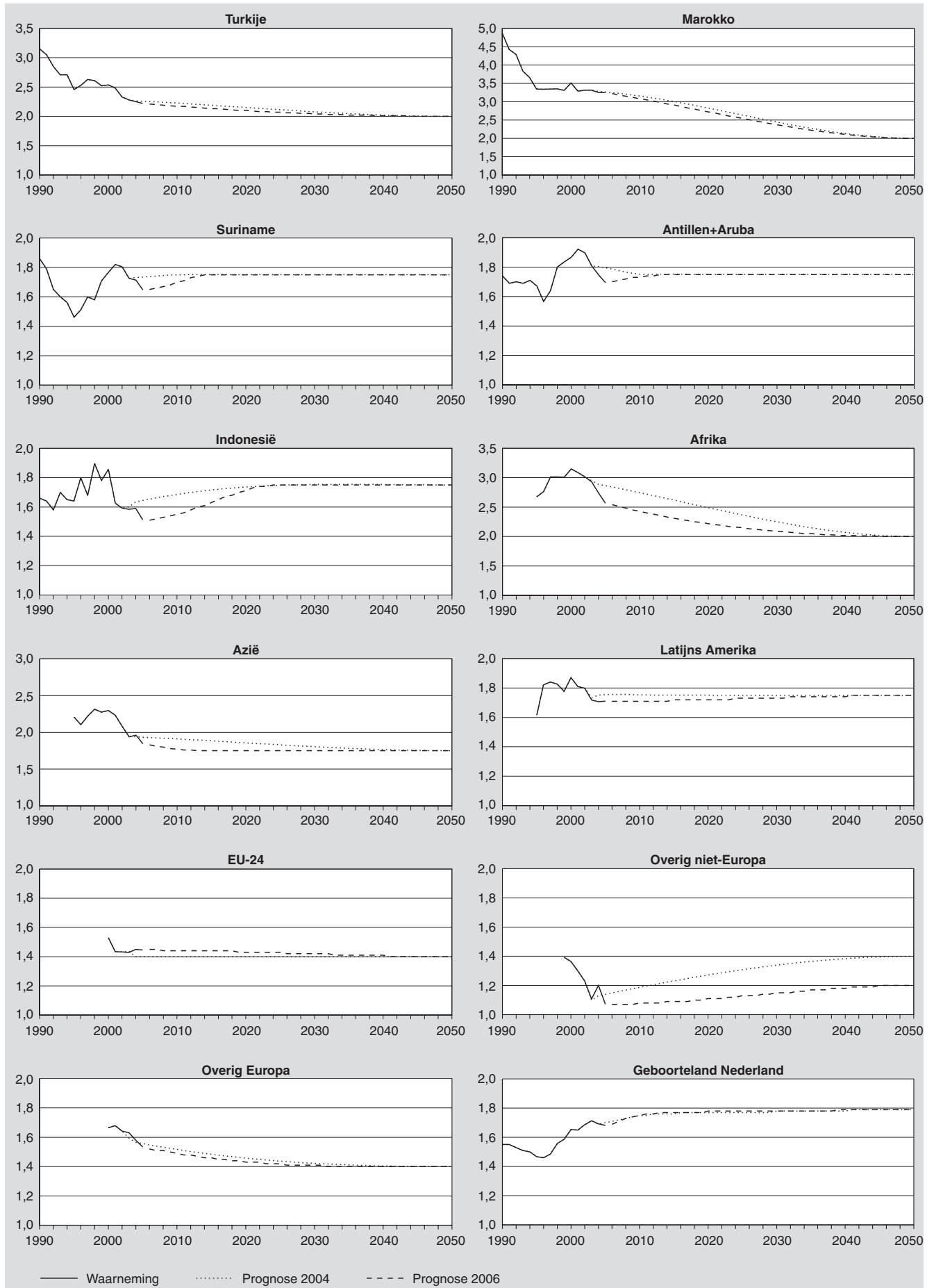
Bij de daling van de TFR van Turkse vrouwen sinds 2000 lijkt een afname van de tienerzwangerschappen een rol te spelen. Het aantal geboorten per 1000 vrouwen jonger dan 20 jaar ligt in de periode 2001–2004 een derde lager dan in 1996–2000 (*grafiek 9*). De afname van de vruchtbaarheid bij de Marokkanen en bij de groep 'overig niet-westers' doet zich vooral voor op de meest vruchtbare leeftijden, tussen 20 en 35 jaar.

Om een goed beeld te krijgen van de langetermijntrend van de vruchtbaarheid is het beter om naar de cumulatieve cohort-vruchtbaarheid te kijken. Bij Turken en Marokkanen blijkt sprake van een afname van de vruchtbaarheid bij opeenvolgende cohorten (Garssen en Nicolaas, 2006). Voor de 30-jarige vrouwen van de eerste generatie ligt het gemiddelde aantal kinderen voor het geboortecohort 1970–1974 bij de Turken en Marokkanen 0,1 tot 0,2 lager dan voor het cohort 1965–1969 (*grafiek 10*). Bij de groep 'overig niet-westers' blijkt sprake te zijn van een gemengd beeld voor de verschillende herkomstlanden.

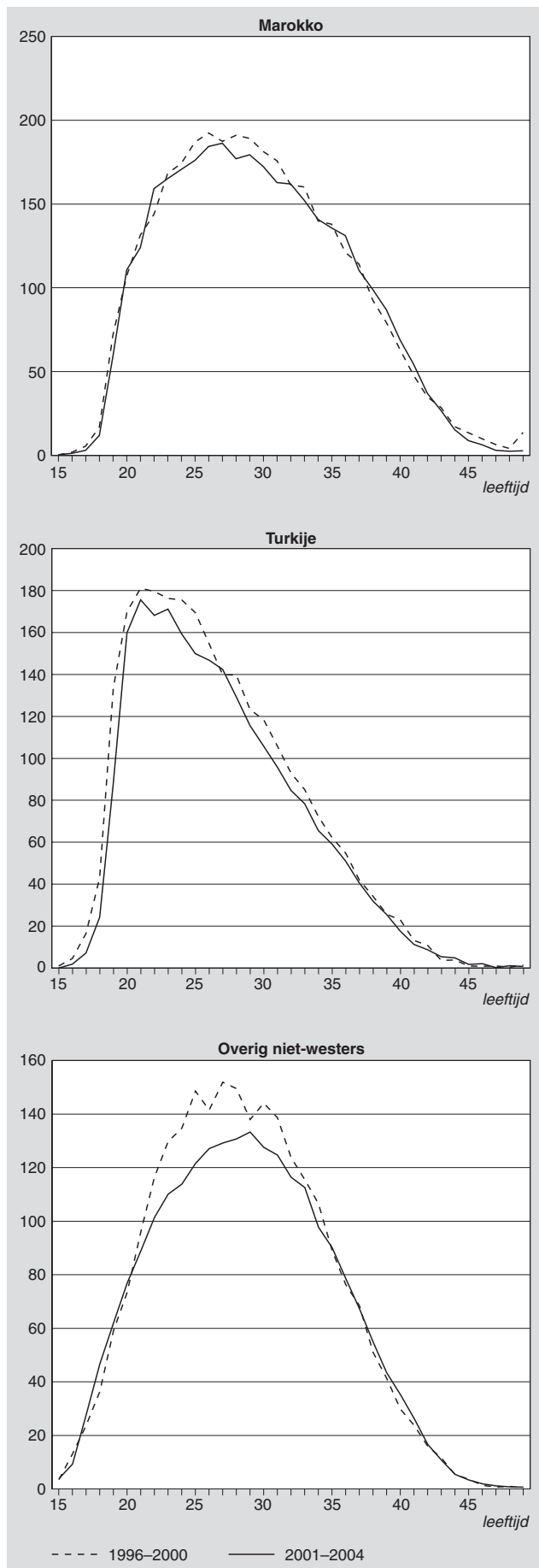
Tweede generatie allochtonen

Kinderen geboren uit moeders van de tweede generatie behoren niet meer tot de allochtone bevolking, tenzij de vader in het buitenland is geboren. De omvang van de tweede generatie niet-westerse allochtonen is de afgelopen jaren sterk toegenomen. Halverwege de jaren negentig was dit nog een zeer jonge bevolkingsgroep, waardoor het

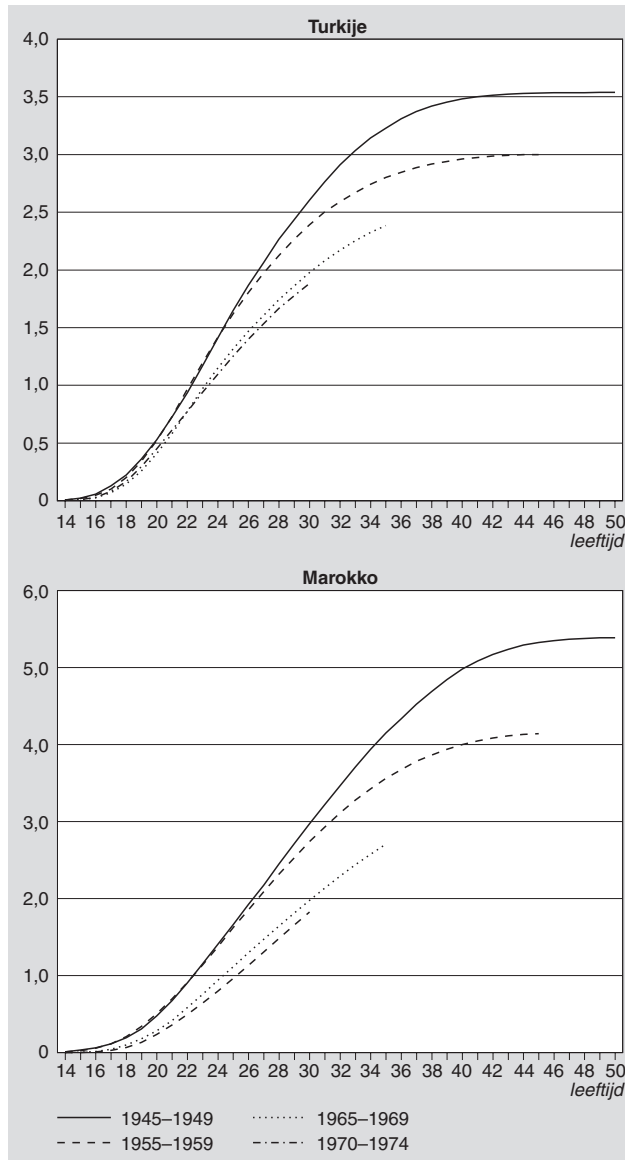
8. Totaal vruchtbaarheidscijfer naar herkomstgroepering moeder (eerste generatie), 1990–2050

9. Levendgeborenen per 1000 niet-westerse (1e generatie) vrouwen naar leeftijd van de moeder, periode 1996-2000 en 2001-2004

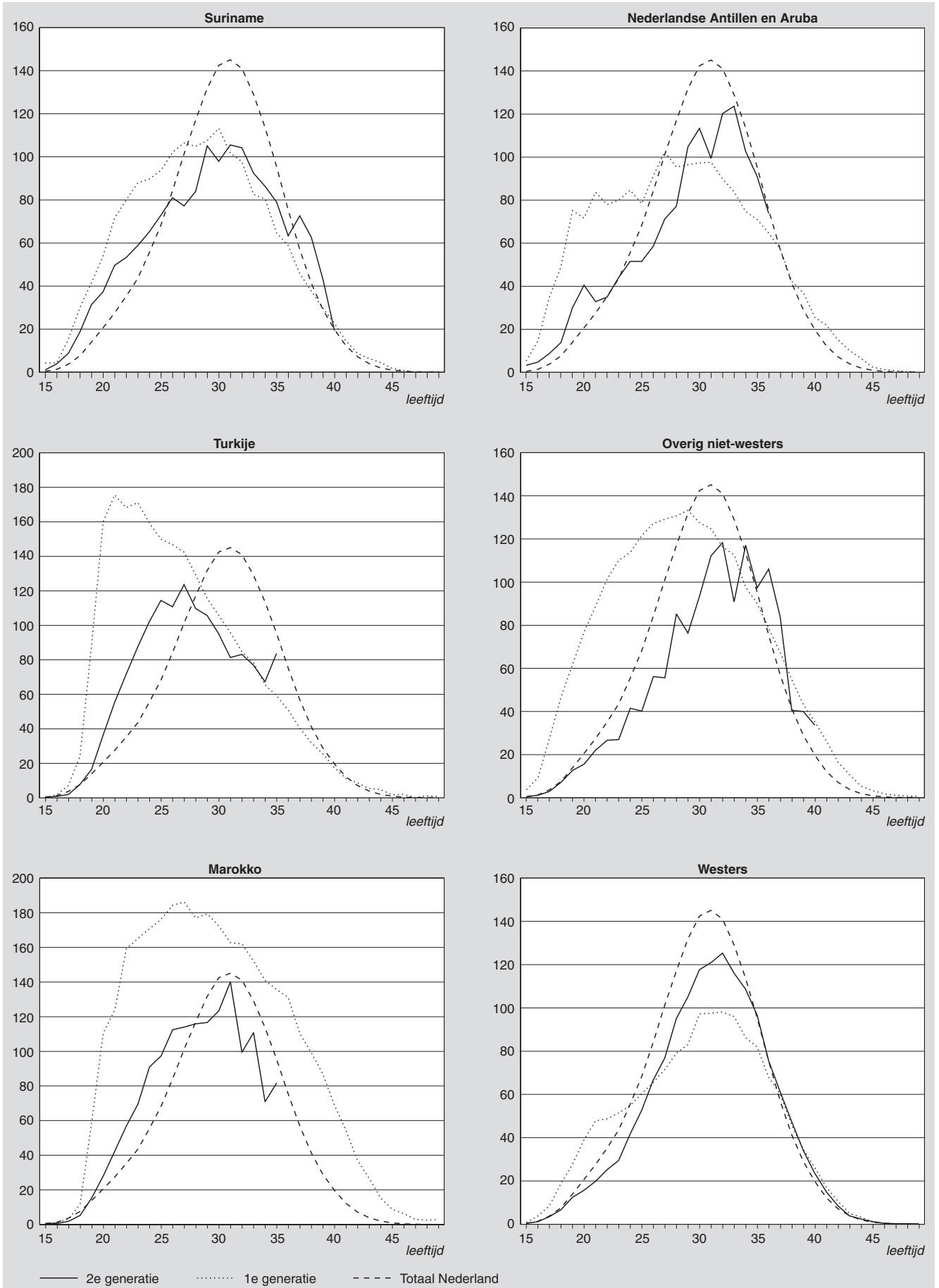
10. Gemiddeld kindertal van Turkse en Marokkaanse vrouwen (1e generatie) voor enkele geboortegeneraties

aandeel van deze groep ten opzichte van het aantal vrouwen in de vruchtbare leeftijden klein was. Slechts 14 procent van de niet-westers allochtone vrouwen behoorde tot de tweede generatie. In 2005 is dit aandeel opgelopen tot 23 procent. Het belang van de tweede generatie voor de vruchtbaarheidscijfers van de niet-westers allochtone groepen is daardoor toegenomen. Wel is de tweede generatie nog altijd relatief jong. Er zijn slechts 7 duizend tweede generatie niet-westers allochtone vrouwen in de leeftijdsgroep 35–49 jaar. Omdat er nog maar weinig vrouwen in de oudere vruchtbare leeftijden zijn, is het nog niet bij alle herkomstgroepen mogelijk om betrouwbare samenvattende vruchtbaarheidscijfers (in de vorm van de TFR) voor de tweede generatie te bepalen.

Grafiek 11 toont de leeftijdsspecifieke geboortefrequenties voor de periode 2001–2004 van vrouwen voor de eerste en tweede generatie per herkomstgroep. Het beeld dat de grafiek laat zien, komt overeen met de recente analyse van de cohortvruchtbaarheid van niet-westerse allochtonen (Garssen en Nicolaas, 2006). Bij alle niet-westers allochtone herkomstgroepen ligt het vruchtbaarheidsniveau van de

11. Levendgeborenen per 1000 vrouwen naar leeftijd moeder voor eerste en tweede generatie per herkomstsgroepering en voor de totale Nederlandse bevolking, periode 2001–2004

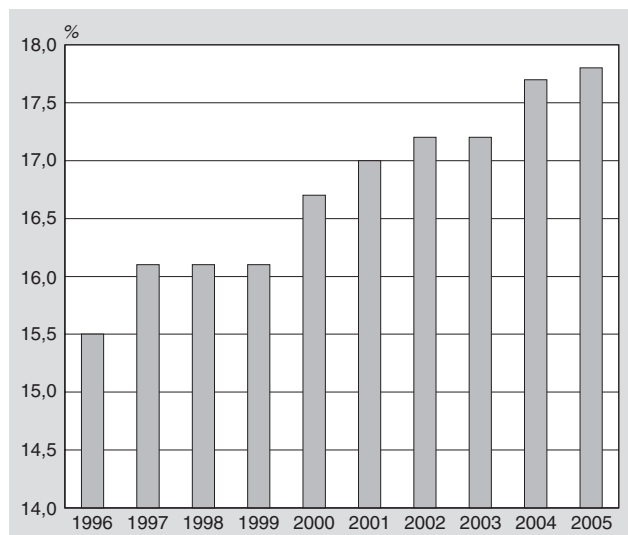

tweede generatie lager dan bij de eerste generatie. Voor Surinaamse vrouwen is het verschil beperkt. De tweede generatie krijgt de kinderen op latere leeftijd dan de eerste generatie, en het uiteindelijk kindertal ligt waarschijnlijk enkele tienden lager. Het vruchtbaarheidspatroon van tweede generatie vrouwen met herkomst Nederlandse Antillen/Aruba lijkt meer op dat van de gemiddelde autochtone vrouw dan op dat van eerste generatie Antillianen. Wel krijgen zij hun kinderen op jongere leeftijden dan gemiddeld in Nederland, maar dit is in veel mindere mate het geval dan bij de eerste generatie. Ook Turkse en Marokkaanse vrouwen van de tweede generatie krijgen hun kinderen op veel latere leeftijd dan die van de eerste generatie. Hun vruchtbaarheidspatroon lijkt meer op dat van autochtonen dan op dat van de eerste generatie. Afhankelijk van hoe de vruchtbaarheid boven de 35 jaar zich in de komende jaren ontwikkelt, kan het uiteindelijke kindertal bij deze groepen nog onder of boven dat van de autochtonen uitkomen. Vooral bij de Turkse tweede generatie is nog wel sprake van een duidelijk jongere leeftijd bij de geboorte van het eerste kind dan voor de gemiddelde vrouw woonachtig in Nederland. De grote verschillen tussen de eerste en de tweede generatie bij de groep 'overig niet-westers' hangen voor een belangrijk deel samen met de verschillende samenstellingen naar herkomstland. Bij de westerse allochtonen valt op dat de tweede generatie haar kinderen op latere leeftijden krijgt dan de eerste, maar dat de TFR voor beide generaties gelijk is (1,5).

Invloed van allochtonen op de totale vruchtbaarheid

Het aandeel levendgeborenen uit allochtone vrouwen van de eerste generatie in het totale aantal levendgeborenen is de laatste tien jaar licht toegenomen, van 15,5 procent tot 17,8 procent (grafiek 12). Gedurende dezelfde periode steeg de TFR van de totale bevolking van 1,53 naar 1,71 en die van autochtone moeders van 1,47 naar 1,68. Het valt op dat de invloed van de vruchtbaarheid van allochtone moeders op de totale vruchtbaarheid beperkt is. Voor een deel komt dit doordat de invloed van de westerse en

12. Aandeel levendgeborenen uit allochtone 1e generatie moeders in procenten van het totaal aantal levendgeborenen uit alle moeders, 1996–2005

niet-westerse allochtonen elkaar opheffen. Echter, ook de bijdrage van alleen de niet-westerse eerste generatie moeders aan de TFR van de totale bevolking bedraagt slechts ongeveer 0,07. Deze bijdrage is gedurende de laatste tien jaar nauwelijks veranderd.

Daarnaast valt op dat het verschil tussen de TFR voor autochtonen en die voor de totale bevolking afnam, terwijl het aandeel geboorten uit eerste generatie allochtone moeders steeg. Reden voor deze ontwikkeling is de dalende TFR van eerste generatie allochtonen. In 1996 lag de TFR voor eerste generatie allochtone vrouwen nog 0,7 hoger dan voor autochtonen; in 2005 was het verschil teruggelopen tot 0,3. Door de dalende vruchtbaarheid bij vooral de niet-westerse eerste generatie blijft de invloed van de allochtonen op de totale vruchtbaarheid beperkt.

In de komende jaren zal het aandeel van de tweede generatie allochtone vrouwen in de vruchtbare leeftijden toenemen. Aangezien de vruchtbaarheidsniveaus van de niet-westerse tweede generatie, naar het zich nu laat aanzien, aanmerkelijk dichter bij die van de autochtonen liggen dan bij die van hun moeders, zal ook deze toename naar verwachting weinig invloed hebben op de vruchtbaarheid van de totale bevolking.

Omdat de invloed van samenstellingseffecten op de totale vruchtbaarheid naar verwachting beperkt is, is ervoor gekozen om, evenals in voorgaande jaren, bij de prognose van 2006 vruchtbaarheidsveronderstellingen te formuleren voor de *totale* bevolking. Voor de eerste generatie moeders worden daarnaast aparte veronderstellingen geformuleerd ten behoeve van de allochtonenprognose. Er worden geen aparte veronderstellingen gemaakt voor de autochtonen en de tweede generatie allochtonen. Wel wordt achteraf gecontroleerd of de ontwikkelingen in de vruchtbaarheid van deze groepen die uit de veronderstellingen en de uitkomsten volgen, plausibel zijn.

6. Voorstellen voor de nieuwe prognose

In de bevolkingsprognose van 1998 werd nog verondersteld dat het gemiddelde kindertal van geboortegeneraties op termijn zou dalen naar 1,70 kind per vrouw. Dit hield overigens wel een toename in van de TFR. In de bevolkingsprognose van 2000 is het gemiddeld kindertal naar boven bijgesteld (1,75), omdat de inhaal sterker was dan verwacht. Voor de twee opvolgende bevolkingsprognoses werden geen aanwijzingen gevonden om het gemiddeld kindertal bij te stellen. Ook voor de prognose van 2006 zijn er geen aanwijzingen om de geboorteveronderstellingen bij te stellen. De reden voor de bijstelling van de prognose van 2000 lag in het feit dat het einde van de daling van de vruchtbaarheid op jonge leeftijden in zicht was gekomen. Bij de prognose van 1998 was dit veel minder duidelijk. Voorts werd toen verondersteld dat de daling op jonge leeftijden zeker niet volledig door een stijging op hogere leeftijden zou worden gecompenseerd, onder meer vanwege vruchtbaarheidsproblemen op hogere leeftijd. Nu het uitstel van het eerste kind tot een einde is gekomen, wordt ook aangenomen dat van de jongste generaties een groter deel ook een tweede kind zal krijgen. Volgens het Onderzoek Gezinsvorming 2003 blijkt dit ook de wens van de meeste vrouwen te zijn. Omdat wordt ver-

ondersteld dat de leeftijdsspecifieke vruchtbaarheidscijfers op de lange termijn naar een constant niveau tenderen, zal het gemiddeld kindertal van jonge geboortegeneraties en de TFR op den duur aan elkaar gelijk worden. Het uiteindelijke gemiddelde kindertal en de TFR zullen volgens de nieuwe prognose uitkomen op 1,75 (zie grafieken 1, 2 en 3).

In de nieuwe prognose wordt dus verondersteld dat inhaal van de uitgestelde vruchtbaarheid van de geboortegeneraties vrouwen van medio jaren zestig en daarna voor het grootste gedeelte zal worden gerealiseerd. Vrouwen geboren in 1960 hebben het verlies aan vruchtbaarheid op jonge leeftijden door uitstel ten opzichte van vrouwen geboren in 1955 vrijwel volledig ingehaald. Ook generatie 1965 lijkt het merendeel van het verlies te gaan inhalen. In de nieuwe prognose wordt dan ook uitgegaan van een stabiele ontwikkeling van de vruchtbaarheid voor generaties geboren in de jaren zeventig en daarna. Ook het totaal vruchtbaarheidscijfer zal in de eerste helft van de 21^e eeuw een stabiele ontwikkeling vertonen.

De ontwikkeling van de vruchtbaarheid wordt mede bepaald door het huidige (en vroegere) beleid ten aanzien van het krijgen van kinderen. De vraag hoe de recente ontwikkelingen in de vruchtbaarheid geweest zou zijn bij een ander beleid, valt nauwelijks te beantwoorden. In de prognose wordt er niet van uitgegaan dat er een ander of aanvullend beleid komt dat invloed zal hebben op de vruchtbaarheidsontwikkeling. Ten eerste is onzeker óf er nieuwe beleidsontwikkelingen zullen komen. Daarnaast is niet duidelijk welke effecten deze ontwikkelingen op de vruchtbaarheid zullen hebben.

Uit ervaringen in de Scandinavische landen blijkt dat maatregelen die het krijgen van kinderen stimuleren, zoals bonussen voor tweede kinderen, ruimhartige ouderschapsverlofregelingen en goedkope kinderopvang, slechts een tijdelijk effect sorteren. Ze hebben invloed op de timing van de geboorte, maar nauwelijks op de uiteindelijke gezinsomvang. Zo is in Zweden de TFR in de jaren tachtig sterk gestegen (naar het vervangingsniveau) en in de jaren negentig weer gedaald naar een niveau iets boven de 1,5 (Beets, 2006). Hoeveel kinderen vrouwen uiteindelijk krijgen heeft kennelijk meer te maken met wat zij als de ideale gezinsgrootte zien en minder met hoe gemakkelijk het wordt gemaakt om die gezinsgrootte te realiseren. Daarnaast is de richting en het effect van toekomstig beleid moeilijk te voorspellen. De vergrijzing zou bijvoorbeeld aanleiding kunnen geven tot beleid om het krijgen van kinderen te stimuleren, maar zou ook kunnen leiden tot maatregelen om de arbeidsparticipatie van vrouwen te verhogen. Het laatste heeft mogelijk een drukkend effect op het kindertal. Hoewel bepaalde voorzieningen, zoals arbeidsvoorwaarden voor ouders met jonge kinderen, opvang van kinderen en financiële kosten van kinderen, volgens de MOAB-enquête van het NIDI voor een aantal mensen een effect heeft op de gezinsplanning, is het de vraag of mensen hun uitspraken daadwerkelijk zullen realiseren (Esveldt en Fokkema, 2006; MOAB: Meninge en Opvattingen van de bevolking over Aspecten van het Bevolkingsvraagstuk).

Eén op vijf vrouwen zal kinderloos blijven. Het gezin met slechts één kind zal bij 15 procent van de vrouwen voorkomen. Het gezin met twee kinderen is het modale gezin, dat bij 45 procent van de vrouwen zal worden aangetroffen.

Het grote gezin, met drie of meer kinderen, vormt een duidelijke minderheid. Naar verwachting zal 20 procent van de vrouwen hiervoor kiezen.

Mede bepalend voor de toekomstige ontwikkelingen van de totale groep vrouwen zijn de ontwikkelingen bij autochtone en allochtone vrouwen. De veranderingen in de samenstelling van de bevolking naar herkomst zullen geen grote invloed op de vruchtbaarheid hebben. Het aandeel eerste generatie allochtonen in de bevolking stijgt geleidelijk, maar doordat hun vruchtbaarheid tegelijkertijd afneemt, heeft dit weinig invloed op de totale vruchtbaarheid. De omvang van de tweede generatie zal nog sterk groeien, maar het vruchtbaarheidspatroon van deze groep wijkt weinig af van dat van de autochtonen. Mogelijk leidt de groei van deze groep wel tot een kleine verschuiving van het vruchtbaarheidspatroon naar jongere leeftijden.

De veronderstellingen in de nieuwe allochtonenprognose wijken niet af van die van de vorige prognose. Alleen de TFR voor herkomstgroep 'overig niet-Europa' is naar beneden bijgesteld, van 1,40 naar 1,20 (zie grafiek 8).

Voor de onderbouwing wordt verwezen naar de vorige prognose (Alders, 2005). Uit deze publicatie kan kort worden samengevat dat de groei van de tweede generatie voornamelijk voor rekening komt van de geboorte uit vrouwen van de eerste generatie. Uitgangspunt van de veronderstellingen voor de verschillende allochtone groepen is convergentie van vruchtbaarheidsniveaus. Dit betekent niet dat voor alle allochtone groepen verwacht wordt dat ze op termijn hetzelfde aantal kinderen zullen krijgen. Sommige groepen zullen ook in de toekomst meer kinderen krijgen dan gemiddeld, andere juist weer minder. Naar verwachting zullen vrouwen afkomstig uit Marokko, Turkije en Afrika boven het gemiddelde uitkomen, terwijl vrouwen afkomstig uit Europa en overige westerse landen buiten Europa onder het gemiddelde zullen uitkomen. De vruchtbaarheid van Surinaamse en Antilliaanse vrouwen zal op het niveau van de totale bevolking blijven. Dit geldt ook voor vrouwen afkomstig uit Azië en Latijns-Amerika.

Literatuur

Alders, M., 2000, Kinderen krijgen over de landsgrenzen heen. Maandstatistiek van de Bevolking 48(11), blz. 22–26.

Alders, M., 2005, Allochtonenprognose 2004–2050: belangrijkste uitkomsten. Bevolkingstrends 53(1), blz. 32–41.

Beer, J. de, en A. de Graaf, 1998, Meer vrouwen krijgen maar één kind. Maandstatistiek van de Bevolking 46(11), blz. 8–11.

Beets, G., 2006, Demografische ontwikkelingen in de wereld en Europa. In: Bevolkingsvraagstukken in Nederland anno 2006. Grote steden in demografisch perspectief, blz. 47–86. NIDI, Den Haag.

Esveldt I. en C.M. Fokkema, 2006, Welk gezinsbeleid leidt tot meer kinderen? Meninge en Opvattingen over overheidsmaatregelen onderzocht. Demos 22(11), blz.92–96.

Graaf, A. de, en I. Keij, 2001, Kleine en grote gezinnen. In: Garssen, J. et al. (red.), Samenleven. Nieuwe feiten over relaties en gezinnen, blz. 83–89. CBS, Voorburg.

Garssen J. en C. van Duin, 2006, Bevolkingsprognose 2006–2050: belangrijkste uitkomsten. Bevolkingstrends 54(4), blz. 85–92.

Garssen J. en H. Nicolaas, 2006, Recente trends in de vruchtbaarheid van niet-westerse allochtone vrouwen. Bevolkingstrends 54(1), blz. 15–31.

Jong, A. de, 2001, Bevolkingsprognose 2000–2050: achtergronden van vruchtbaarheidsontwikkelingen. Maandstatistiek van de Bevolking 49(2), blz. 39–44.

Bevolkingsprognose 2006–2050: veronderstellingen over immigratie

Han Nicolaas

De uitkomsten van de nieuwe bevolkings- en allochtonenprognose zijn mede gebaseerd op veronderstellingen over het toekomstige aantal immigranten. Op basis van diverse analyses wordt verondersteld dat op termijn jaarlijks 117 duizend immigranten naar Nederland zullen komen. Verwacht wordt dat uit zowel Turkije als Marokko op termijn jaarlijks 3 duizend immigranten komen, onder wie veel gezinsvormers. Uit Suriname komen er op jaarbasis 3 duizend en van de Nederlandse Antillen en Aruba 5 duizend. Het aantal asielmigranten is in vergelijking met de vorige prognose iets naar beneden bijgesteld. Anderzijds worden meer arbeidsmigranten en studenten verwacht. Het verwachte aantal immigranten voor Azië komt daardoor uit op 14 duizend en voor Afrika op 7 duizend. Uit Latijns-Amerika zullen op termijn jaarlijks 4 duizend immigranten komen, uit Indonesië 2 duizend. Westerse migranten zijn voor een belangrijk deel arbeidsmigranten. Uit de EU zullen op termijn jaarlijks 37 duizend immigranten komen, uit de overige Europese landen 6 duizend en uit de overige niet-Europese landen 8 duizend. Daarnaast zullen op termijn jaarlijks 25 duizend in Nederland geboren personen (inclusief tweede generatie allochtonen) terugkeren naar Nederland.

1. Inleiding

In december 2006 zijn de nieuwe bevolkingsprognose en allochtonenprognose van het CBS gepubliceerd. Deze prognoses zijn gebaseerd op veronderstellingen over toekomstige ontwikkelingen van geboorte, sterfte en buitenlandse migratie. In Garssen en Van Duin (2006) zijn de belangrijkste uitkomsten en achterliggende veronderstellingen van deze prognoses gepubliceerd. Dit artikel gaat verder in op de veronderstellingen over toekomstige ontwikkelingen van de immigratie.

In de migratieprognose worden de volgende herkomstgroeperingen onderscheiden.

1. Turkije
2. Marokko
3. Suriname
4. Nederlandse Antillen en Aruba
5. Afrika (exclusief Marokko)
6. Azië (exclusief Indonesië en Japan)
7. Latijns-Amerika (exclusief Suriname, Nederlandse Antillen en Aruba)
8. Indonesië (inclusief voormalig Nederlands-Indië)
9. Europese Unie (26 landen; exclusief Nederland)
10. Overige Europese landen (overwegend in Oost- en Centraal-Europa)
11. Overige niet-Europese landen (Noord-Amerika, Japan en Oceanië)
12. Autochtoon (inclusief tweede generatie allochtonen)

Met uitzondering van de laatste categorie betreft het allochtonen van de eerste generatie. De laatste groep bestaat, afgezien van enkele uitzonderingen, uit personen die in Nederland zijn geboren en na een tijdelijk verblijf in het buitenland weer terugkeren. Deze groep is dus inclusief tweede generatie allochtonen.

Wanneer in de tekst over Afrika wordt gesproken, wordt steeds Afrika exclusief Marokko bedoeld. Met Azië wordt steeds bedoeld Azië exclusief Indonesië en Japan en met Latijns-Amerika steeds Latijns-Amerika exclusief Suriname, de Nederlandse Antillen en Aruba.

De bevolkings- en allochtonenprognose zijn eind 2006 opgesteld. Als startpunt voor deze prognose is op basis van cijfers tot en met september 2006 een raming gemaakt van het aantal immigranten in 2006. Het zijn deze cijfers die in dit artikel worden genoemd. Deze kunnen enigszins afwijken van de definitieve cijfers volgens de migratiestatistiek 2006 die binnenkort beschikbaar komen.

2. Recente ontwikkelingen

De daling van het aantal immigranten die in 2002 inzette, is in 2006 ten einde gekomen. In 2005 kwamen 92 duizend personen naar ons land. In 2006 zullen dit er naar verwachting 100 duizend zijn. Ter vergelijking: zowel in 2000 als in 2001 kwamen er nog ruim 130 duizend immigranten. De stijging van de immigratie doet zich niet bij alle groepen immigranten voor. Uit de EU-landen (Polen, Duitsland) en Azië komen meer immigranten en ook steeds meer Nederlanders keren terug. In de prognose is ervan uitgegaan dat in 2006 naar verwachting 24 duizend in Nederland geboren migranten zijn teruggekeerd, bijna 4 duizend meer dan in 2005. Anderzijds neemt het aantal immigranten uit overig Europa, Afrika en Suriname in 2006 af, terwijl het aantal Turken en Marokkanen dat naar Nederland komt stabiel blijft.

Deze ontwikkelingen in de immigratie hangen samen met tal van factoren: het Nederlandse migratie- en asielbeleid, de aantrekkelijkheid van Nederland voor migranten, de al in Nederland aanwezige allochtone bevolking, migratieontwikkelingen en -beleid in omliggende landen en economische en politieke ontwikkelingen in de herkomstlanden. Daarnaast heeft ook de economische conjunctuur en de situatie op de arbeidsmarkt invloed op de immigratie. De invloed die deze factoren hebben verschilt per groep migranten.

In het kader *Migratie- en asielbeleid in Nederland* worden in het kort de belangrijkste ontwikkelingen in het Nederlandse migratie- en asielbeleid van de laatste jaren weergegeven.

Migratie- en asielbeleid in Nederland

Met ingang van **1 september 2004** wordt een verblijfsvergunning *asiel voor bepaalde tijd* de eerste vijf jaar steeds voor één jaar verlengd. De geldigheidsduur van deze vergunning is daarmee gewijzigd van drie jaar aaneengesloten naar vijf keer één jaar. Dit houdt onder meer in dat een vergunning voor onbepaalde tijd pas na vijf jaar in plaats van drie jaar kan worden verkregen. Hiermee loopt Nederland meer in de pas met landen als Spanje en Duitsland, waar een vergunning voor onbepaalde tijd na vijf, respectievelijk zeven jaar kan worden verkregen. Ook in reguliere zaken, zoals gezinsvorming en gezinshereniging, kan overigens pas na vijf jaar een verblijfsvergunning voor onbepaalde tijd worden verkregen.

Op **1 oktober 2004** is de regeling kennismigranten in werking getreden. Voor kennismigranten (immigranten die naar Nederland komen om arbeid in loondienst te verrichten en die minimaal € 45.000,- bruto per jaar verdienen, of € 33.000,- voor immigranten jonger dan 30 jaar) heeft een werkgever geen tewerkstellingsvergunning nodig. Bovendien is het verkrijgen van een verblijfsvergunning voor deze migranten eenvoudiger en sneller dan voor andere arbeidsmigranten. Voor gezinsleden van kennismigranten geldt een versoepelde procedure voor de aanvraag van een verblijfsvergunning.

Per **1 november 2004** zijn de volgende maatregelen van kracht geworden:

- de minimumleeftijd van degene die in het kader van gezinsvorming een partner uit het buitenland wil laten overkomen, is verhoogd van 18 naar 21 jaar. De verhoging van de leeftijdsgrens geldt ook voor de immigrerende partner;
- de inkomenseis van degene die in het kader van gezinsvorming een partner uit het buitenland wil laten overkomen is verhoogd van 100 naar 120 procent van het minimumloon. Dit komt neer op een verhoging van ongeveer € 250,-;
- de vrijstelling van het middelenvereiste (hetgeen inhoudt dat men voor gezinsvorming niet aan de inkomenseis hoeft te voldoen) voor alleenstaande ouders die een kind jonger dan vijf jaar verzorgen en voor personen van 57½ jaar of ouder, is vervallen.

Per **1 juli 2005** is een nieuw legesstelsel van kracht. De leges voor verkorte procedures en de leges voor verlengingen van reguliere verblijfsvergunningen zijn over het algemeen verlaagd. De leges voor de aanvraag van een MVV (Machtiging Voorlopig Verblijf, noodzakelijk voor elke vreemdeling die langer dan drie maanden in Nederland wil verblijven) voor gezinshereniging en gezinsvorming zijn daarentegen aanzienlijk verhoogd.

Op **15 maart 2006** is de Wet Inburgering Buitenland (WIB) in werking getreden. Hierin is geregeld dat de vreemdeling die een MVV wil verkrijgen, vóór zijn of haar komst naar Nederland een inburgeringstoets in het buitenland moet afleggen waarin kennis op basisniveau van de Nederlandse taal en de Nederlandse samenleving wordt getoetst.

Naast de WIB gold tot 1 januari 2007 voor alle nieuwkomers de Wet Inburgering Nieuwkomers (WIN), waarin een verdere inburgering in Nederland werd geregeld.

Met ingang van **1 januari 2007** is de WIN vervangen door de Wet Inburgering in Nederland. Voornaamste verschil is dat nu niet alleen voor nieuwkomers, maar ook voor oudkomers (migranten die al langere tijd in Nederland wonen maar nog niet zijn ingeburgerd in het kader van de WIN) een inburgeringsplicht geldt. Het inburgeringsexamen dient met goed gevolg te worden afgelegd om in aanmerking te komen voor een verblijfsvergunning voor onbepaalde tijd.

Staat 1 laat de ontwikkelingen zien in redenen voor niet-Nederlandse migranten om naar Nederland te komen. Het betreft hier niet de totale groep immigranten. Zo bevonden zich in 2004 onder de 94 duizend immigranten bijna 30 duizend immigranten met een Nederlandse nationaliteit voor wie geen migratiemotief bekend is. Voor 2005 zijn nog geen cijfers beschikbaar. Het aandeel van asielmigranten is sinds 1995 fors teruggelopen. In 1995 werden nog 22 duizend asielmigranten geregistreerd, tegen 3 duizend in 2004. Opgemerkt wordt dat onder asielmigranten alleen dat deel van de asielzoekers wordt gerekend dat zich in de bevolkingsadministratie van een gemeente heeft laten registreren. Het aantal arbeidsmigranten en gezinsvormende migranten is daarentegen toegenomen. In 2004 betrof bijna een kwart van de immigratie van niet-Nederlanders gezinsvorming. Daarnaast komen er steeds meer buitenlandse studenten naar Nederland, vooral uit Azië en de landen van de Europese Unie.

De cijfers in staat 1 voor de afzonderlijke groepen migranten geven over het algemeen een vertrouwd beeld. Hoewel de absolute aantallen zijn gedaald, bestaat de immigratie van Turken en Marokkanen nog steeds voor ongeveer 60 procent uit gezinsvormers. Ook in de migratie van Aziaten en Afrikanen speelt gezinsvorming een belangrijke rol, terwijl de dalende asielmigratie juist bij deze twee groepen (en bij de Europese landen buiten de Europese Unie) het sterkst is geweest. Arbeidsmigranten komen vooral uit de EU en de westerse landen buiten Europa (Noord-Amerika, Japan en Oceanië). Gezinsherenigers en meemigrerende gezinsleden komen in veel gevallen samen met de arbeidsmigrant naar Nederland of herenigen zich met hun partner die eerder naar Nederland is gegaan om te werken.

3. Veronderstellingen

De veronderstellingen over de immigratie voor de verschillende groepen migranten zijn voor een belangrijk deel gebaseerd op analyses van migratiemotieven. De belangrijkste veronderstellingen zijn samengevat in *staat 2*. Ter vergelijking zijn ook de belangrijkste veronderstellingen uit de vorige prognose vermeld (Alders, 2005a). De onderbouwing voor deze veronderstellingen zal per groep migranten worden besproken.

Staat 1
Immigratie van niet-Nederlanders naar motief en geboorteland, 1995, 1999, 2003 en 2004

		Totaal	waarvan					
			Arbeid	Asiel	Gezinshereniging (inclusief meemigrerende gezinsleden)	Gezinsvorming	Studie	Overig
		<i>x 1 000</i>						
Totaal	1995	66,8	10,2	22,2	17,7	11,4	1,9	3,4
	1999	78,4	16,3	19,1	18,9	13,2	6,2	4,6
	2003	73,6	16,6	9,3	13,7	20,7	8,8	4,5
	2004	65,1	15,6	3,0	13,0	15,4	10,2	8,0
Turkije	1995	4,6	0,2	0,5	2,1	1,8	0,0	0,0
	1999	4,4	0,2	0,4	1,4	2,3	0,1	0,0
	2003	6,4	0,9	0,2	1,2	3,9	0,2	0,1
	2004	4,3	0,3	0,1	1,0	2,5	0,2	0,2
Marokko	1995	3,1	0,1	0,2	1,5	1,2	0,1	0,0
	1999	4,4	0,1	0,1	1,7	2,2	0,3	0,0
	2003	4,6	0,2	0,1	1,2	2,9	0,1	0,1
	2004	3,4	0,1	0,1	0,9	2,0	0,1	0,2
Suriname	1995	1,8	0,0	0,1	0,7	0,6	0,2	0,1
	1999	1,8	0,0	0,0	0,7	0,9	0,1	0,1
	2003	2,4	0,0	0,0	0,7	1,3	0,2	0,1
	2004	2,0	0,0	0,0	0,6	0,8	0,1	0,5
Afrika	1995	9,0	0,4	5,6	1,4	1,4	0,1	0,2
	1999	9,3	0,7	4,6	1,5	1,3	0,7	0,4
	2003	9,1	0,9	4,2	1,0	2,0	0,7	0,4
	2004	6,2	0,7	1,3	0,9	1,7	0,8	0,8
Azië	1995	13,2	0,6	7,9	2,7	1,5	0,2	0,2
	1999	17,5	1,2	9,4	3,5	1,8	0,9	0,8
	2003	14,0	1,1	2,9	2,2	3,4	3,3	1,1
	2004	11,1	1,0	0,9	2,0	2,7	2,9	1,6
Latijns Amerika	1995	2,0	0,2	0,1	0,8	0,7	0,1	0,2
	1999	2,8	0,3	0,0	0,7	0,8	0,4	0,5
	2003	3,5	0,4	0,0	0,7	1,6	0,5	0,3
	2004	3,1	0,4	0,0	0,6	1,2	0,5	0,4
Indonesië	1995	0,7	0,0	0,0	0,2	0,4	0,0	0,0
	1999	1,2	0,1	0,0	0,2	0,4	0,4	0,1
	2003	1,4	0,1	0,0	0,1	0,6	0,5	0,2
	2004	1,2	0,1	0,0	0,1	0,4	0,5	0,2
EU-24	1995	15,6	6,3	0,0	4,2	2,0	0,7	2,4
	1999	20,6	10,6	0,0	4,3	1,6	2,3	1,8
	2003	19,3	10,6	0,0	3,7	1,5	2,2	1,3
	2004	22,6	10,7	0,0	4,1	1,7	3,3	2,8
Overig Europa	1995	12,5	0,9	7,9	2,4	0,9	0,2	0,2
	1999	10,4	1,0	4,5	2,7	1,1	0,7	0,3
	2003	7,8	0,9	1,6	1,9	2,1	0,8	0,4
	2004	6,6	0,9	0,5	1,7	1,6	1,1	0,8
Overig niet-Europa	1995	4,2	1,4	0,0	1,7	0,8	0,3	0,1
	1999	5,9	2,1	0,0	2,1	0,8	0,5	0,5
	2003	5,0	1,6	0,0	1,0	1,3	0,5	0,6
	2004	4,7	1,4	0,0	1,1	0,9	0,8	0,6

Bron: Immigratie- en Naturalisatiedienst, bewerking CBS.

Staat 2
Samenvatting van veronderstellingen over immigratie

Herkomstgroepering	Prognose 2006–2050		Vorige prognose	
	2006 ¹⁾	2050	2006	2050
<i>x 1 000</i>				
Totaal	100	117	95	115
Nederland (incl. 2e generatie allochtoon)	24	25	23	21
Totaal niet-westers (1e generatie)	35	39	33	37
waarvan				
Turkije	3	3	4	3
Marokko	2	3	3	3
Suriname	2	3	2	3
Ned. Antillen/Aruba	3	5	3	5
Afrika	7	7	6	6
Azië	14	14	11	13
Latijns-Amerika	5	4	4	4
Totaal westers (1e generatie)	42	53	38	57
waarvan				
Indonesië	1	2	1	2
EU-26 ²⁾	30	37	24	35
Overig Europa ³⁾	4	6	8	10
Overig niet-Europa	6	8	4	10

¹⁾ Gebaseerd op cijfers tot en met september 2006.²⁾ Bij de vorige prognose betrof deze groep de EU-24.³⁾ Bij de vorige prognose was dit inclusief Bulgarije en Roemenië die per 1-1-2007 zijn toegetreden tot de EU.

Marokko en Turkije

De immigratie uit Turkije en Marokko bestaat voor een belangrijk deel uit huwelijksmigratie. Veel jonge Turken en Marokkanen zoeken hun partner in het land van herkomst. Zo heeft ruim 60 procent van de tweede generatie Turken in 2000 een partner uit Turkije laten komen (Van Rijn et al., 2004). Het toekomstige aantal gezinsvormers uit Turkije en Marokko hangt samen met het aantal Turken en Marokkanen dat al in Nederland woont en van de mate waarin deze personen een partner uit het buitenland laten komen. Modeluitkomsten van Alders (2005b) en Van Duin en Nicolaas (2006) laten voor Turkije zien dat het aantal gezinsvormers aanvankelijk snel daalt tot een niveau van net boven 2 duizend personen per jaar en daarna voor een lange periode betrekkelijk stabiel is. Voor Marokko vindt aanvankelijk een geleidelijke daling plaats tot onder de 2 duizend. Pas na twintig tot dertig jaar daalt het aantal gezinsvormers voor beide groepen tot een niveau van rond duizend personen per jaar. Een belangrijk uitgangspunt in dit model is de veronderstelling dat voor geboortegeneraties die nog aan relatievorming moeten beginnen, het percentage dat een partner laat komen ongeveer de helft is van de huidige geboortegeneraties die bezig zijn met relatievorming of deze fase al achter de rug hebben. Omdat vooral de tweede generatie Turken en Marokkanen de komende jaren sterk in omvang zal toenemen, zal het aantal gezinsvormers na een aanvankelijke daling in de komende jaren niet nog verder dalen.

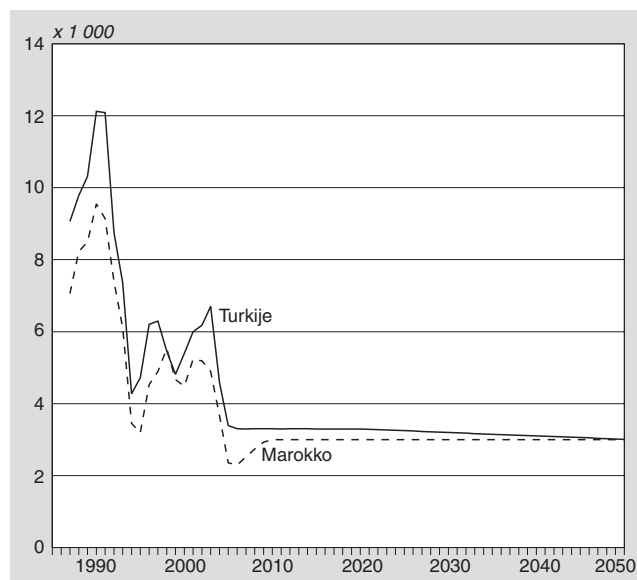
Behalve voor gezinsvorming komen jaarlijks 1,5 à 2 duizend Turken en Marokkanen wegens andere motieven naar Nederland, zoals gezinshereniging en, bij Turken, arbeid. Verondersteld wordt dat dit ook in de toekomst het geval zal zijn. Vanwege de al in Nederland aanwezige Turkse en Marokkaanse bevolking, zal Nederland migranten uit Turkije en Marokko blijven trekken. Voor Turkije is een aantal van ruim 3 duizend immigranten uit Turkije en ruim 2 duizend immigranten uit Marokko verondersteld. Voor Turkije zal het aantal gedurende de gehele prognoseperiode vrijwel stabiel blijven en slechts zeer licht dalen, tot een niveau van 3 duizend in 2050 (grafiek 1). Voor Marokko wordt op de korte termijn een lichte stijging verondersteld tot 3 duizend, wat tevens het niveau is voor de rest van de prognoseperiode. De eindniveaus zijn voor zowel Turkije als Marokko ongewijzigd ten opzichte van de vorige prognose.

Wat betreft de mogelijke toetreding van Turkije tot de Europese Unie wordt in deze prognose geen rekening gehouden met extra immigratie uit Turkije. In de eerste plaats is onzeker of, en zo ja wanneer, Turkije lid wordt van de Europese Unie. In de tweede plaats is het aannemelijk dat als Turkije lid wordt, er vooralsnog geen volledig vrije migratie van Turken naar Nederland zal worden toegestaan.

Suriname en de Nederlandse Antillen en Aruba

Het aantal immigranten uit Suriname is sinds 1994 betrekkelijk stabiel, rond een niveau van gemiddeld iets boven de 3 duizend (grafiek 2). In 2005 lag het aantal bijna duizend

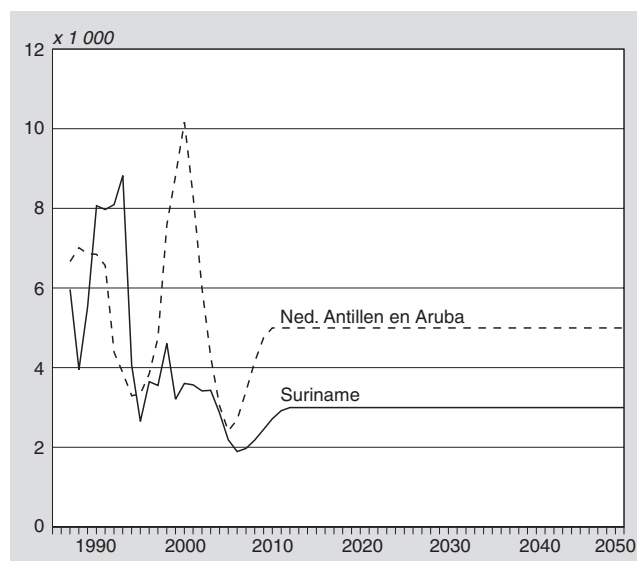
1. Immigratie: Turkije en Marokko (eerste generatie), 1985–2050

onder dit langjarig gemiddelde, en voor 2006 wordt opnieuw een lichte daling verwacht tot iets onder de 2 duizend. Mede gezien een aantrekkende economie in Nederland zijn er geen redenen om de veronderstelling uit de vorige prognose, een aantal van 3 duizend immigranten per jaar op de lange termijn, bij te stellen.

De immigratie vanuit de Nederlandse Antillen en Aruba is de laatste jaren snel teruggelopen. Dit is in de vorige prognose vrij goed voorzien (staat 2). Voor 2006 wordt echter een lichte stijging ten opzichte van het niveau van 2005 verwacht. Het aantal immigranten vanaf de eilanden heeft de afgelopen decennia grote schommelingen laten zien, die samenhangen met de economische situatie op de eilanden en in Nederland. Het gemiddelde niveau in de laatste vijftien jaar ligt iets boven de 5 duizend, hetgeen ook op de lange termijn wordt verondersteld en in overeenstemming is met de vorige prognose.

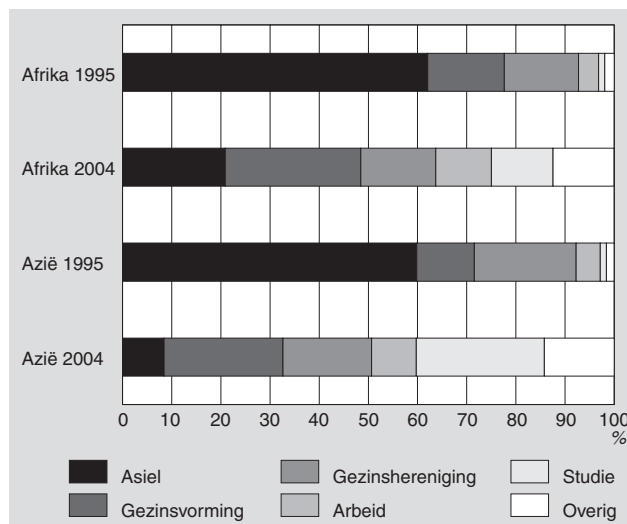
2. Immigratie: Suriname en Ned. Antillen en Aruba (eerste generatie), 1985–2050

Afrika en Azië

De samenstelling van de migratiestromen uit Afrika en Azië is de laatste tien jaar sterk gewijzigd. Bestond in 1995 nog 60 procent van de immigratie uit Afrika en Azië uit asielmigranten (*grafiek 3*), in 2004 is dat nog maar 20, respectievelijk 10 procent. Anderzijds zijn gezinsvorming, studie en arbeidsmigratie belangrijke motieven geworden voor immigranten uit deze twee werelddelen. De veronderstellingen ten aanzien van asielmigratie worden in detail besproken in Nicolaas (2006). Kernveronderstelling is dat op termijn jaarlijks 10 duizend *asielzoekers* naar Nederland komen. In de vorige prognose werd uitgegaan van 15 duizend *asielverzoeken*. Deze bijstelling heeft mede plaatsgevonden omdat inmiddels een beter inzicht bestaat in de verhouding tussen de aantallen asielverzoeken en de aantallen asielzoekers: veel verzoeken betreffen herhaalde verzoeken. Van deze asielzoekers wordt verondersteld dat de helft zich inschrijft in het bevolkingsregister van een gemeente. Alleen diegenen die zijn ingeschreven, tellen in de statistieken mee als immigrant. Verder wordt verondersteld dat een derde van de 10 duizend asielzoekers het verzoek ziet ingewilligd. Personen van wie het verzoek is ingewilligd, hebben de mogelijkheid gezinsleden naar Nederland te laten komen. Verondersteld wordt dat het aandeel volgmigranten op de toegelaten asielzoekers 50 procent is. Dit betekent dat wordt verondersteld dat er op termijn jaarlijks 5 duizend asielmigranten in het bevolkingsregister worden ingeschreven en er daarnaast nog eens 1,7 duizend volgmigranten komen (50 procent van de 3,3 duizend asielzoekers die mogen blijven). Van deze 6,7 duizend personen zullen er naar verwachting 2 duizend uit Afrika komen, 3,3 duizend uit Azië en 1,3 duizend uit andere landen, zoals de voormalige Sovjet-Unie.

3. Immigratie uit Afrika¹⁾ en Azië²⁾ naar migratiemotief, 1995 en 2004

¹⁾ Exclusief Marokko.

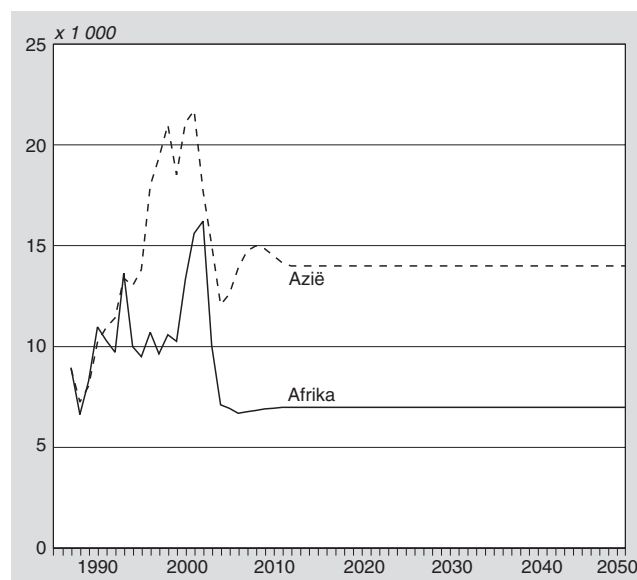
²⁾ Exclusief Japan en Indonesië.

In de vorige prognose werd op de lange termijn een aantal van 6 duizend immigranten uit Afrika verondersteld, onder wie 3 duizend asielmigranten. De vorige prognose is voor 2006 ongeveer duizend te laag gebleken (staat 2). Gezien het feit dat een nog verdere daling van het aantal asielmi-

granten uit Afrika niet waarschijnlijk is, gezien het feit dat het proces van gezinsvorming bij deze groep migranten op gang begint te komen en vanwege een aantrekkende economie in Nederland, wordt voorgesteld het aantal immigranten uit Afrika met hetzelfde aantal te verhogen, dus tot 7 duizend (*grafiek 4*).

Ook de immigratie van Aziaten in 2006 is in de vorige prognose onderschat, vooral door een toename van het aantal arbeidsmigranten en studenten. Het eindniveau uit de vorige prognose van 13 duizend zal zeer waarschijnlijk al in 2006 worden bereikt of zelfs overschreden. Dit heeft ertoe geleid de veronderstelling over de totale immigratie van Aziaten te verhogen van 13 duizend naar 14 duizend (*grafiek 4*). Dit lijkt een bescheiden aanpassing gezien de verwachte toename van arbeidsmigranten uit Aziatische landen als India en Filippijnen en de recente toename van Aziaten (vooral Chinezen) die voor studie naar Nederland komen. Bedacht moet echter worden dat het aantal asielmigranten (en volgmigranten) in de nieuwe prognose naar beneden is bijgesteld, van 5 duizend naar 3,3 duizend.

4. Immigratie: Afrika en Azië (eerste generatie), 1985–2050

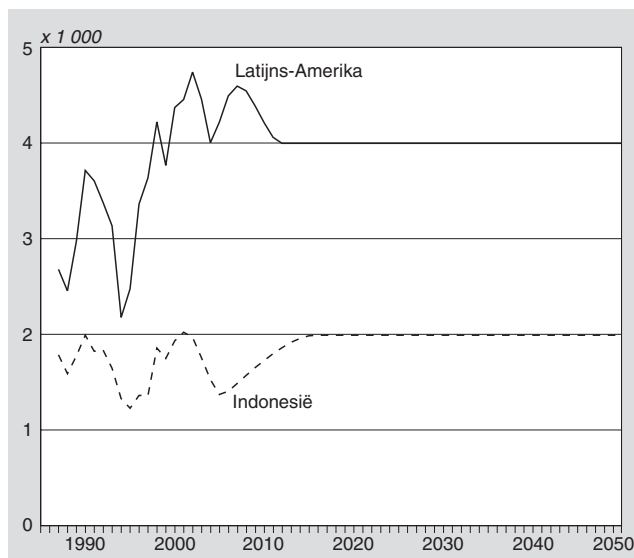
Latijns-Amerika

Het aantal migranten uit Latijns-Amerika is de laatste jaren geleidelijk gestegen, tot boven de 4 duizend per jaar. Voor 2006 wordt een aantal van 4,5 duizend verwacht. In de vorige prognose is een eindniveau van 4 duizend vastgesteld. Aangezien de migratie vanuit Latijns-Amerika voor een belangrijk deel huwelijksmigratie betreft, en gezien het striktere beleid ten aanzien van huwelijksmigratie (zie kader), wordt verondersteld dat op termijn 4 duizend immigranten uit Latijns-Amerika zullen komen. Dit is hetzelfde niveau als in de vorige periode (*grafiek 5*).

Indonesië

Het aantal immigranten uit Indonesië schommelt al vele jaren rond een niveau net onder de 2 duizend per jaar. Evenals in de vorige prognose wordt verondersteld dat

5. Immigratie: Latijns-Amerika en Indonesië (eerste generatie), 1985–2050

jaarlijks 2 duizend immigranten uit Indonesië komen (grafiek 5).

Europese Unie en overig Europa

De groep migranten uit de Europese landen is in de nieuwe prognose iets anders verdeeld dan in de vorige prognose. In de nieuwe prognose zijn veronderstellingen geformuleerd voor enerzijds de Europese Unie volgens de nieuwe samenstelling per 1 januari 2007 (dat wil zeggen inclusief Bulgarije en Roemenië die per die datum zijn toetreden tot de EU) en anderzijds de overige Europese landen (uiteraard exclusief Nederland en Turkije). In de vorige prognose was de verdeling de EU-24 (de 24 landen van de EU per 1 mei 2004) en overig Europa. De cijfers in dit artikel over de EU zijn tot en met het waarnemingsjaar 2005 gebaseerd op de 24 EU-landen. Voor 2006 en later hebben ze betrekking op de nieuwe situatie per 1 januari 2007.

In de nieuwe prognose wordt verondersteld dat het aantal immigranten uit de EU zal uitkomen op een structureel niveau van 37 duizend per jaar en het aantal immigranten uit de overige Europese landen op 6 duizend (grafiek 6). In de vorige prognose werden 35 duizend immigranten uit de 24 EU-landen verondersteld en 10 duizend uit de rest van Europa, in totaal 2 duizend Europese immigranten meer dan in de nieuwe prognose.

De belangrijkste aanpassing van de veronderstellingen betreft het 'overhevelen' van Bulgarije en Roemenië naar de EU. Het gemiddelde aantal immigranten sinds 1995 bedraagt voor deze twee landen tezamen bijna duizend per jaar.

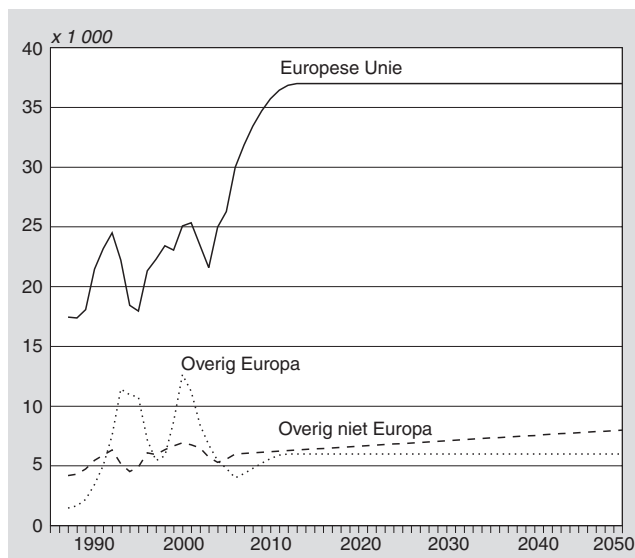
Het aantal immigranten uit de EU-landen is sinds 2004 weer aan het stijgen. In 2003 kwamen er bijna 22 duizend immigranten uit de 24 landen van de EU. In 2006 worden 30 duizend immigranten uit de 26 EU-landen verwacht. Rekening houdend met ongeveer duizend extra migranten uit Bulgarije en Roemenië in 2006, betekent dit nog altijd een stijging van ruim 7 duizend immigranten.

Analyses laten zien dat de migratie vanuit Europese landen conjunctuurgevoelig is en samenhangt met de werkloosheid in Nederland (De Beer, 2004; Nicolaas en Sprangers, 2006). Een hogere werkloosheid leidt tot een lagere immigratie. Afhankelijk van het werkloosheidsniveau wordt geschat dat jaarlijks 19 tot 23 duizend migranten uit de EU-landen kunnen worden verwacht. Het gaat hierbij om de 'oude' EU-landen, van vóór 1 mei 2004. Tezamen met de verwachting van een geleidelijk toenemende mobiliteit binnen Europa, wordt in de nieuwe prognose verondersteld dat op termijn jaarlijks 37 duizend immigranten uit de EU-landen naar Nederland komen, 2 duizend meer dan in de vorige prognose werd aangenomen. Wel zal dit eindniveau in de nieuwe prognose op een eerder moment worden bereikt.

De bijstelling van het eindniveau van 35 duizend naar 37 duizend immigranten lijkt enigszins behoudend gezien de uitbreiding van de EU met Bulgarije en Roemenië, een flexibelere arbeidsmarkt, soepelere regels voor kennismigrantengrenzen om in Nederland aan het werk te gaan en hier te verblijven (zie kader) en algehele trends van globalisering en toenemende mobiliteit. Hier staan echter een aantal factoren tegenover die het beeld enigszins nuanceren. Zo kunnen de vergrijzing en de krimpende bevolking in met name Oost-Europa een remmende werking hebben op de immigratie vanuit deze landen naar Nederland. Ook arbeidsparticipatie en arbeidsproductiviteit spelen een rol in de behoefte in Nederland aan meer of minder (arbeids)migrantengrenzen. Voorts zijn er een aantal maatregelen genomen die het gezinsmigranten moeilijker maken naar Nederland te komen. De Immigratie- en Naturalisatiedienst, bijvoorbeeld, ziet sinds de invoering in maart 2006 van de Wet Inburgering Buitenland (zie kader) het aantal aanvragen voor gezinsvorming en gezinshereniging sterk dalen. Daarnaast heeft toetreding tot de EU vaak een opwaarts effect op de economie van de toetredende landen, wat bijvoorbeeld zichtbaar was bij de Zuid-Europese lidstaten. Dit valt mogelijk ook te verwachten bij de tien lidstaten die per 1 mei 2004 zijn toetreden tot de EU, en op termijn ook bij Bulgarije en Roemenië die onlangs zijn toetreden. Dit heeft een remmend effect op de migratie vanuit deze landen naar Nederland. Ten slotte kan vermeld worden dat een verhoogde mobiliteit binnen de EU niet hoeft te betekenen dat mensen ook daadwerkelijk in een gemeentelijk bevolkingsregister in Nederland worden ingeschreven. Veel werknemers blijven slechts tijdelijk in Nederland en worden, als ze korter dan vier maanden in Nederland verblijven, niet als immigrant geteld. De Polen zijn hier een goed voorbeeld van. Het aantal Polen dat tijdelijk in Nederland verblijft, ligt veel hoger dan het aantal Poolse immigranten (Corpeleijn, 2006).

Uit de overige landen van Europa (exclusief Turkije) komen naar verwachting 6 duizend migranten, 4 duizend minder dan volgens de vorige prognose. Dit wordt enerzijds veroorzaakt door de overheveling van Bulgarije en Roemenië naar de EU, terwijl het anderzijds onwaarschijnlijk is dat de omvang van de asielmigratie terugkeert naar het oude, hoge niveau van medio jaren negentig.

6. Immigratie: EU, overig Europa, overig niet-Europa (eerste generatie), 1985–2050

Overige niet-Europese landen

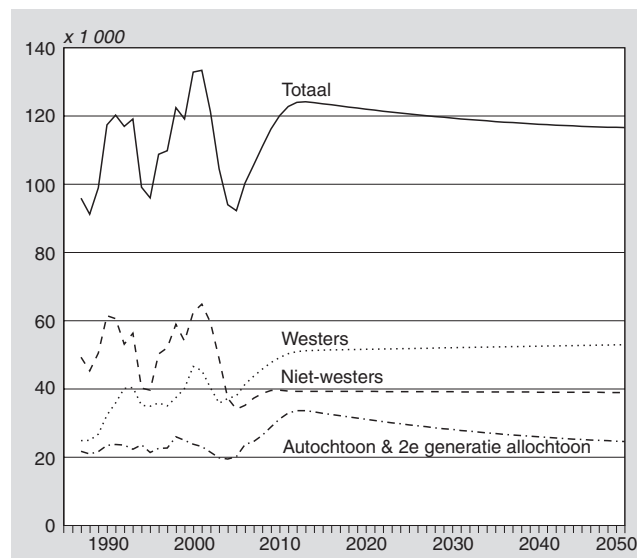
Deze groep landen betreft Noord-Amerika, Oceanië en Japan. De omvang van deze groep migranten kent, afgezien van kortetermijnfluctuaties die samenhangen met de economische conjunctuur, een zeer geleidelijke stijging. In de vorige prognose is die stijgende trend doorgetrokken naar een eindniveau van 10 duizend immigranten. Dit lijkt gezien de ontwikkelingen een te hoog niveau. Het jaargemiddelde over de afgelopen 20 jaar bedroeg bijna 6 duizend personen (grafiek 6), en zelfs in een periode van hoogconjunctuur (1999–2000) kwam het aantal immigranten uit deze landen niet boven de 7 duizend. In de nieuwe prognose wordt verondersteld dat op termijn jaarlijks 8 duizend immigranten naar Nederland komen.

Autochtonen en tweede generatie allochtonen

Autochtone en tweede generatie allochtone immigranten tezamen vormen een van de grootste groepen migranten. De veronderstellingen over deze groep migranten zijn gebaseerd op het aandeel dat na emigratie weer terugkeert. Uit longitudinaal onderzoek ten behoeve van de vorige migratieprognose is gebleken dat van de in Nederland geboren personen die in 1995 zijn geëmigreerd, tot en met 2003 ruim de helft is teruggekeerd (Nicolaas, 2004). Er is toen verondersteld dat uiteindelijk ongeveer 60 procent van 'vertrekcohort' 1995 weer zal terugkeren naar Nederland. Ook voor de nieuwe prognose wordt voor de in Nederland geboren personen een terugkeerpercentage van 60 verondersteld.

Op basis van veronderstellingen over de emigratie van in Nederland geboren personen kan worden berekend hoeveel immigranten er jaarlijks zullen zijn. In Nicolaas (2007) wordt verondersteld dat het aantal emigranten geleidelijk zal dalen tot 43 duizend per jaar. Het veronderstelde terugkeerpercentage van 60 betekent dat wordt verwacht dat er jaarlijks ongeveer 25 duizend Nederlanders zullen terugkeren (grafiek 7).

7. Immigratie: totaal, niet-westers (1e gen.), westers (1e gen.), autochtoon (incl. 2e gen. allochtoon), 1985–2050

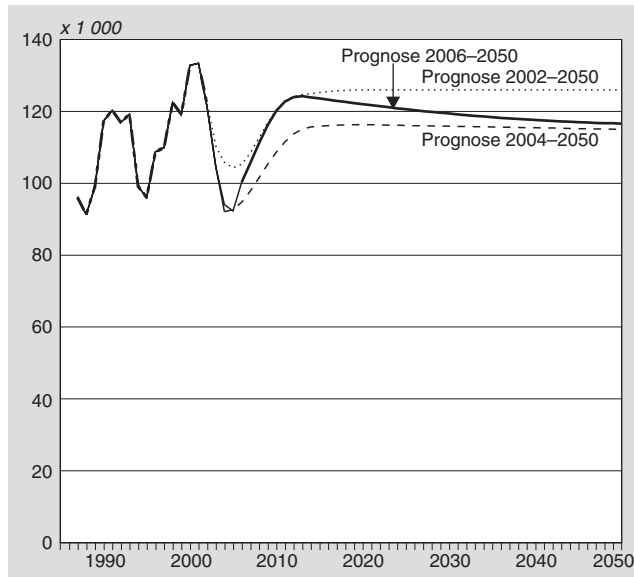
Totaal

De veronderstellingen voor de verschillende groepen migranten leiden tot een totale immigratie van 117 duizend per jaar op termijn (grafiek 7). Hieronder zullen zich 39 niet-westerse en 53 duizend westerse immigranten bevinden. Het totale aantal immigranten is beduidend hoger dan de laatste jaren is waargenomen en dat voor de eerstkomende jaren wordt verwacht. De belangrijkste verklaring hiervoor is dat, wanneer de economie verder aantrekt, het aantal arbeidsmigranten naar verwachting verder zal toenemen. Het aantal niet-westerse immigranten ligt iets hoger dan in de vorige prognose is verondersteld. Dit komt vooral doordat meer arbeidsmigranten uit Afrika en Azië worden verwacht. Anderzijds is het aantal westerse immigranten iets lager dan in de vorige prognose. Dit wordt voornamelijk veroorzaakt door de bijstelling van het aantal asielmigranten uit de overige Europese landen en een bijstelling van het aantal migranten uit de overige niet-Europese landen.

4. Vergelijking van verschillende prognoses

De verwachte aantal immigranten volgens de laatste drie prognoses (2002–2050, 2004–2050 en 2006–2050) zijn voor wat betreft het totale aantal immigranten weergegeven in *grafiek 8*. De onderlinge afwijkingen van de drie prognoses op de lange termijn zijn bescheiden: het eindniveau varieert tussen 115 duizend en 126 duizend. Het verschil betreft vooral de prognose op de korte termijn. De prognose van 2002–2050 voorzag een lager dieptepunt in de immigratie en een vrij vlot herstel tot een niveau van rond de 125 duizend immigranten op termijn. In de prognose van 2004–2050 was het niveau voor 2005 goed voorspeld (slechts 400 boven de waarnemingen). Er werd toen echter aangenomen dat de opwaartse beweging veel geleidelijker zou zijn en dat het aantal immigranten op termijn zou uitkomen op 115 duizend. De nieuwe prognose ver-

8. Immigratie: vergelijking van verschillende prognoses, 1985–2050

wacht een verdere toename van de immigratie, waarbij de piek van 124 duizend immigranten eerder (in 2013) wordt bereikt dan de piek in de vorige prognose (126 duizend in 2020).

Literatuur

Alders, M., 2005a, Bevolkingsprognose 2004–2050: veronderstellingen over immigratie. *Bevolkingstrends* 53(2), blz. 33–38.

Alders, M., 2005b, Prognose van gezinsvormende migratie van Turken en Marokkanen. *Bevolkingstrends* 53(2), blz. 46–49.

Beer, J. de, 2004, Hoge werkloosheid remt immigratie uit EU-15. CBS-webmagazine 28 april 2004, www.cbs.nl.

Corpeleijn, A., 2006, Migranten en werknemers uit de Oost-Europese lidstaten van de Europese Unie. *Bevolkingstrends* 54(3), blz. 33–39.

Duin, C. van, en H. Nicolaas, 2006, Analysemodellen immigratie. Notitie ten behoeve van het overleg van het Demografieplatform over de migratieprognose op 13 juni 2006. CBS, Voorburg.

Garssen, J. en C. van Duin, 2006, Bevolkingsprognose 2006–2050: belangrijkste uitkomsten. *Bevolkingstrends* 54(4), blz. 85–92.

Nicolaas, H., 2004, Helpt Nederlandse emigranten keert weer terug. *Bevolkingstrends* 52(4), blz. 24–31.

Nicolaas, H., 2006, Bevolkingsprognose 2006–2050: veronderstellingen over de asielmigratie. *Bevolkingstrends* 54(4), blz. 78–84.

Nicolaas, H., 2007, Bevolkingsprognose 2006–2050: veronderstellingen over emigratie. *Bevolkingstrends* 55(1), blz. 65–73.

Nicolaas, H. en A. Sprangers, 2006, Internationale migratie: Nederland in een Europese context. Artikel verschenen in *Allochtonen in Nederland in internationaal perspectief*, boekaflevering bij jaargang 81 (2006) van het tijdschrift Mens en Maatschappij.

Rijn, A. van, et al., 2004, Ontwikkeling van een Integratiekaart. CBS en Wetenschappelijk Onderzoek- en Documentatiecentrum. Cahier 2004-9. WODC, Den Haag.

Bevolkingsprognose 2006–2050: veronderstellingen over emigratie

Han Nicolaas

De uitkomsten van de nieuwe bevolkings- en allochtonenprognose zijn mede gebaseerd op veronderstellingen over het toekomstig aantal emigranten. Op basis van een retourmigratiemodel voor buiten Nederland geboren personen worden veronderstellingen gedaan over het aandeel immigranten dat in de loop der tijd weer vertrekt. Verwacht wordt dat in 2050 50 duizend in het buitenland geboren personen Nederland zullen verlaten. Daarnaast zullen 43 duizend autochtonen en tweede generatie allochtonen uit Nederland vertrekken. Dit houdt in dat in 2050 naar verwachting 93 duizend emigranten Nederland zullen verlaten. Van de buiten Nederland geboren emigranten vormen EU-burgers de grootste afzonderlijke groep. Deze groep bestaat overwegend uit (voormalige) arbeidsmigranten. Andere grote groepen emigranten worden gevormd door Aziaten en personen uit de overige niet-Europese landen.

1. Inleiding

In december 2006 zijn de nieuwe bevolkingsprognose en allochtonenprognose van het CBS gepubliceerd. Deze prognoses zijn gebaseerd op veronderstellingen over toekomstige ontwikkelingen van geboorte, sterfte en buitenlandse migratie. In Garssen en Van Duin (2006) zijn de belangrijkste uitkomsten en achterliggende veronderstellingen van deze prognoses gepubliceerd. Dit artikel gaat verder in op de veronderstellingen over de toekomstige ontwikkelingen van de emigratie.

In de langetermijnprognose van 2004 is de emigratie voor het eerst gemodelleerd aan de hand van het retourpercentage: het percentage immigranten dat na verloop van tijd weer vertrekt. Hiertoe werd een nieuw model ontwikkeld, waarin emigratiekansen naar verblijfsduur worden toegepast op immigranten naar verblijfsduur. Dit 'retourmigratiemodel' kan niet alleen worden gebruikt voor de prognose van het aantal emigranten, maar ook voor de ontwikkeling van het aantal eerste generatie allochtonen naar verblijfsduur. Voor een uitvoerige beschrijving van dit model wordt verwezen naar De Jong en Nicolaas (2005). Ook in de nieuwe prognose is het retourpercentage als indicator gebruikt om emigratiekansen en aantallen emigranten af te leiden.

2. Ontwikkeling van retourpercentages tussen 1995 en 2005

Het retourpercentage kan worden berekend door te kijken naar het aantal immigranten dat zich in een bepaald kalenderjaar in Nederland vestigt en vervolgens na te gaan welke aantallen in hetzelfde jaar en in de daarop volgende jaren weer uit Nederland vertrekken. Vanwege de grote verschillen in migratiegedrag tussen mannen en vrouwen,

wordt het retourpercentage voor mannen en vrouwen afzonderlijk berekend. Voor de toepassing in de prognose is het noodzakelijk het retourpercentage nader op te splitsen naar de herkomstgroepen die in de (allochtonen)prognose worden gehanteerd. Het retourpercentage wordt overigens niet als zodanig in het retourmigratiemodel gebruikt. Gewerkt wordt met het percentage immigranten dat is geëmigreerd naar verblijfsduur (het aantal jaren dat is verstreken sinds de vestiging in Nederland). De som van deze percentages over alle verblijfsduren levert het retourpercentage op. Bovendien wordt in het retourmigratiemodel een nader onderscheid gemaakt naar de leeftijd bij immigratie, aangezien het retourpercentage sterk blijkt te variëren met deze leeftijd. Hiertoe zijn tienjaarsleeftijdsklassen gekozen. In het algemeen geldt dat het retourpercentage van immigranten die bij aankomst tussen 30 en 60 jaar waren veel hoger ligt dan dat van degenen die als kind of op hoge leeftijd zijn gearriveerd.

Het retourpercentage voor de nieuwe bevolkingsprognose is berekend op basis van een longitudinaal bestand met alle immigranten en emigranten vanaf 1995 tot en met 2005. Hierbij is onderscheid gemaakt naar geslacht, leeftijd, verblijfsduur in Nederland en een aantal geboortelandgroepen. Tevens is rekening gehouden met de zogenaamde administratieve opnemingen en afvoeringen. Veel mensen die Nederland verlaten, melden dit niet bij de gemeente. Deze mensen, die na enige tijd administratief worden afgevoerd uit het bevolkingsregister, worden gerekend tot de (niet-gemelde) emigranten. Voor iedere persoon die op enig moment administratief is afgevoerd, is onderzocht of deze persoon later in hetzelfde jaar of eventueel in volgende jaren weer administratief is opgenomen. Is dit niet het geval, dan wordt deze persoon tot de emigranten gerekend. Is deze persoon wel weer administratief opgenomen, dan wordt hij of zij niet gerekend tot de emigranten.

Het aantal emigranten kan door deze methode in (zeer) recente jaren 'kunstmatig' op een hoger niveau liggen dan het aantal emigranten in eerdere jaren (Alders en Nicolaas, 2003). Van de administratief afgevoerde personen in 2004 en 2005, bijvoorbeeld, zal een veel groter deel nog niet administratief zijn opgenomen (en dus in de emigratiecijfers worden meegenomen) dan van de in eerdere jaren administratief afgevoerde personen. In de vorige prognose is met behulp van een duuranalyse van de administratieve afvoeringen van 1995 een schatting gemaakt van het aantal nog te verwachten administratieve opnemingen van immigratiecohort 1995. Uit deze analyse bleek dat het effect van deze extra opnemingen op de terugkeerpercentages gering is: voor mannen lagen de aldus gecorrigeerde retourpercentages ongeveer één procentpunt lager dan de oorspronkelijke retourpercentages. Voor vrouwen was dit ongeveer een halve procentpunt (De Jong en Nicolaas, 2005).

In het retourmigratiemodel dienen veronderstellingen te worden geformuleerd over het percentage immigranten dat (uiteindelijk) weer vertrekt. Hiertoe is gebruik gemaakt van het verloop van de retourmigratie in de immigratiecohorten 1995–2005. De gerealiseerde retourmigratie tot en met 2005 is weergegeven in *grafiek 1*, waarbij een uitsplitsing is gemaakt naar geslacht en een zestal herkomstgroepen: Turkije, Marokko, Suriname, Nederlandse Antillen + Aruba, overige niet-westerse migranten en westerse migranten. Aangezien in de bevolkingsprognose elf herkomstgroepen worden onderscheiden (naast autochtonen en tweede generatie allochtonen), worden de uitkomsten van de groepen 'overig niet-westers' en 'westers' in een latere fase nog nader uitgesplitst. Voor autochtonen en tweede generatie allochtonen worden aparte veronderstellingen opgesteld, aangezien de emigratie van deze personen niet met behulp van het retourmigratiemodel kan worden geprognoseerd.

Het retourpercentage is het hoogst voor westerse migranten: twee derde van de mannen en ruim de helft van de vrouwen is na tien jaar al weer vertrokken. Dat dit percentage zo hoog is, hangt samen met het feit dat arbeid en studie voor deze groep migranten belangrijke motieven zijn om naar Nederland te komen. Na enkele jaren werken of na het voltooien van de studie keert men vaak weer terug naar het land van herkomst. Het retourpercentage voor migranten uit de Nederlandse Antillen en Aruba ligt 5 à 10 procentpunten lager. Voor deze migranten vormt studie ook een belangrijk migratiemotief. Bovendien kunnen zij, omdat ze de Nederlandse nationaliteit hebben, gemakkelijk 'heen en weer' migreren.

De retourmigratie van migranten uit Turkije, Marokko en Suriname ligt ongeveer de helft lager dan die van Antillianen en Arubanen. Turken, Marokkanen en Surinamers komen namelijk voor een belangrijk deel voor gezinsvorming (en gezinshereniging) naar Nederland, en dit brengt lagere retourpercentages met zich mee.

Het retourpercentage van migranten uit de overige niet-westerse landen ligt weer belangrijk hoger. Dit houdt mogelijk verband met het feit dat het gedeeltelijk gaat om asielzoekers waarvan het merendeel, na afwijzing van het verzoek, weer vertrekt uit Nederland, dan wel in de administratieve afvoeringen terechtkomt.

Het retourpercentage is voor mannen meestal hoger dan voor vrouwen. Dit hangt mogelijk samen met het feit dat vrouwen vaker dan mannen vanwege gezinsvorming naar Nederland komen (namelijk een derde van de vrouwen tegen 15 procent van de mannen). Uitzondering op deze regel vormen migranten uit de Nederlandse Antillen en Aruba, bij wie de retourmigratie van mannen en vrouwen vrijwel even groot is.

3. Veronderstellingen over het uiteindelijk retourpercentage

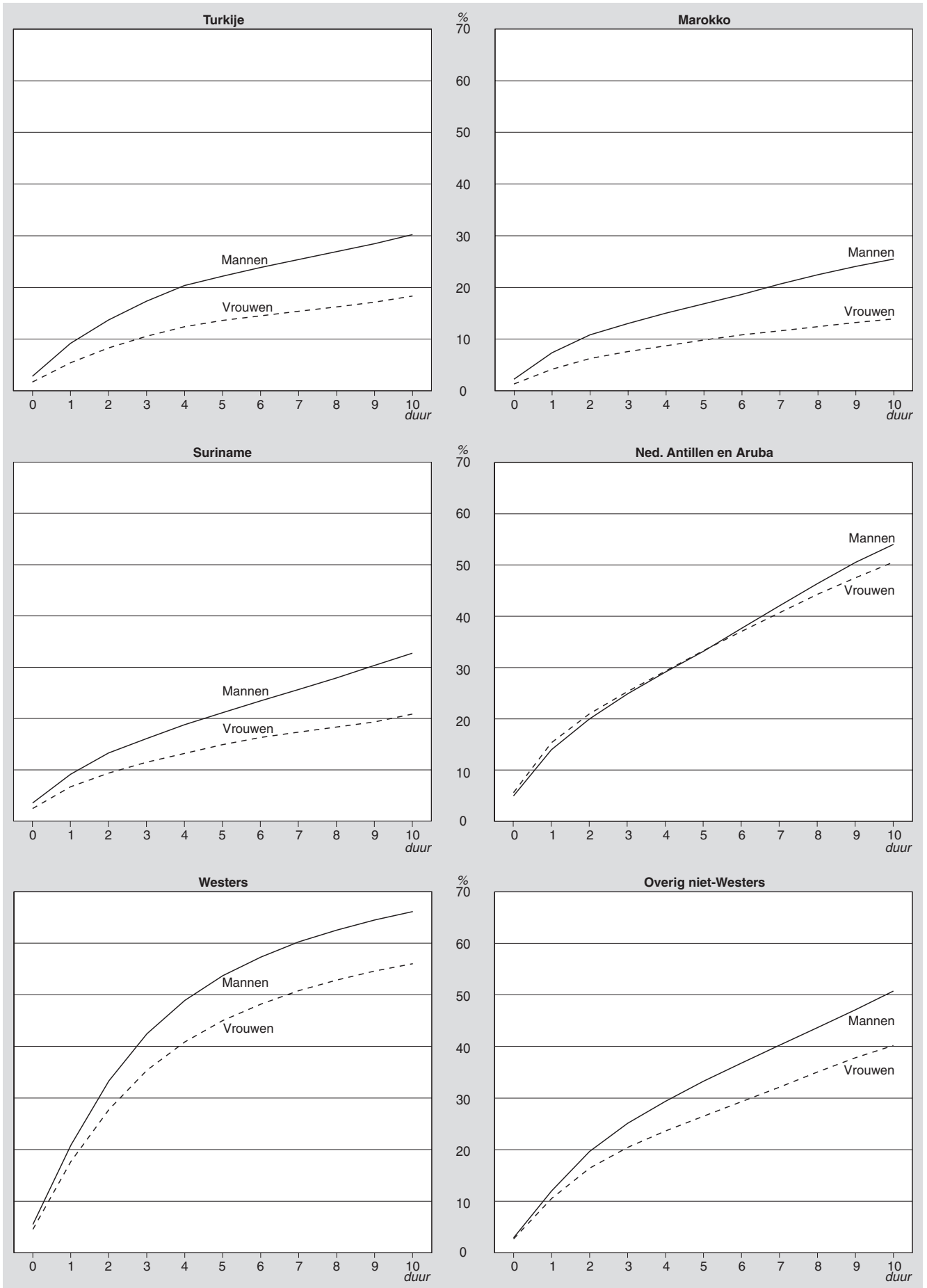
Op basis van waarnemingen tot en met 2005 is een schatting gemaakt van het uiteindelijk te verwachten retourmigratiepercentage van de immigratiecohorten 1995–2005. *Grafiek 2* geeft hiervan een beeld. Deze schatting wordt gehanteerd als het retourpercentage dat ook voor toekomstige immigratiecohorten zal gelden. Overigens dient

te worden opgemerkt dat in de praktijk per tienjaarsleeftijdsklasse de uiteindelijke retourpercentages zijn bepaald. Het percentage dat in *grafiek 2* is afgebeeld, vormt dan een gewogen gemiddelde van deze leeftijdsspecifieke retourpercentages.

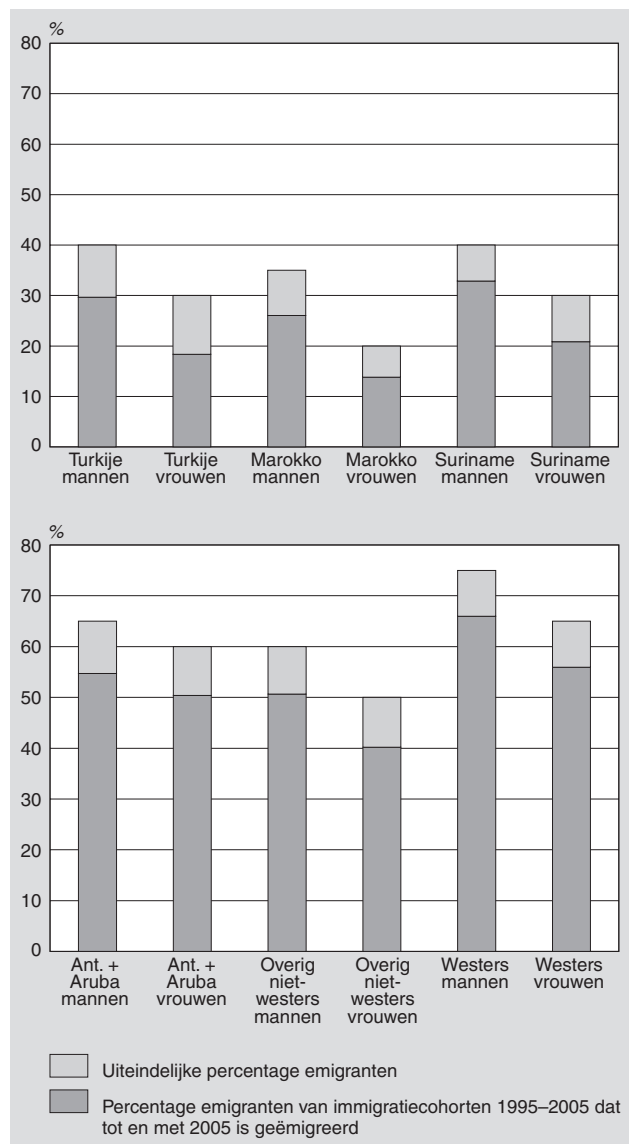
Allereerst valt op dat voor alle onderscheiden herkomstgroepen wordt verondersteld dat verreweg het grootste deel van het uiteindelijk retourpercentage na tien waargenomen verblijfsjaren al is gerealiseerd. Bij het opstellen van veronderstellingen over het uiteindelijk retourpercentage zijn de zes herkomstgroepen onderverdeeld in twee hoofdgroepen. In de eerste groep vallen de herkomstgroepen Turkije, Marokko en Suriname. Voor deze groep is en blijft gezinsvorming een belangrijk motief om naar Nederland te komen. Dit gegeven impliceert een relatief laag retourpercentage, aangezien men in het algemeen de intentie heeft in Nederland een toekomst (als gezin) op te bouwen. Verondersteld is dat 35 à 40 procent van de mannen uit deze groepen uiteindelijk weer vertrekt. Het retourpercentage van de vrouwen ligt bij deze groepen circa 10 procentpunten lager, omdat vrouwen vaker dan mannen voor gezinsvorming naar Nederland komen. Het uiteindelijk percentage retourmigranten is voor Turkse en Surinaamse mannen 5 procentpunten hoger ingesteld dan voor Marokkaanse mannen. Uit de waarnemingen blijkt namelijk dat de emigratie van Marokkanen op een lager niveau ligt dan de emigratie van Turken en Surinamers.

In de tweede hoofdgroep vallen de migranten uit de Nederlandse Antillen en Aruba, overige niet-westerse landen en westerse landen. Belangrijke (im)migratiemotieven voor deze groep zijn arbeid (vooral westerse landen), studie (alle drie landengroepen) en in mindere mate asiel (vooral overige niet-westerse landen). Deze immigratiemotieven brengen hogere retourpercentages met zich mee dan de overwegend gezinsgerelateerde motieven uit de eerste groep. Arbeidsmigranten en studenten verblijven vaak maar enkele jaren in Nederland en vertrekken dan weer. Voor asielzoekers geldt dat ze zich na een verblijf van een half jaar in het bevolkingsregister kunnen inschrijven. Als ze geen verblijfsvergunning krijgen, worden ze vervolgens weer uitgeschreven. In de tweede groep is het veronderstelde, uiteindelijke retourpercentage voor westerse migranten het hoogst, op een niveau van 75 procent. Voor vrouwen ligt dit retourpercentage 10 procentpunten lager, aangezien ook in de waarnemingen tot en met 2005 een dergelijk verschil optreedt. Het retourpercentage van mannen uit de Nederlandse Antillen en Aruba is 10 procentpunten lager dan het retourpercentage van westerse mannen. Analooq aan de waargenomen retourmigratie tot en met 2005, is het uiteindelijk retourpercentage voor de vrouwen 5 procentpunten lager ingesteld dan voor de mannen. Van de overig niet-westerse mannen, ten slotte, is de helft tot en met 2005 weer teruggekeerd. Verondersteld wordt dat uiteindelijk 60 procent weer vertrekt uit Nederland. Zowel het waargenomen als het geprognoseerde retourpercentage voor de vrouwen in deze groep is 10 procentpunten lager dan dat van de mannen. Op basis van deze retourpercentages zijn veronderstellingen geformuleerd met betrekking tot de emigratiekansen naar leeftijd, geslacht en jaar voor het bevolkingsprognosemodel.

1. Percentage emigranten van immigratiecohorten 1995–2005 naar geslacht, verblijfsduur in jaren en herkomstsgroepering (eerste generatie)

2. Retourpercentages van immigratiecohorten 1995–2005 en uiteindelijk retourpercentage naar geslacht en herkomstgroepering (eerste generatie)

4. Ontwikkelingen in de emigratie 1987–2006

Met behulp van het retournigratiemodel zal de emigratie worden geprognosticeerd voor de periode 2006–2050. Op jaarbasis zijn er waarnemingen over de emigratie beschikbaar tot en met 2005. Voor 2006 is op basis van de maandcijfers tot en met september een ‘nowcast’ gemaakt van het jaarcijfer. In het retournigratiemodel zullen de (per kalenderjaar gerangschikte) duurspecifieke retournigratiepercentages zodanig worden aangepast dat de emigratie volgens dit model in 2006 consistent is met de nowcast.

Alvorens de uitkomsten over emigratie volgens het retournigratiemodel te belichten, wordt eerst ingegaan op ontwikkelingen in de emigratie in de periode 1987–2006. Hierbij worden alle in de prognose onderscheiden herkomstgroepen getoond, alsmede emigranten die afkomstig zijn uit Nederland (autochtonen inclusief tweede generatie allochtonen). Uit *grafiek 3* komt naar voren dat de stijging van het aantal emigranten sinds eind jaren negentig zich in 2005 en 2006 heeft voortgezet. In 2005 vertrokken 120

duizend mensen uit Nederland; voor 2006 werd een recordaantal van 132 duizend emigranten verwacht. Deze stijging kan zijn veroorzaakt door (een combinatie van) meerdere factoren: de economische situatie in Nederland en omliggende landen, de huizenprijzen in de grensstreken, het migratiebeleid in andere landen, de aantrekkelijkheid van Nederland voor de huidige bevolking en het politieke en sociale klimaat in Nederland. Uit onderzoek van het NIDI uit 2005 blijkt dat economische motieven slechts een bescheiden rol spelen bij de beslissing van emigranten om Nederland te verlaten. Potentiële emigranten denken niet zozeer hun eigen leefsituatie in het nieuwe land te kunnen verbeteren, maar verwachten veeleer een verbetering van de kwaliteit van de samenleving, de ‘publieke ruimte’. Zaken als bevolkingsdichtheid, ruimte, natuur en stilte spelen hierbij een rol (Ter Bekke et al., 2005). Bij de (sterk gestegen) emigratie naar de buurlanden België en Duitsland spelen de lagere huizenprijzen en de sinds 2001 bestaande mogelijkheid om voor een huis in deze landen hypotheekrenteaftrek te krijgen, een rol van betekenis. Vooral in de grensstreken is het aantal Nederlanders dat vlak over de grens woont, maar wel vaak nog in Nederland werkt, sterk gestegen.

De stijging van de emigratie doet zich bij vrijwel alle groepen emigranten voor, maar in het bijzonder bij in Nederland geboren personen, EU-burgers en Aziaten. In 2006 zijn ongeveer 62 duizend autochtonen en tweede generatie allochtonen geëmigreerd, 8 duizend meer dan in 2005. Het aantal emigrerende EU-burgers nam met bijna 3 duizend toe tot 22 duizend. Anderzijds laat de emigratie van Antillianen/Arubanen en personen uit overig Europa juist een verdere daling zien.

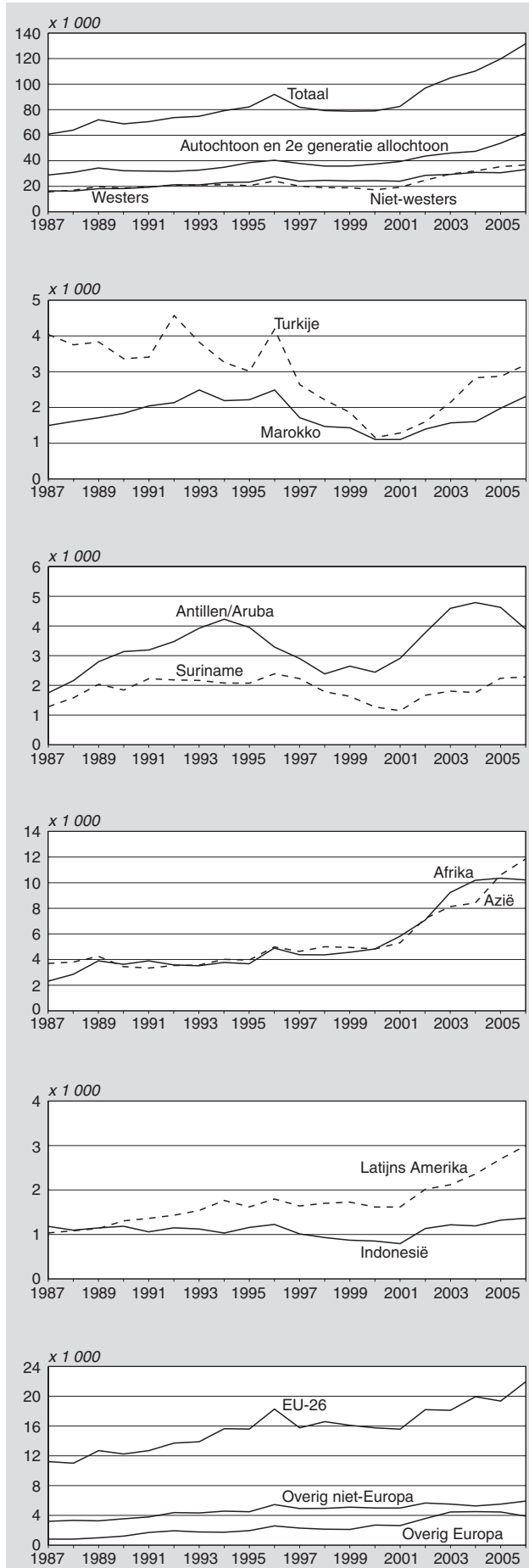
5. Trends in de toekomstige emigratie

In het buitenland geboren personen

De veronderstellingen over het uiteindelijk retourpercentage van in het buitenland geboren immigranten (zie paragraaf 3) hebben een longitudinale invalshoek. In de prognose dient de emigratie echter te worden voorspeld per kalenderjaar. Dit betekent dat hier een transversale invalshoek moet worden gehanteerd. Hiertoe worden in het retournigratiemodel de duurspecifieke retourpercentages per kalenderjaar gerangschikt.

Vervolgens worden de transversaal gerangschikte duurspecifieke retourpercentages zodanig aangepast dat de emigratie volgens het model uitkomt op de nowcast van 2006. Het uiteindelijk retourpercentage op de lange termijn, zoals beschreven in paragraaf 3 (uitgesplitst naar verblijfsduren en leeftijdsklasse), wordt verondersteld te gelden in het kalenderjaar 2050. In het emigratiemodel is vervolgens (curvilineair) geïnterpoleerd tussen de duurspecifieke retourpercentages van 2006 en 2050 om de duurspecifieke retourpercentages voor 2007–2049 te verkrijgen. Door vermenigvuldiging van de duurspecifieke retourpercentages (van een betreffend immigratiecohort naar leeftijd bij immigratie) met de omvang van het immigratiecohort, kan de emigratie voor de periode 2006–2050 worden berekend.

3. Emigratie naar herkomstgroepering (eerste generatie), 1987–2006

Autochtonen en tweede generatie allochtonen

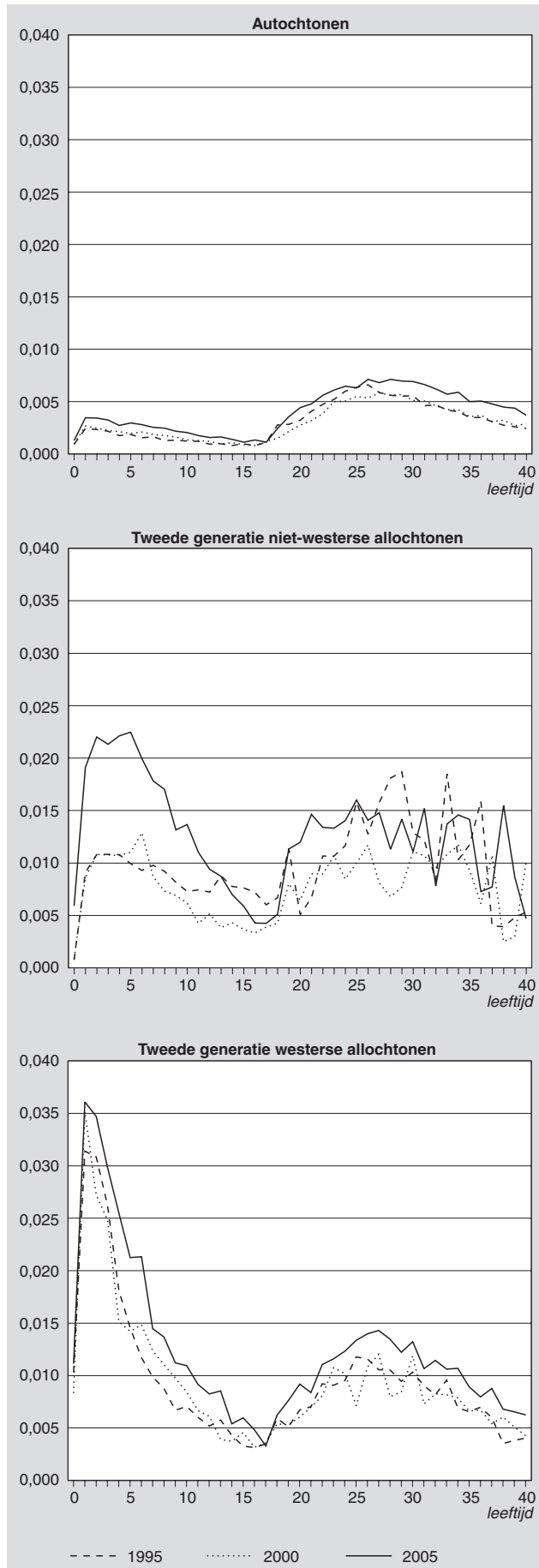
Van personen die in Nederland zijn geboren (autochtonen en tweede generatie allochtonen) kan de emigratie niet met behulp van het retourmigratiemodel worden geprognosticeerd. Als eindniveau voor deze totale groep zijn in de vorige prognose de emigratiekansen van 1996–2003 toegepast. Tussen dit eindniveau en de waarden in het startjaar zijn de waarden geïnterpoleerd. Door toepassing van de emigratiekansen op de geprognosticeerde bevolking van personen die in Nederland zijn geboren, is vervolgens de emigratie bepaald.

In de nieuwe prognose is voor het eerst een onderscheid gemaakt tussen autochtonen en tweede generatie allochtonen. Tweede generatie allochtonen hebben namelijk een veel hogere emigratiekans dan autochtonen. Gedeeltelijk komt dit doordat ze op jonge leeftijd met hun eerste generatie ouders meemigreren. Ook bij de 20-plussers ligt hun emigratiekans echter veel hoger dan die voor autochtonen (*grafiek 4*). Om deze reden zijn in de nieuwe prognose bij het bepalen van de emigratiekansen voor in Nederland geboren personen afzonderlijke veronderstellingen gemaakt voor autochtonen en tweede generatie allochtonen. Het effect van de toename van de tweede generatie op de emigratiekansen van in Nederland geboren personen wordt hierdoor expliciet in de veronderstellingen meegenomen. Voor de autochtonen wordt voor de emigratiekansen op lange termijn het niveau van de jaren 2002–2003 genomen. Vergeleken met de voorgaande decennia is dit een hoog niveau. Aangenomen wordt echter dat de zeer sterke stijging van de emigratie van autochtonen in de laatste paar jaar van voorbijaande aard zal zijn, zodat de emigratiekansen ten opzichte van het huidige niveau zullen dalen. Voor personen van 65 jaar of ouder is een iets hoger niveau ingesteld dan voor de jongere en middelbare leeftijden, omdat verondersteld wordt dat gepensioneerden steeds vaker zullen besluiten om naar het buitenland te verhuizen.

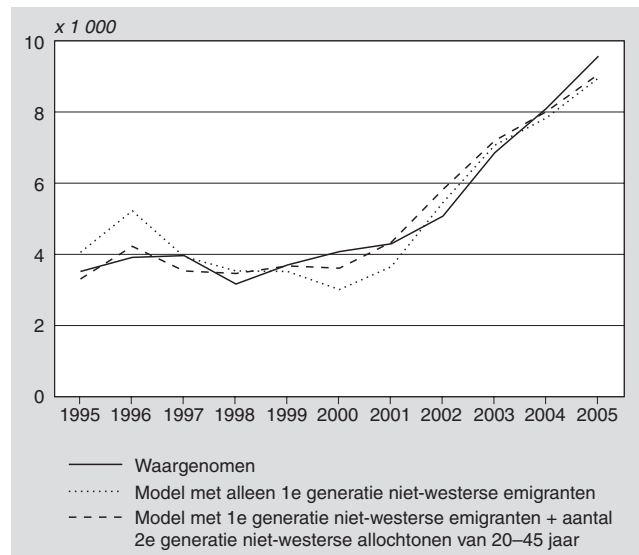
De stijging van het aantal tweede generatie emigranten blijkt grotendeels verklaard te kunnen worden door de stijging van het aantal eerste generatie emigranten. Voor de jonge leeftijden gaat het hierbij dus om kinderen die met hun (eerste generatie) ouders meemigreren. Daarnaast speelt ook de toename van het aantal tweede generatie allochtonen een rol in de stijging van het aantal emigranten. Voor de emigratie van tweede generatie niet-westerse allochtonen is dit uitgewerkt in twee modellen. Een model waarin alleen het aantal eerste generatie niet-westerse emigranten wordt meegenomen verklaart 90 procent van de ontwikkeling bij de emigratie van tweede generatie niet-westerse allochtonen tussen 1996 en 2006. Wordt ook het aantal 20–45-jarige tweede generatie niet-westerse allochtonen als verklarende variabele meegenomen, dan stijgt de verklaarde variantie tot 96 procent. *Grafiek 5* geeft de aantallen tweede generatie niet-westerse emigranten die met behulp van de twee modellen zijn geschat. Deze aantallen zijn weergegeven naast het waargenomen aantal emigranten.

Gezien deze hoge correlatie tussen de emigratie van tweede generatie allochtone emigranten en die van eerste ge-

4. Emigratiekansen voor autochtonen, 2e generatie niet-westerse en 2e generatie westerse allochtonen, 1995, 2000 en 2005

5. Emigratie van 2e generatie niet-westerse allochtonen volgens waarnemingen en twee modellen, 1995–2005

neratie allochtone emigranten, is voor de emigratiekansen van tweede generatie allochtonen van 18 jaar en jonger verondersteld dat ze een soortgelijke ontwikkeling doormaken als de emigratiekansen van de eerste generatie allochtonen uit dezelfde herkomstgroep. Voor de emigratiekansen van tweede generatie allochtonen van 19 jaar en ouder is gedeeltelijke convergentie verondersteld naar de emigratiekansen van de autochtonen. De verwachte daling van de emigratiekansen bij het merendeel van de herkomstgroepen van eerste generatie allochtonen heeft ook een daling van de kansen voor de tweede generatie tot gevolg. Tweede generatie allochtonen kennen echter ook op termijn een hogere emigratiekans dan autochtonen. De emigratiekansen van de totale groep in Nederland geboren personen worden door gewogen middeling uit de kansen voor de autochtonen en de tweede generatie allochtonen afgeleid.

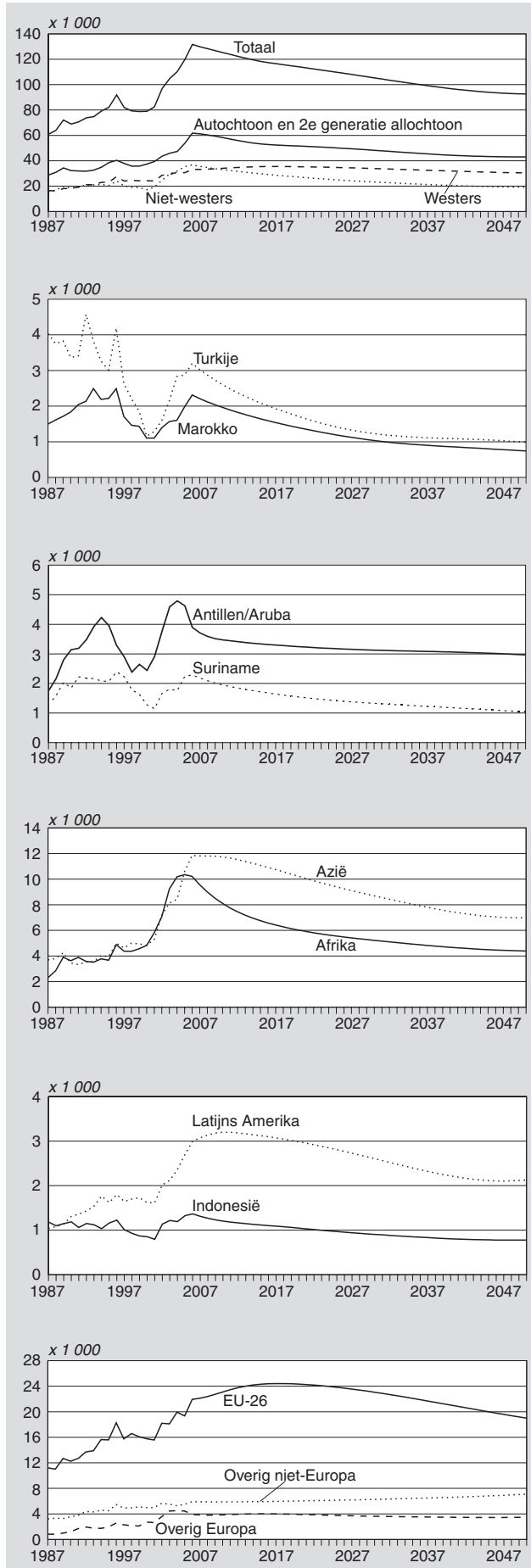
Uitkomsten

Grafiek 6 presenteert de aantallen emigranten voor de twaalf herkomstgroepen die in de prognose worden onderscheiden.

Voor alle niet-westerse groepen migranten geldt dat het aantal emigranten in de toekomst naar verwachting (vrijwel) continu zal dalen. Rond 2000 hebben grote aantallen immigranten zich in Nederland gevestigd. Mede hierdoor is het aantal emigranten in de jaren daarna sterk gestegen. Verwacht wordt dat in de toekomst veel kleinere stromen uit niet-westerse landen zullen komen dan in het recente verleden (Nicolaas, 2007). Dit heeft een neerwaarts effect op het aantal emigranten in de komende jaren. Daarnaast neemt de gemiddelde verblijfsduur van de al in Nederland wonende migranten toe. Daarmee zal voor deze groepen de kans om te vertrekken steeds kleiner worden. Door deze aspecten zal het aantal emigranten in de toekomst dalen.

Voor westerse migranten, die getalsmatig voor een groot deel gedomineerd worden door emigranten uit de landen

6. Emigratie naar herkomstgroepering (eerste generatie), 1987–2050

van de Europese Unie, is sprake van een andere ontwikkeling. Na een min of meer gelijkblijvend niveau tot 2009 zal het aantal emigranten toenemen, om rond 2020 weer geleidelijk te gaan dalen. De stijging vanaf 2009 hangt samen met het feit dat het aantal immigranten, vooral uit de EU, de komende jaren naar verwachting weer sterk zal stijgen, in samenhang met een opbloei van de economie. In het kielzog van het stijgend aantal immigranten zal het aantal emigranten ook stijgen.

Voor de in Nederland geboren personen komt de nowcast voor 2006 uit op 62 duizend emigranten. Op de lange termijn loopt het aantal emigranten terug tot rond 43 duizend in 2050. Dit heeft vooral te maken met de krimp en vergrijzing van de autochtone bevolking. Het eindniveau voor de in Nederland geboren emigranten ligt daarmee ongeveer 7 duizend hoger dan in de vorige prognose. Dit is vooral een gevolg van het feit dat er nu meer inzicht bestaat in het emigratiegedrag van de tweede generatie allochtonen.

De resultaten voor de verschillende groepen migranten zijn samengevat in *staat 1*, waarin tevens de resultaten van de vorige prognose zijn vermeld. De veronderstellingen voor de verschillende groepen migranten leiden tot een totale emigratie van 93 duizend in 2050. Hieronder zullen zich 30 duizend westerse en 19 duizend niet-westerse emigranten bevinden. Het totaal aantal emigranten is op de lange termijn beduidend lager dan de laatste jaren is waargenomen en dan voor de eerstkomende jaren wordt verwacht. Dit komt enerzijds doordat de huidige (zeer) hoge aantallen emigranten naar verwachting niet van structurele aard zijn, zodat de emigratiekansen van zowel allochtonen als autochtonen zullen gaan dalen. Anderzijds spelen krimp en vergrijzing van de bevolking een rol in de uiteindelijk dalende emigratie.

Staat 1
Samenvatting van de resultaten van de emigratie

Herkomstgroepering	Prognose 2006–2050		Vorige prognose	
	2006 ¹⁾	2050	2006	2050
x 1 000				
Totaal	132	93	108	85
Nederland	62	43	48	36
Totaal niet-westers (1 ^e generatie)	37	19	31	17
waarvan:				
Turkije	3	1	3	1
Marokko	2	1	2	1
Suriname	2	1	2	1
Ned. Antillen/Aruba	4	3	4	3
Afrika	10	4	9	3
Azië	12	7	8	6
Latijns-Amerika	3	2	3	2
Totaal westers (1 ^e generatie)	33	30	30	32
waarvan:				
Indonesië	1	1	1	1
EU-26 ²⁾	22	19	19	14
Overig Europa ³⁾	4	3	6	8
Overig niet-Europa	6	7	4	10

¹⁾ Gebaseerd op cijfers tot en met september 2006.

²⁾ Bij de vorige prognose betrof deze groep de EU-24.

³⁾ Bij de vorige prognose was dit inclusief Bulgarije en Roemenië die per 1-1-2007 zijn toegetroten tot de EU.

Staat 2 geeft ter illustratie ook het saldo van de buitenlandse migratie weer, volgens de nieuwe en de vorige prognose. Op de lange termijn komt het saldo 6 duizend lager uit dan volgens de vorige prognose. Dit wordt vooral ver-

oorzaakt door de verwachte toenemende emigratie van autochtonen, tweede generatie allochtonen en EU-burgers.

Staat 2 Samenvatting van de resultaten van het saldo van de buitenlandse migratie

	Prognose 2006–2050		Vorige prognose	
	2006 ¹⁾	2050	2006	2050
	x 1 000			
Totaal	-31	24	-13	30
Nederland	-38	-18	-25	-15
Totaal niet-westers (1 ^e generatie)	-1	20	2	20
waarvan:				
Turkije	0	2	1	2
Marokko	0	2	1	2
Suriname	0	2	0	2
Ned. Antillen/Aruba	-1	2	-1	2
Afrika	-4	3	-3	3
Azië	2	7	3	7
Latijns-Amerika	2	2	1	2
Totaal westers (1 ^e generatie)	8	23	8	25
waarvan:				
Indonesië	0	1	0	1
EU-26 ²⁾	8	18	5	21
Overig Europa ³⁾	0	3	2	2
Overig niet-Europa	0	1	0	0

¹⁾ Gebaseerd op cijfers tot en met september 2006.

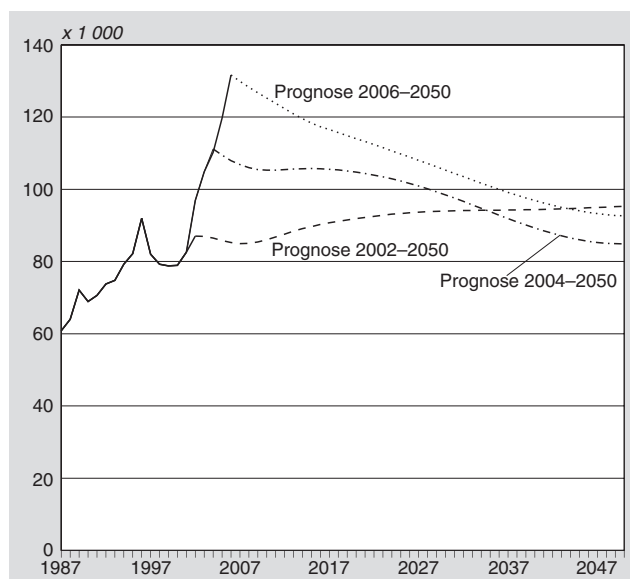
²⁾ Bij de vorige prognose betrof deze groep de EU-24.

³⁾ Bij de vorige prognose was dit inclusief Bulgarije en Roemenië die per 1-1-2007 zijn toegetreden tot de EU.

6. Vergelijking van verschillende prognoses

De verwachte aantallen emigranten volgens de laatste drie prognoses (2002–2050, 2004–2050 en 2006–2050) zijn voor wat betreft het totaal aantal emigranten weergegeven in *grafiek 7*. De verschillen tussen de drie prognoses op de lange termijn zijn gering: het eindniveau varieert tussen 85 en 95 duizend. Het verschil tussen de prognoses betreft vooral de korte termijn. De prognoses van 2002–2050 en 2004–2050 voorspelden een emigratie in 2006 die respectievelijk 46 duizend en 24 duizend onder het niveau lag dat in de huidige prognose als nowcast voor 2006 is geraamd. In beide voorgaande prognoses werd een snelle daling van de emigratie verwacht, gevolgd door een zeer geleidelijke

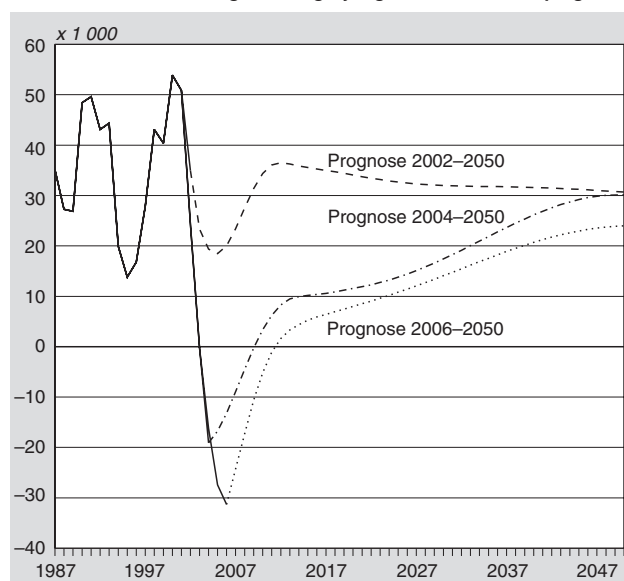
7. Emigratie: vergelijking van verschillende prognoses, 1987–2050

stijging (prognose 2002–2050), respectievelijk aanhoudende daling (prognose 2004–2050). Ook in de nieuwe prognose wordt een constante daling van de emigratie verwacht. Deze komt in 2050 uit op 93 duizend, een waarde die zich tussen die volgens de beide vorige prognoses bevindt.

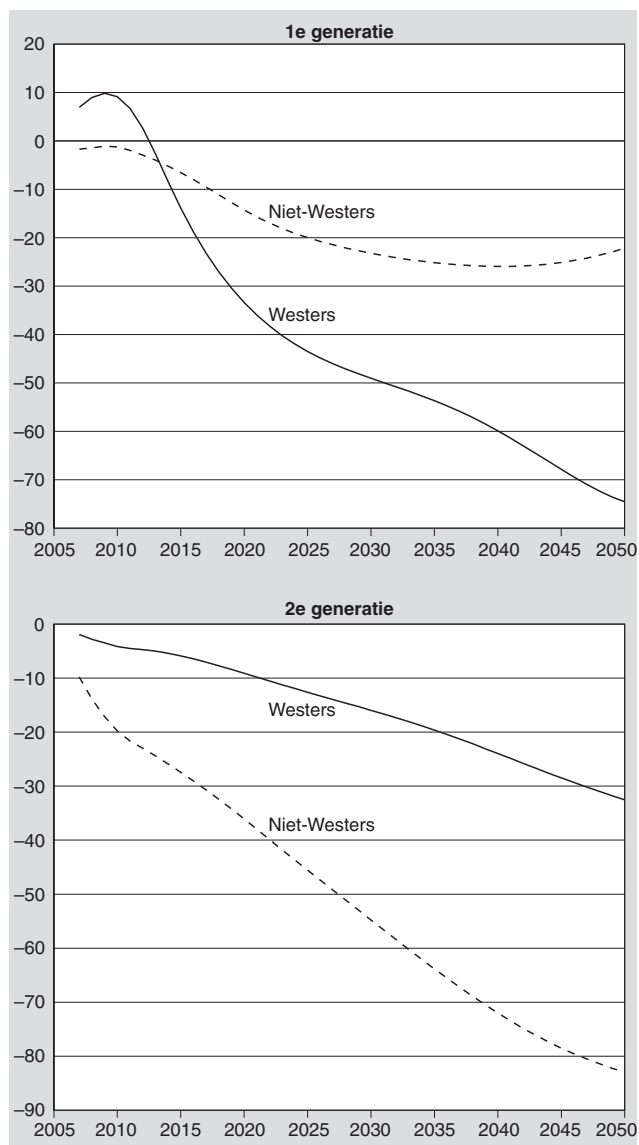
De verschillen in de emigratieprognoses hebben, samen met de immigratieprognoses (Nicolaas, 2007), uiteraard consequenties voor het saldo van de buitenlandse migratie dat in de verschillende prognoses werd verwacht. *Grafiek 8* geeft hiervan een overzicht voor de laatste drie langetermijnprognoses. Ook hier geldt dat de verschillen tussen de eindniveaus bescheiden zijn: deze variëren tussen 24 duizend en 31 duizend. Op korte termijn zijn de verschillen echter aanzienlijk. Met de huidige kennis heeft de prognose van 2002–2050 wat betreft *timing* het dieptepunt in het saldo goed voorspeld: rond 2005–2006 werd toen het laagste saldo buitenlandse migratie verwacht van ongeveer 20 duizend. Ook in de huidige prognose wordt verwacht dat 2006 het dieptepunt in het saldo te zien zal geven, met dit verschil echter dat het *niveau* 50 duizend lager ligt dan volgens de prognose 2002–2050 en uitkomt op -31 duizend. De omslag naar een positief migratiesaldo wordt nu voorzien in 2012, twee jaar later dan in de vorige prognose werd verondersteld.

8. Saldo buitenlandse migratie: vergelijking van verschillende prognoses

De aantallen immigranten en emigranten per jaar hebben op hun beurt weer invloed op de omvang van de eerste generatie allochtonen in ons land. Doordat in de huidige prognose op termijn per saldo minder westerse migranten worden verwacht dan in de vorige prognose, neemt de omvang van de eerste generatie westerse allochtonen geleidelijk af. In 2050 zijn er naar verwachting 1057 duizend westerse allochtonen van de eerste generatie, 75 duizend minder dan in de vorige prognose werd verwacht (*grafiek 9*). Bij de niet-westerse allochtonen is het verschil met de vorige prognose geringer, aangezien het eindniveau van het saldo buitenlandse migratie voor deze groep in beide prognoses gelijk is.

9. Aantal allochtonen: prognose 2006–2050 minus prognose 2004–2050, 2007–2050

De aantallen eerste generatie allochtonen beïnvloeden vervolgens de aantallen allochtonen van de tweede generatie. Volgens de nieuwe prognose zijn er in 2050 bijna 1,5 miljoen niet-westerse allochtonen van de tweede generatie, 83 duizend minder dan in de vorige prognose werd verwacht. Het aantal westerse tweede generatie allochtonen zal met 1062 duizend in 2050 ongeveer 30 duizend lager zijn dan volgens de vorige prognose.

Literatuur

Alders, M. en H. Nicolaas, 2003, Administratieve correcties in de bevolkingsstatistiek. *Bevolkingstrends* 51(4), blz. 46–51.

Bekke, S. ter, H.P. van Dalen en K. Henkens, 2005, Emigratie van Nederlanders: geprikkeld door bevolkingsdruk. *Demos* 21(4), blz. 25–28.

Garssen, J. en C. van Duin., 2006, Bevolkingsprognose 2006–2050: belangrijkste uitkomsten. *Bevolkingstrends* 54(4), blz. 85–92.

Jong, A. de, en H. Nicolaas, 2005, Prognose van emigratie op basis van een retourmigratiemodel. *Bevolkingstrends* 53(1), blz. 24–31.

Nicolaas, H., 2007, Bevolkingsprognose 2006–2050: veronderstellingen over immigratie. *Bevolkingstrends* 55(1), blz. 57–64.

Geboorteplaats en etnische samenstelling van Surinamers in Nederland

Chan Choenni¹⁾ en Carel Harmsen

Anders dan het geval is voor de bevolking in Suriname zelf, is er geen gedetailleerde informatie beschikbaar over de etnische samenstelling van de Surinaamse bevolking in Nederland. Onder meer op basis van informatie over de geboorteplaats is het echter wel mogelijk de samenstelling van de Surinaamse herkomstgroep naar etniciteit te schatten.

1. Samenstelling van de bevolking in Suriname

In de bevolking van Suriname in 2004 kunnen vier grote en een aantal kleinere etnische groepen worden onderscheiden (staat 1). De vier grote groepen zijn, in volgorde van omvang, de Hindostanen, creolen, marrons en Javanen. Hindostanen vormen de grootste groep. Zij zijn afstammelingen van contractarbeiders uit het voormalige Brits-Indië. Creolen zijn de afstammelingen van in het verleden naar Suriname gebrachte slaven. Tot eind jaren zestig was dit in Suriname de grootste groep. De marrons zijn afstammelingen van weggelopen slaven. Hun aantal groeit de laatste jaren sterk. De vierde groep wordt gevormd door de Javanen. Zij zijn afstammelingen van contractarbeiders die in het begin van de vorige eeuw vanuit Java naar Suriname zijn overgebracht.

Deze vier groepen vormen driekwart van de Surinaamse bevolking. Het resterende kwart bestaat voor de helft uit 'gemengden', personen die in 1972 merendeels tot de creolen werden gerekend. De rest bestaat uit een aantal kleinere groepen, waarvan de Chinezen en de inheemse indianen de belangrijkste zijn.

Staat 1
Etnische herkomst van de bevolking in Suriname in 1972 en 2004

	1972		2004	
	absoluut	%	absoluut	%
Hindostanen	142 917	37,6	135 117	27,4
Creolen	119 009	31,4	87 202	17,7
Marrons (Boslandcreolen)	35 838	9,4	72 553	14,7
Javanen	57 688	15,2	71 879	14,6
Gemengden			61 524	12,5
Andere/overig	24 155	6,4	31 975	6,5
Onbekend			32 579	6,6
Totaal	379 607	100	492 829	100

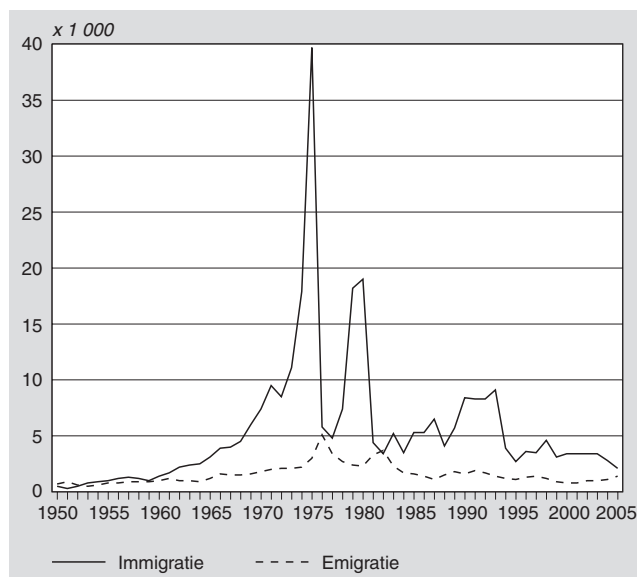
Bron: Algemeen Bureau voor de Statistiek, Paramaribo 2005.

In 1972 vormden Hindostanen en creolen nog 70 procent van de Surinaamse bevolking. In 2004 was hun aandeel gedaald tot 45 procent. Voor een deel is deze geregistreer-

de daling echter schijn. In 1972 werden namelijk ook de gemengden in hoofdzaak tot de creolen gerekend, terwijl ze in 2004 afzonderlijk zijn geteld. Ook mét de gemengden zou de bevolkingsgroei van Hindostanen en creolen naar verhouding echter bescheiden zijn.

Een belangrijke verklaring voor de daling van het aandeel Hindostanen en creolen is de forse emigratie van deze groepen naar Nederland, vooral in de jaren voorafgaand aan de onafhankelijkheid van Suriname in 1975. In het topjaar 1975 emigreerden bijna 40 duizend Surinamers naar Nederland. Na 1980 vertrokken naast Hindostanen en creolen ook marrons naar Nederland, zij het dat het om geringere aantallen ging dan in de jaren zeventig. Deze emigratie was een gevolg van de binnenlandse oorlog die Brunswijk tegen het regime van Bouterse voerde (Vocking, 1994). Begin jaren negentig migreerde een aanzienlijk aantal Surinamers naar Nederland, mogelijk vanwege de destijds slechte economische situatie in Suriname.

1. Immigratie en emigratie van/naar Suriname, 1950–2005

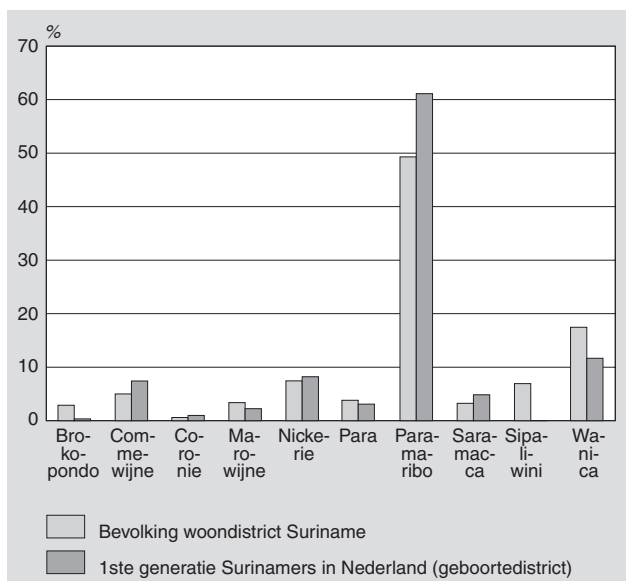
In 1972 bestond de bevolking van Suriname voor ruim een derde uit Hindostanen en voor iets minder dan een derde uit creolen. Javanen vormden ongeveer 15 procent van de bevolking. In de periode tot 2004 is, vooral als gevolg van migratie, het aandeel van de creolen teruggelopen, zelfs als een aanzienlijk deel van de gemengden tot de creolen wordt gerekend. Ook het aandeel Hindostanen is gedaald. Het aandeel van de marrons is daarentegen toegenomen.

De verschillende bevolkingsgroepen zijn niet evenredig over Suriname verdeeld (grafiek 2). Creolen waren in 1972 ruim vertegenwoordigd in de districten Paramaribo, Suriname en Coronie. Voor Hindostanen gold dit juist in de districten Nickerie, Saramacca en Suriname. De Javaanse

¹⁾ Chan Choenni is werkzaam bij het ministerie van VROM, directie Inburgering en Integratie, Den Haag.

bevolking woonde vooral in Commewijne, Para en in mindere mate Saramacca. De marrons, ten slotte, bevonden zich vooral in het zuidelijke deel van het land: Brokopondo, Marowijne en het later gevormde district Sipilawini.

2. Bevolking naar geboorte-/woondistrict, 2004

2. Schatting van de Surinaamse bevolking in Nederland

Vrij recent zijn twee schattingen gemaakt van het aantal creolen en Hindostanen in Nederland. Choenni en Adhin (2003) schatten het aantal Hindostanen op 160 duizend, ongeveer de helft van alle Surinamers in Nederland. Daarmee zou het aantal Hindostanen het aantal creolen overtreffen. Garssen et al. (2006) schatten in hun analyse van suïcide onder in Nederland wonende Surinamers dat 48 procent van de Surinaamse bevolking in Nederland tot de creolen behoort en 43 procent tot de Hindostanen.

Hier wordt een alternatieve schattingsmethode gepresenteerd. Deze is gebaseerd op de bij het CBS aanwezige gegevens uit de Gemeentelijke Basisadministratie persoonsgegevens (GBA). Hierin is informatie opgenomen over de geboorteplaats van alle in Nederlandse gemeenten ingeschreven personen. Dergelijke informatie biedt, in combinatie met andere demografische gegevens, goede aanknopingspunten om een schatting te maken van (ten minste) het aantal Hindostanen en creolen, de twee grootste groepen in de Surinaamse bevolking in Nederland.

Voor Suriname is op een aantal peilmomenten per district de etnische samenstelling van de daar wonende bevolking bekend. Van de in Nederland wonende eerste generatie Surinamers is eveneens bekend in welk district ze zijn geboren. Door aan te nemen dat de etnische samenstelling van de personen die naar Nederland migreren evenredig is aan de etnische samenstelling in het geboortedistrict, kan het aantal eerste generatie Hindostanen en creolen in Nederland worden geschat.

De etnische samenstelling van de tweede generatie kan op vergelijkbare wijze worden afgeleid. De tweede generatie Surinamers is weliswaar in Nederland geboren, maar door de geboorteplaatsgegevens van de ouders toe te voegen aan de informatie over de kinderen kan ook voor hen op vergelijkbare wijze een schatting worden gemaakt.

Het zo geschatte aantal creolen komt voor zowel de eerste als de tweede generatie overeen met een aandeel van 41 procent in het totaal van de Surinamers. Hindostanen vormen 36 procent van het totaal. Het verschil in aandeel tussen creolen en Hindostanen is vergelijkbaar met de door Garssen et al. (2006) gepresenteerde schatting, maar het aandeel van de beide groepen in het totaal aantal Surinamers is ongeveer 5 procentpunten lager. De schatting van Garssen et al. is tot stand gekomen op basis van een steekproef van 1500 Surinamers. Voor deze schatting geldt daarom een door de steekproefomvang bepaalde betrouwbaarheidsmarge.

Het aandeel Javanen zou volgens de hier gevolgde methode op 13,5 procent uitkomen (ruim 40 duizend personen). *Wikipedia* maakt, zonder verdere bronvermelding, melding van het feit dat vanuit Suriname 20 à 25 duizend eerste generatie Surinaamse Javanen naar Nederland zijn gemigreerd. Anno 2004 impliceert dit een aantal van 35 à 40 duizend (eerste plus tweede generatie) Javanen met een Surinaamse achtergrond, vergelijkbaar met het aantal volgens de schattingsmethode. Belangenorganisaties van Javaanse Surinamers in Nederland schatten een lager aantal Javaanse Surinamers, maar het is onduidelijk of dit de totale groep betreft of alleen de eerste generatie.

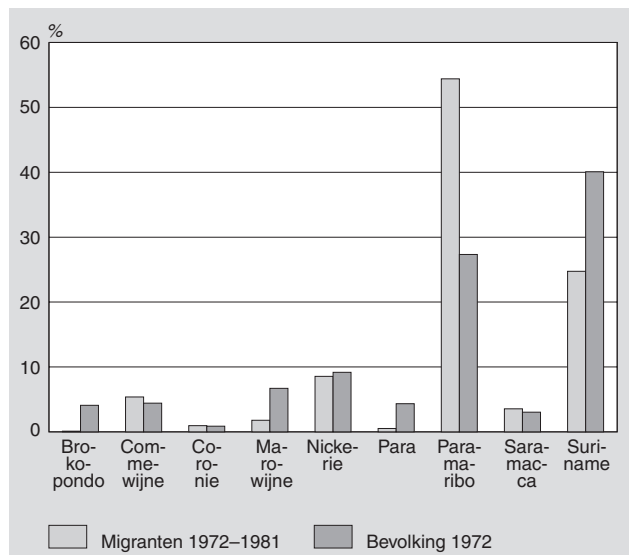
De groep overige Surinamers – marrons, gemengden en Chinezen – zou op basis van de berekening circa 11 procent van de in Nederland wonende Surinamers omvatten.

De verdeling naar geboortedistrict in Suriname van de eerste generatie Surinamers in Nederland vertoont een goede gelijkens met de verdeling van de bevolking in Suriname, met uitzondering van het district Brokopondo. Dit lijkt de stelling van Bovenkerk (1983), dat de emigratie vanuit Suriname in de jaren rond de onafhankelijkheid een afspiegeling vormde van de samenstelling van de bevolking, te bevestigen.

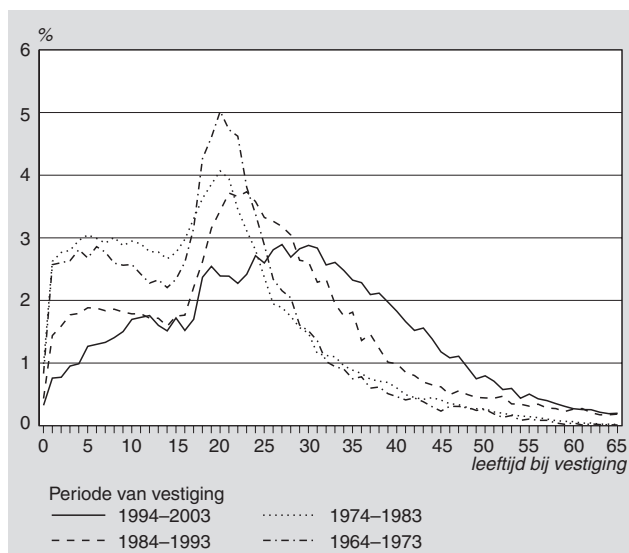
3. Verbijzondering van de uitkomsten

In de jaren 1972–1981 vestigde zich meer dan de helft van de huidige eerste generatie Surinamers in Nederland. Deze groep bestond voor ongeveer de helft uit personen die in het district Paramaribo waren geboren (*grafiek 3*). De onafhankelijkheid van Suriname heeft in feite geleid tot een migratiestroom per district die goed overeenkomt met de bevolkingsomvang van het herkomstdistrict. Door districtsherindelingen is de situatie voor Paramaribo niet rechtstreeks vergelijkbaar. Als de migratiestroom op basis van de huidige districtenindeling van Suriname zou worden berekend, dan zou echter ook voor Paramaribo en de omliggende districten gelden dat de migratie evenredig is aan de bevolkingsomvang van het herkomstdistrict. Alleen de migratie naar Nederland vanuit het district Brokopondo bleef achter.

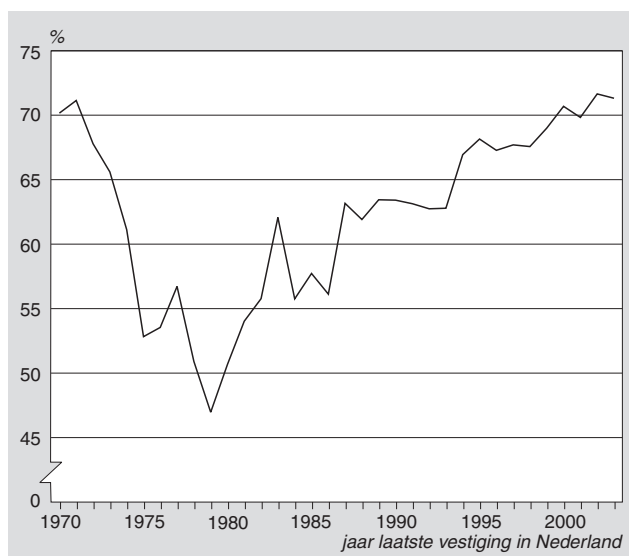
3. Aandeel migranten naar Nederland (1972–1981) in de bevolking in Suriname van 1972

4. Eerste generatie Surinamers periode van laatste vestiging in Nederland en leeftijd bij vestiging in Nederland, 2004

5. Aandeel in district Paramaribo geboren personen in de vestiging van Surinamers in Nederland, 1970-2003

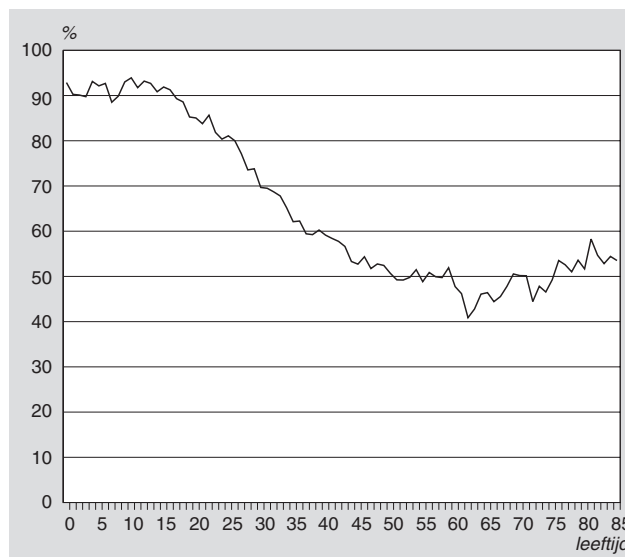

In de periode 1990–2003 vestigden zich per saldo ruim 42 duizend personen vanuit Suriname in Nederland. Bijna 69 procent van deze immigranten was geboren in het district Paramaribo. In de daaraan voorafgaande jaren was dit aandeel fors lager.

In vergelijking met de immigranten van de jaren zeventig is de gemiddelde leeftijd bij vestiging in Nederland sterk gestegen (*grafiek 4*). De immigranten waren in de periode 1994–2003 gemiddeld ruim 28 jaar oud, tegen 18 jaar in de periode 1974–1983. De hogere leeftijd in recentere jaren zal overigens voor een deel tot stand zijn gekomen door personen die zich in de loop der tijd meer dan eens vanuit Suriname in Nederland hebben gevestigd.

Ruim 60 procent van de in Nederland wonende eerste generatie Surinamers is in het district Paramaribo geboren (*grafiek 5*). Onder jongeren ligt dit aandeel op ongeveer 90 procent, onder 45-plussers op ongeveer de helft (*grafiek 6*). Ook hier kan een verband met de migratiegeschiedenis worden gelegd. Toen Suriname onafhankelijk werd, is een groot aantal Surinamers in de leeftijdsgroep van 20 tot 50 jaar naar Nederland gemigreerd. In 2004, bijna dertig jaar later, is deze groep tussen de 50 en 80 jaar oud.

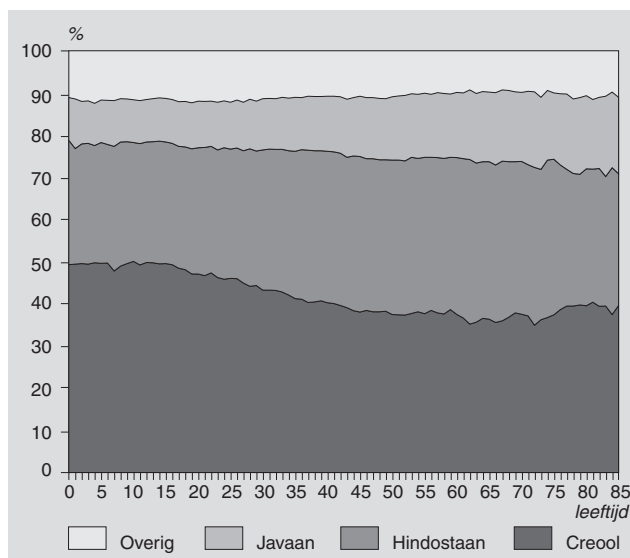
6. Aandeel van district Paramaribo in de bevolking afkomstig uit Suriname, naar leeftijd, 2004

Op basis van de berekening kan ook een schatting worden gemaakt van de etnische samenstelling van de Surinamers in Nederland naar leeftijd (*grafiek 7*). In deze verdeling valt het naar verhouding grote aandeel creolen onder de jongeren op. Dit grote aandeel hangt samen met het feit dat de immigratie de afgelopen vijftien jaar in toenemende mate mensen betreft die in het district Paramaribo zijn geboren. Van de jongeren tot 20 jaar is 90 procent afkomstig uit Paramaribo. De bevolking van Paramaribo bestaat voor een belangrijk deel uit creolen.

Het aantal Surinaamse Hindostanen en creolen dat in Nederland woont, is maar iets lager dan het aantal Hindostanen in Suriname. Het aantal creolen in ons land overtreft het aantal creolen in Suriname zelfs al ruimschoots (*staat 2*). Ook als de groep gemengden in Suriname wordt mee-

7. Eerste generatie Surinamers in Nederland naar leeftijd en etniciteit, 1 januari 2004

Staat 2
Etnische herkomst van eerste en tweede generatie Surinamers in Nederland en de bevolking in Suriname, 2004

	Nederland	Suriname
	x 1 000	
Hindostanen	110	135
Creools	129	87
Javanen	43	72
Marrons (Boslandcreolen)	35	73
Gemengden		62
Overig/onbekend	10	65

geteld, houdt deze conclusie stand. Het aantal etnische Javanen in Nederland zou volgens de berekening 60 procent zijn van het aantal Javanen in Suriname, en het aantal marrons minder dan de helft.

4. Discussie

Volgens de hier gepresenteerde schatting zou de Surinaamse bevolking in Nederland voor 36 procent bestaan uit Hindostanen en voor 41 procent uit creolen. Deze schatting van het aandeel creolen en Hindostanen komt iets lager uit dan de schatting van Garssen et al. (2006) en is veel lager dan de schatting van het aandeel Hindostanen van Choenni (2003). Choenni schatte dat het aandeel Hindostanen in Nederland groter is dan het aandeel creolen. In zijn schatting wordt een zwaar gewicht toegekend aan de mogelijk meer dan evenredige migratie van Hindostanen vanuit Suriname naar Nederland. De reden van deze veronderstelling is dat Hindostanen ten tijde van het onafhankelijkheid worden van Suriname vreesden slechter

af te zijn in een mogelijk door creolen gedomineerd bestuur van Suriname. Dit zou tot een sterkere emigratie van Hindostanen kunnen hebben geleid.

Reubsaet (1983) maakt melding van het feit dat in de jaren rond de onafhankelijkheid naar verhouding meer Hindostanen naar Nederland zijn gemigreerd. De hier gepresenteerde schatting op basis van geboorteplaatsinformatie bevestigt dit. In de jaren tussen 1975, het jaar van de onafhankelijkheid, en 1980, het jaar waarin de toescheidingsovereenkomst²⁾ afliep, was het aantal Hindostanen dat zich in Nederland vestigde per saldo hoger dan het aantal creolen. In de jaren daarna was het aandeel creolen weer groter. Door selectieve migratie van Hindostanen rond de onafhankelijkheid van Suriname zou het aandeel Hindostanen in de Surinaamse bevolking in Nederland toch hoger kunnen zijn dan hier op basis van geboorteplaatsinformatie is berekend. In de schatting van Choenni (2003) is daarvan uitgegaan. In die schatting wordt het hogere aandeel van Hindostanen grotendeels gecompenseerd door een lager aandeel Javanen. De schattingen van het aandeel creolen lopen niet sterk uiteen.

Uit de literatuur is bekend dat creolen zich vooral in Amsterdam en Rotterdam hebben gevestigd en Hindostanen in Den Haag. Dit wordt door de geschatte cijfers bevestigd. In Amsterdam zou het aantal creolen het aantal Hindostanen ruimschoots overtreffen. In Den Haag is daarentegen het aantal Hindostanen hoger. In de meeste gemeenten bevinden zich volgens de schatting meer creolen dan Hindostanen. Gemeenten waar meer creolen dan Hindostanen wonen zijn Almere, Purmerend en Zaanstad. Grote gemeenten waar volgens de schatting meer Hindostanen dan creolen wonen zijn Leeuwarden, Hoogezand, Enschede en Gouda. Ook in Zoetermeer en Utrecht wonen waarschijnlijk naar verhouding veel Hindostanen. Hoewel de richting van de uitkomsten per gemeente waarschijnlijk juist is, lijken de verschillen tussen het aantal creolen en Hindostanen in deze gemeenten groter te zijn dan de schatting aangeeft. De schattingsmethode is op een dergelijk detailniveau echter alleen geschikt om de orde van grootte aan te geven.

De schatting van de etnische samenstelling van de Surinaamse bevolking in Nederland op basis van geboorteplaatsinformatie is een indirecte schatting op een betrekkelijk hoog aggregatieniveau. De methode die Garssen et al. (2006) hebben gehanteerd voor hun schattingen van de etnische samenstelling van de Surinaamse bevolking in ons land levert waarschijnlijk betere schattingen op. Zij hebben op basis van achternaamgegevens een steekproef van in Suriname geboren personen naar etniciteit geënclassificeerd. Een dergelijke (arbeidsintensieve) aanpak kan, indien op grote schaal uitgevoerd, tot betrouwbaarder schattingen leiden van het aandeel creolen en Hindostanen onder de Surinaamse bevolking in Nederland, inclusief de gewenste demografische en regionale detaillering.

Literatuur

Algemeen Bureau voor de Statistiek, 1973, Vierde algemene volkstelling 1971. ABS, Paramaribo.

²⁾ De overeenkomst waarin werd bepaald dat Surinamers tot vijf jaar na de onafhankelijkheid alsnog voor de Nederlandse nationaliteit mochten kiezen.

Algemeen Bureau voor de Statistiek, 2005, Zevende algemene volkstelling 2004. ABS, Paramaribo.

Bovenkerk, F., 2003, De vlucht. Migratie in de jaren zeventig. In: Willemsen, G. (red.), Suriname, de schele onafhankelijkheid, blz. 152–181. Arbeiderspers, Amsterdam, p. 152–181.

Choenni, C.E.S. en S.A. Adhin (red.), 2003, Hindostanen, van Brits-Indische emigranten via Suriname tot burgers van Nederland, Communicatiebureau Sampreshan, Den Haag.

Garssen, J., J. Hoogeboezem en A. Kerkhof, 2006, Zelfdoeding onder Nederlandse Surinamers naar etniciteit. *Bevolkingstrends* 54(3), blz. 23–28.

Reubsaet, T.J.M., 1983, De positie van Surinamers in de Nederlandse Samenleving. ITS, Nijmegen.

Vocking, J., 1994, Achtergronden van de immigratie van Surinamers vanaf 1980. *Maandstatistiek van de Bevolking* 42(8), blz 6–14.

Tabellen

Maand-, kwartaal- en jaarcijfers

Bevolking, stand en dynamiek

	Levend- geborenen	Overledenen	Buitenlandse migratie		Totale bevolkings- groei ²⁾	Aantal inwoners aan einde van de periode	Verhuisde personen		Huwelijks- sluitingen	Echtschei- dingen
			Immigratie	Emigratie ¹⁾			Tussen gemeenten	Binnen gemeenten		
Jaar										
2002	202 083	142 355	121 250	96 918	87 287	16 192 572	628 947	966 979	85 808	33 179
2003	200 297	141 936	104 514	104 831	65 460	16 258 032	616 190	950 321	80 427	31 479
2004	194 007	136 553	94 019	110 235	47 494	16 305 526	617 925	970 322	73 441	31 098
2005	187 910	136 402	92 297	115 121	28 684	16 334 210	642 089	1 009 486	72 263	31 905
2006	185 124	135 809	101 489	128 100	22 704	16 356 914	659 305	1 030 962	73 607	32 929
Kwartaal										
2005										
1e kwartaal	46 225	38 591	20 626	26 304	1 956	16 307 482	146 741	241 661	9 227	7 934
2e kwartaal	46 857	33 550	18 627	26 820	5 114	16 312 596	142 305	242 787	25 032	8 256
3e kwartaal	49 300	30 753	30 804	34 372	14 979	16 327 575	190 788	262 688	25 437	7 969
4e kwartaal	45 528	33 508	22 240	27 625	6 635	16 334 210	162 255	262 350	12 567	7 746
2006										
1e kwartaal	45 288	36 493	22 379	29 007	2 167	16 336 377	163 171	267 330	10 295	8 565
2e kwartaal	45 349	33 358	21 213	33 583	-379	16 335 998	144 248	247 742	25 655	8 486
3e kwartaal	48 413	33 061	32 570	36 526	11 396	16 347 394	191 563	256 463	25 216	7 887
4e kwartaal	46 074	32 897	25 327	28 984	9 520	16 356 914	160 323	259 427	12 441	7 991
Maand										
2004										
januari	16 229	13 726	7 690	8 848	1 345	16 259 377	50 923	80 303	2 886	2 607
februari	15 180	11 300	6 656	8 636	1 900	16 261 277	45 869	75 007	3 318	2 533
maart	16 215	11 983	7 224	9 976	1 480	16 262 757	50 781	85 492	4 166	2 888
april	15 801	11 092	5 678	8 915	1 472	16 264 229	45 482	78 325	6 401	2 520
mei	15 751	11 093	6 318	7 153	3 823	16 268 052	42 747	72 930	9 209	2 229
juni	16 477	10 692	7 756	9 087	4 454	16 272 506	50 236	84 134	9 820	2 804
juli	17 324	10 786	8 250	11 431	3 357	16 275 863	58 308	86 847	7 470	2 661
augustus	16 919	11 166	10 778	11 138	5 393	16 281 256	61 574	78 520	8 207	2 547
september	16 438	10 553	11 967	9 523	8 329	16 289 585	59 669	80 268	9 564	2 509
oktober	16 239	11 103	8 556	9 540	4 152	16 293 737	50 669	79 936	5 309	2 465
november	15 613	10 969	7 095	7 697	4 042	16 297 779	50 356	82 177	3 385	2 629
december	15 821	12 090	6 051	8 291	7 747	16 305 526	51 311	86 383	3 706	2 706
2005										
januari	15 678	12 544	6 935	8 618	1 451	16 306 977	51 031	80 711	2 733	2 666
februari	14 671	12 264	6 844	8 340	911	16 307 888	46 528	76 478	3 045	2 432
maart	15 876	13 783	6 847	9 346	-406	16 307 482	49 182	84 472	3 449	2 836
april	15 563	11 214	6 339	9 301	1 387	16 308 869	48 055	82 998	5 542	2 888
mei	15 711	11 453	5 699	7 807	2 150	16 311 019	44 487	75 508	10 072	2 566
juni	15 583	10 883	6 589	9 712	1 577	16 312 596	49 763	84 281	9 418	2 802
juli	16 405	10 381	7 576	10 958	2 642	16 315 238	58 352	86 281	7 516	2 611
augustus	16 701	10 348	10 263	12 343	4 273	16 319 511	67 470	87 299	7 840	2 683
september	16 194	10 024	12 965	11 071	8 064	16 327 575	64 966	89 108	10 081	2 675
oktober	16 024	10 805	8 457	10 433	3 243	16 330 818	55 855	87 964	4 956	2 434
november	14 728	10 796	7 528	10 348	1 112	16 331 930	52 902	84 705	3 641	2 693
december	14 776	11 907	6 255	6 844	2 280	16 334 210	53 498	89 681	3 970	2 619
2006										
januari	15 395	12 327	7 345	10 216	197	16 334 407	57 407	90 591	2 996	2 986
februari	14 260	11 437	7 464	7 803	2 484	16 336 891	50 687	82 584	3 249	2 621
maart	15 633	12 729	7 570	10 988	-514	16 336 377	55 077	94 155	4 050	2 958
april	14 526	11 538	6 954	10 357	-415	16 335 962	45 620	77 435	5 084	2 532
mei	15 665	11 039	6 929	11 131	424	16 336 386	48 664	83 779	8 138	2 998
juni	15 158	10 781	7 330	12 095	-388	16 335 998	49 964	86 528	12 433	2 956
juli	16 016	12 206	8 886	12 348	348	16 336 346	59 377	86 695	7 052	2 571
augustus	16 254	10 417	10 352	12 700	3 489	16 339 835	69 661	86 316	7 452	2 762
september	16 143	10 438	13 332	11 478	7 559	16 347 394	62 525	83 452	10 712	2 554
oktober	16 185	10 401	10 872	10 330	6 326	16 353 720	56 384	86 296	5 206	2 729
november	15 031	10 902	7 890	11 188	831	16 354 551	54 448	88 384	3 523	2 843
december	14 858	11 594	6 565	7 466	2 363	16 356 914	49 491	84 747	3 712	2 419

¹⁾ Inclusief saldo administratieve correcties.

²⁾ Inclusief het verschil tussen het officieel vastgestelde en het berekende inwonertal (overige correcties).

N.B. De cijfers voor 2005 en eerder zijn definitief.

Voor technische toelichting en verklaring van termen zie toelichting 2, blz. 80.

Technische toelichting en verklaring van termen

Toelichting 1

Bevolkingsgroei en correcties

Het CBS stelt statistieken over de bevolkingsgroei samen op basis van informatie uit de Gemeentelijke Basisadministratie persoonsgegevens (GBA) van alle Nederlandse gemeenten. De bevolkingsgroei bestaat uit vier componenten: geboorte, sterfte, immigratie en emigratie. Aan het inschrijvingscriterium voor immigratie wordt voldaan indien de verwachte verblijfsduur in Nederland in het halfjaar volgend op de vestiging ten minste vier maanden bedraagt. Voor de emigratie geldt dat de verwachte verblijfsduur in het buitenland in het jaar volgend op het vertrek ten minste acht maanden bedraagt.

Niet alle mutaties worden bij gemeenten gemeld. Als een gemeente vaststelt dat een persoon niet woont op het adres waar hij of zij staat ingeschreven, vindt een administratieve afvoering plaats. Als later wordt vastgesteld dat de desbetreffende persoon toch op hetzelfde adres of op een ander adres verblijft, vindt een administratieve opname plaats. Het saldo van deze administratieve correcties betreft vooral personen die uit Nederland zijn vertrokken zonder dit bij de gemeente te hebben gemeld. Daarom wordt het saldo van deze correcties meegeteld in de emigratie. Daarnaast worden door het CBS correcties uitgevoerd, omdat de informatie die het CBS ontvangt over de bevolkingsgroei inclusief administratieve correcties niet exact overeenkomt met het verschil tussen de inwonertallen in twee opeenvolgende jaren. Vanaf 2001 worden deze overige correcties meegeteld in het cijfer van de bevolkingsgroei van december. In de jaren voor 2001 werden ze verdisconteerd over alle maanden van het jaar.

Toelichting 2

Tabellen

De cijfers in de tabellen hebben betrekking op personen die in de Gemeentelijke Basisadministratie (GBA; vóór 1 oktober 1994: het persoonsregister) van de Nederlandse gemeenten als ingezetene zijn opgenomen (de 'de jure' bevolking). In principe wordt iedereen die voor onbepaalde tijd in Nederland woonachtig is, opgenomen in de basisadministratie van de gemeente waar hoofdzakelijk nachtrust wordt genoten (de gemeente van inschrijving of woongemeente). Een beperkt aantal personen zonder vaste gemeente van inschrijving maar wel behorende tot de 'de jure' bevolking van Nederland staan ingeschreven in de basisadministratie van de gemeente 's-Gravenhage.

De gegevens over de (bevolking in) *huishoudens* zijn afkomstig uit de Huishoudensstatistiek en hebben betrekking op particuliere en institutionele huishoudens. De cijfers zijn gebaseerd op integrale gegevens afkomstig uit de GBA aangevuld met informatie afkomstig uit de Enquête Beroepsbevolking (EBB), welke gegevens bevat over personen en huishoudens op adressen.

De opgenomen *prognoses* zijn afkomstig uit de meest recente lange-termijnprognoses: Bevolkingsprognose 2002–2050 en Allochtonenprognose 2002–2050.

De *leeftijd* die in de tabellen is vermeld (tenzij anders vermeld), is het verschil tussen het kalenderjaar van de desbetreffende demografische gebeurtenis en het kalenderjaar van geboorte.

Verklaring van termen

administratieve correcties Deze correcties worden gevormd door opnemingen in respectievelijk afvoeringen uit de Gemeentelijke Basisadministratie anders dan door geboorte, sterfte, vestiging, vertrek of gemeentegrenswijziging. Het grootste deel van de administratieve correcties betreffen personen waarvan de gemeentelijke overheid na onderzoek heeft vastgesteld dat ze niet meer in de gemeente op een adres woonachtig zijn en veelal naar het buitenland zijn vertrokken. Opnemingen betreffen veelal personen die toch weer opduiken (in dezelfde of een andere gemeente) en in de gemeentelijke bevolkingsadministratie worden opgenomen. Het saldo van de administratieve correcties betreft dus personen die worden uitgeschreven bij een Nederlandse gemeente zonder dat daar een inschrijving in een andere Nederlandse gemeente tegenover staat. Om deze reden wordt het saldo opgeteld bij de buitenlandse emigratie (en het migratiesaldo).

adoptie (verkrijging van het Nederlanderschap door)

Niet-Nederlandse kinderen van wie de adoptie door een Nederlandse, de Nederlands-Antilliaanse of Arubaanse rechter wordt uitgesproken verkrijgen het Nederlanderschap wanneer minstens één van de adoptie-ouders Nederlander is.

allochtonen Alle personen van wie ten minste één ouder in het buitenland is geboren. Allochtonen die zelf in het buitenland zijn geboren vormen de *eerste generatie* en allochtonen die in Nederland zijn geboren de *tweede generatie*. Allochtonen van de eerste generatie worden onderverdeeld in de herkomstgroeperingen *westers* en *niet-westers* op grond van hun geboorteland. Ze worden tot de niet-westerse allochtonen gerekend als ze zijn geboren in Turkije, Afrika, Latijns-Amerika of Azië met uitzondering van Japan en Indonesië. Op grond van hun sociaal-economische positie worden allochtonen uit Japan en Indonesië tot de westerse allochtonen gerekend. Wat Indonesië betreft gaat het vooral om mensen die in voormalig Nederlands Indië zijn geboren. De tweede generatie wordt onderverdeeld in de herkomstgroeperingen *westers* en *niet-westers* op grond van het geboorteland van hun moeder. Als dat Nederland is, dan is het geboorteland van de vader bepalend. Voor de tweede generatie is het onderscheid tussen *westers* en *niet-westers* gebaseerd op dezelfde landenindeling als voor de eerste generatie.

asielverzoek Een schriftelijke wens om in de zin van het Verdrag van Genève van 1951 als vluchteling te worden erkend. Inwilliging van het asielverzoek leidt tot een verblijfsrechtelijke status. Een ingewilligd verzoek kan betrekking hebben op een aanvraag uit hetzelfde jaar of een

eerder jaar. Als het verzoek om toelating definitief is afgevoerd, vindt verwijdering van de asielzoeker plaats. Er zijn drie soorten verwijderingen, te weten uitzetting, vertrek onder toezicht en controle adres na aanzegging. Het aantal asielaanvragen wordt geregistreerd door het ministerie van Justitie, de bron voor deze cijfers. In Nederland wordt één aanvraag per persoon ingediend.

asielzoekers Betreffen personen die om uiteenlopende redenen hun land hebben verlaten om in een ander land, in dit geval in Nederland, bescherming of asiel te zoeken. De cijfers zijn afkomstig van het Ministerie van Justitie. De asielzoekers in een bepaald jaar worden niet allen ook als immigrant in dat jaar geteld. Voor dat laatste is inschrijving in een gemeentelijke basisadministratie vereist. Asielzoekers worden niet direct na aankomst als immigrant ingeschreven in de gemeentelijke basisadministratie. Voor degenen die in de centrale opvang zitten, gebeurt dit pas als zij 'statushouder' zijn geworden, of langer dan een halfjaar in een opvangcentrum verblijven. Degenen die buiten de centrale opvang onderdak hebben, worden ingeschreven mits zij rechtmatig in Nederland verblijven. Nadat het CBS bericht van inschrijving in de GBA heeft ontvangen, wordt de (voormalige) asielzoeker als immigrant geteld.

A-status Een A-status werd verleend aan asielzoekers die gegronde redenen hadden om te vrezen voor vervolging in de zin van het Verdrag van Genève en de Vreemdelingenwet. Zij werden toegelaten als politiek vluchteling en kregen de vluchtelingenstatus. Dit is een definitieve verblijfsvergunning. Vanaf 1 april 2001 wordt zij niet meer verstrekt.

autochtonen Personen van wie beide ouders in Nederland zijn geboren.

buitenlandse migratie De statistiek van de buitenlandse migratie heeft betrekking op alle personen die aangifte doen van het feit dat zij zich voor een bepaalde tijd in Nederland vestigen of voor een bepaalde tijd Nederland verlaten. Voor de immigratie wordt aan het inschrijvingscriterium voldaan indien de verwachte verblijfsduur in Nederland in het halfjaar volgend op de vestiging ten minste vier maanden bedraagt. Voor de emigratie geldt dat de verwachte verblijfsduur in het buitenland in het jaar volgend op het vertrek ten minste acht maanden bedraagt.

controle adres na aanzegging Vertrek op eigen gelegenheid, waarbij – na controle door de politie van het laatstbekende huisadres – zal worden geregistreerd of iemand daadwerkelijk is vertrokken.

dodgeborenen De gegevens over doodgeborenen hebben sinds 1991 betrekking op de kinderen die na een zwangerschapsduur van ten minste 24 weken ter wereld zijn gekomen en die na de geboorte geen enkel teken van levensverrichting hebben vertoond (ademhaling, hartactie, spieractie). Daarnaast worden overeenkomstig de aanbeveling van de Wereld Gezondheidsorganisatie de doodgeborenen kinderen met een zwangerschapsduur van 28 weken of meer apart onderscheiden.

doodsoorzaken Betreffen steeds primaire doodsoorzaken. Slechts één ziekte of gebeurtenis kan worden aangemerkt als primaire doodsoorzaak, namelijk de ziekte of de gebeurtenis waarmee de keten van gebeurtenissen die tot de dood leidde, een aanvang nam.

echtelijk Een geboorte wordt als echtelijk aangeduid als de moeder op het moment van de geboorte wettig gehuwd

is of als zij weduwe is en het kind is geboren binnen 306 dagen na het overlijden van haar (mannelijke) echtgenoot. Alle andere geboorten worden niet-echtelijk genoemd. Het gaat bij niet-echtelijke geboorten dus om geboorten uit vrouwen die ongehuwd of gescheiden zijn of ten minste 306 dagen vóór de geboorte van het kind zijn verweduwd.

echtscheidingen Over de periode tot en met september 1994 hebben de aantallen uitsluitend betrekking op de door een Nederlandse rechter uitgesproken vonnissen die zijn ingeschreven in de registers van de burgerlijke stand. Het maakte daarbij niet uit of de van echt scheidenden al dan niet tot de geregistreerde bevolking van Nederland behoorden. Vanaf oktober 1994 zijn alleen de echtscheidingen geteld waarvan ten minste één van de betrokken partners als ingezetene in de basisadministratie van een Nederlandse gemeente is opgenomen. Het maakt daarbij niet uit of de echtscheiding al dan niet door een Nederlandse rechter is uitgesproken.

eerste generatie allochtonen Zie onder allochtonen.

emigratie Zie onder buitenlandse migratie.

erkenning (verkrijging van het Nederlanderschap door) Niet-Nederlandse kinderen die voor het bereiken van de meerderjarigheid door een Nederlandse vader worden erkend of door diens huwelijk worden gewettigd.

geboorten Betreft bevallingen, ongeacht de levensvatbaarheid van de kinderen.

Gemeentelijke Basisadministratie persoonsgegevens

De GBA (Gemeentelijke Basisadministratie persoonsgegevens) is een geautomatiseerd persoonsregistratiesysteem van de gemeenten, in werking sinds 1 oktober 1994.

gestandaardiseerde sterfte Bij het (indirect) gestandaardiseerd sterftecijfer zijn de effecten van de verschillen in de samenstelling van de bevolking naar leeftijd en geslacht tussen de diverse jaren uitgeschakeld. De gemiddelde bevolking naar leeftijd en geslacht van Nederland over 1990 heeft als standaardbevolking gediend.

herkomstgroepering Zie onder allochtonen.

huishoudens Een verzameling van één of meer personen die een woonruimte bewoont en daar zichzelf voorziet, of door derden wordt voorzien, in dagelijkse levensbehoeften. Onderscheiden worden particuliere en institutionele huishoudens. Een *particulier huishouden* bestaat uit één of meer personen die alleen of samen in een woonruimte gehuisvest zijn en zelf in hun dagelijkse levensbehoeften voorzien. *Institutionele huishoudens* bestaan uit twee of meer personen voor wie in huisvesting en in dagelijkse levensbehoeften door derden bedrijfsmatig wordt voorzien. Het betreft de bewoners van instellingen zoals verpleeg-, bejaarden- en kindertehuizen, revalidatiecentra en gevangnissen die daar in principe langer dan een jaar (zullen) verblijven.

huwelijksluiting Over de periode tot en met september 1994 hebben de huwelijksluitingen betrekking op alle in Nederland gesloten huwelijken, ongeacht of de huwendes al dan niet tot de geregistreerde bevolking van Nederland behoorden. Vanaf oktober 1994 worden alle huwelijken geteld waarvan ten minste één van de huwelijkspartners als ingezetene in de basisadministratie van een Nederlandse gemeente is opgenomen, ongeacht het land waar het huwelijk is gesloten.

Sinds 1 april 2001 is het in Nederland ook voor paren van gelijk geslacht mogelijk in het huwelijk te treden.

huwende personen Alle personen die op het moment van huwelijksluiting in de basisadministratie van een Nederlandse gemeente als ingezetene staan ingeschreven.

immigratie Zie buitenlandse migratie.

ingewilligde asielerzoeken Een ingewilligd asielerzoek kan betrekking hebben op een asielaanvraag uit hetzelfde of een vorig jaar. Personen van wie het asielerzoek wordt ingewilligd, krijgen een verblijfsrechtelijke status. Het gaat om personen aan wie een A-status wordt verleend, een VTV (Vergunning tot Verblijf) of een VVTV (Voorwaardelijke Vergunning tot Verblijf).

institutionele huishoudens Zie onder huishoudens.

legitimiteit Binnen (echtelijk) of buiten (niet-echtelijk) het huwelijk geboren.

levendgeborenen Geborenen die enig teken van leven hebben vertoond, ongeacht de zwangerschapsduur.

levensverwachting Zie onder overlevingstafels.

naturalisatie (verkrijging van het Nederlandschap door) Verlening van het Nederlandschap vindt plaats door middel van zelfstandige- of medenaturalisatie. Het Nederlandschap kan, onder bepaalde voorwaarden, worden verleend aan niet-Nederlanders die daarom verzoeken en meerderjarig zijn (zelfstandige naturalisatie). Medenaturalisatie betreft minderjarige kinderen die delen in de naturalisatie van de ouder(s).

niet-echtelijk Zie onder echtelijk.

niet-westers Zie onder allochtonen.

optie (verkrijging van het Nederlandschap door) Onder bepaalde voorwaarden kan voor de Nederlandse nationaliteit geopteerd worden.

overlevingstafels Deze geven aan, hoeveel van 100 000 pasgeboren jongens, resp. meisjes de leeftijd van ½, 1½, 2½ jaar, enz. zullen bereiken op basis van de sterfteverhoudingen, die bij de bevolking gedurende een bepaalde periode zijn waargenomen. Tevens kan worden afgelezen hoe oud deze kinderen gemiddeld zullen worden. Bij iedere leeftijd staat in de overlevingstafel de levensverwachting vermeld. Dit geeft het aantal jaren aan dat de desbetreffende groep gemiddeld nog zal leven.

particuliere huishoudens Zie onder huishoudens.

partnerschapsregistratie De registratie (ingevoerd per 1 januari 1998) is mogelijk voor paren van gelijk en van verschillend geslacht. In de meeste opzichten is het geregistreerd partnerschap vergelijkbaar met het huwelijk. Een duidelijk onderscheid tussen het geregistreerd partnerschap en het huwelijk betreft evenwel de relatie tussen de partners en de eventuele kinderen. Als een vrouw die geregistreerd partner is, een kind krijgt, is zij weliswaar automatisch de moeder van haar kind, maar haar mannelijke geregistreerd partner is alleen dan de juridische vader als hij, met toestemming van de moeder, het kind erkent.

perinatale sterfte Dit cijfer omvat de doodgeborenen na een zwangerschap van ten minste 28 weken (overeenkomstig de aanbeveling van de Wereld Gezondheidsorganisatie) en de overledenen binnen 1 week na de geboorte.

positie in het huishouden Zie onder huishoudens.

referentiepersoon De referentiepersoon is een statistische entiteit bedoeld om kenmerken van huishoudens aan te ontlenen. Als sprake is van een paar dan wordt de man als referentiepersoon aangeduid. In geval van een paar van gelijk geslacht wordt de oudste van het paar als referentiepersoon aangeduid.

totaal echtscheidingspercentage Geeft het percentage huwelijken aan dat tot echtscheiding zal komen als in de toekomst dezelfde kansen op sterfte en echtscheiding blijven gelden als in het waargenomen kalenderjaar.

totaal vruchtbaarheidscijfer Dit cijfer kan worden opgevat als het gemiddelde aantal kinderen dat een vrouw krijgt of nog zal krijgen als de in het verslagjaar waargenomen leeftijdsspecifieke vruchtbaarheidscijfers gedurende haar hele vruchtbare levensfase zouden gelden.

tweede generatie allochtonen Zie onder allochtonen.

uitzettingen Er vindt een fysieke verwijdering uit Nederland plaats ('verwijdering met de sterke arm').

van echt scheidende personen De betrokken personen die ten tijde van de inschrijving van het bedoelde vonnis in de basisadministratie van een Nederlandse gemeente als ingezetene zijn ingeschreven.

vergunning voor asiel bepaalde tijd De VVA (Vergunning Voor Asiel) bepaalde tijd is ingevoerd per 1 april 2001. De vergunning wordt voor maximaal drie jaar afgegeven. Deze personen mogen werken op voorwaarde dat hun werkgever beschikt over een daartoe vereiste tewerkstellingsvergunning.

vergunning voor asiel onbepaalde tijd De VVA (Vergunning Voor Asiel) onbepaalde tijd is ingevoerd per 1 april 2001. Deze personen zijn vrij op de arbeidsmarkt (tewerkstellingsvergunning is niet vereist).

vergunning tot verblijf Asielzoekers aan wie een VTV (Vergunning tot Verblijf) werd verleend, werden niet erkend als politiek vluchteling maar werden toegelaten op grond van humanitaire overwegingen. Deze tijdelijke verblijfsvergunning gold voor een periode van maximaal vijf jaar. Vanaf 1 april 2001 wordt zij niet meer verstrekt.

verhuisde personen Hieronder worden verstaan alle verhuisde personen binnen Nederland die leiden tot verandering van gemeente van inschrijving (ook wel binnenlandse migratie genoemd) en verhuisde personen binnen een zelfde gemeente. De veranderingen van gemeente van inschrijving die in verband met grenswijzigingen tussen resp. samenvoeging van gemeenten in de basisadministratie worden geregistreerd, worden niet als verhuizing beschouwd.

vertrek onder toezicht Vertrek van afgewezen asielzoeker op eigen gelegenheid, waarbij – ter controle op het vertrek van de desbetreffende persoon – de reispapieren worden gezonden aan de doorlaatpost waarlangs de persoon Nederland zal verlaten.

verweduwende personen Personen die ten tijde van het overlijden van hun partner in de basisadministratie van een Nederlandse gemeente als ingezetene staan ingeschreven.

verwijderde asielzoekers Verwijderingen vinden plaats als blijkt dat een asielzoeker niet (of niet langer) in Nederland mag verblijven, aangezien het verzoek om toelating definitief is afgewezen.

voorwaardelijke vergunning tot verblijf De VVTV (Voorwaardelijke Vergunning tot Verblijf) werd toegekend aan asielzoekers die vooralsnog niet naar hun land konden terugkeren omdat de situatie daar te gevaarlijk werd geacht. Deze verblijfsvergunning gold voor een periode van maximaal drie jaar. Vanaf 1 april 2001 wordt zij niet meer verstrekt.

westers Zie onder allochtonen.

wonend in instelling Zie onder huishoudens.

zuigelingensterfte Dit is de sterfte van kinderen jonger dan 1 jaar (dus voor dat zij hun eerste verjaardag hebben bereikt).

Demografie op het web

StatLine

De cijfers van het CBS zijn beschikbaar via internet. Via internet kunt u toegang verkrijgen tot StatLine, de elektronische databank van het CBS. In StatLine vindt u statistische informatie over vele maatschappelijke en economische onderwerpen in de vorm van tabellen en grafieken. Deze resultaten kunt u bekijken, printen of opslaan. Naast de mogelijkheid om te zoeken met trefwoorden, kan met behulp van een Webselector een keuze worden gemaakt uit alle publicaties die zijn opgenomen in StatLine.

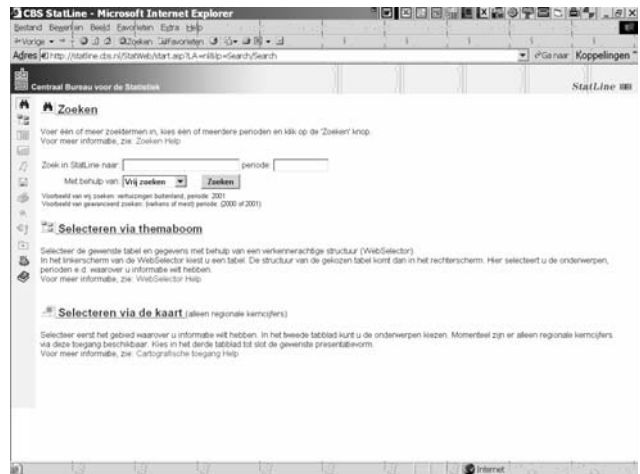
Hoe vindt u bevolkingscijfers in StatLine?

In StatLine zijn veel cijfers over bevolking te vinden. De snelste manier om deze cijfers te vinden, is als volgt. Ga naar de openingspagina van de CBS homepage (www.cbs.nl) en druk op de knop 'StatLine' aan de rechterzijde. U krijgt dan een scherm waarin u een zoekopdracht kunt geven (figuur 1). Als u op 'Selecteren' klikt, krijgt u een scherm met de themastructuur binnen StatLine te zien, de 'StatLine Webselector' (figuur 2).

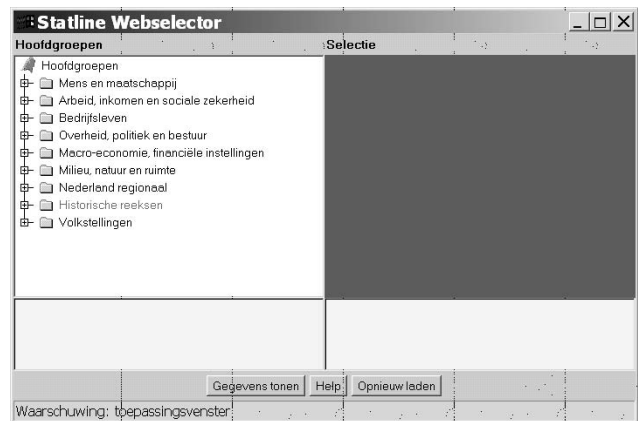
Binnen de Webselector kunt u via de themastructuur snel gegevens over bevolking opvragen. Door op het plusje voor 'Mens en maatschappij' te klikken, komt u bij 'Bevolking' terecht. Als u vervolgens op het plusje voor 'Bevolking' klikt, krijgt u een lijst met publicaties en submappen (figuur 3). In de submappen vindt u informatie over bijvoorbeeld huishoudens, geboorte en immigratie en emigratie.

Ter illustratie is in figuur 3 de publicatie 'Bevolkings; kerncijfers' geselecteerd. In het rechterdeel van de Webselector ziet u vervolgens een overzicht van de onderwerpen in deze publicatie. Hier kunt u door binnen de tabbladen 'Onderwerpen' en 'Perioden' te selecteren uw eigen tabel samenstellen. Als u uw tabel heeft samengesteld, drukt u op 'Gegevens tonen' onderaan het scherm. U krijgt nu de tabel op het scherm te zien. Uiteraard kunt u deze tabel afdrukken of opslaan op schijf. Als u op het pictogram met de diskette ('tabel bewaren') links van de tabel klikt, krijgt u de keuze om de tabel op te slaan in excel-formaat of enig ander formaat. Via het pictogram met de drie mapjes ('tabel selecteren') links van de tabel kunt u terugkeren naar de webselector.

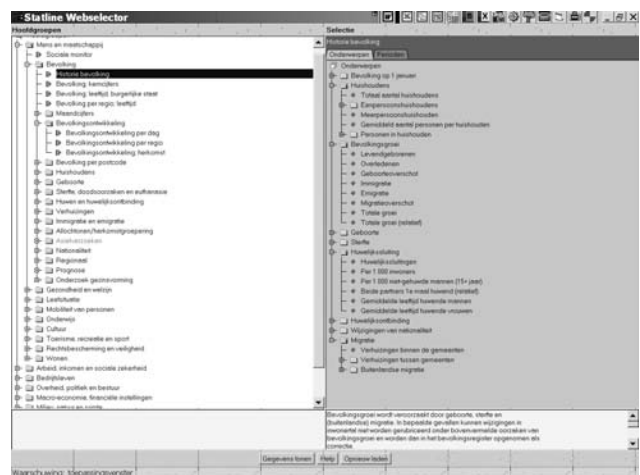
1. Zoeken in StatLine

2. StatLine Webselector

3. Bevolking in StatLine

Inhoudsopgave vanaf 1^e kwartaal 2003

	<i>Kwartaal</i>	<i>Jaar</i>	<i>Pag.</i>
Bevolkingsstructuur en -ontwikkeling			
– Groei Nederlandse bevolking neemt af	I	2003	4
– Demografie van de jeugd, 2002	I	2003	11–20
– Relatief sterke toename honderdplussers	I	2003	67–70
– Tempo bevolkingsgroei blijft afnemen	II	2003	4
– Demografie van Nederland, 2003	IV	2003	12–30
– Administratieve correcties in de bevolkingsstatistieken	V	2003	46–51
– Laagste bevolkingsgroei in twintig jaar	II	2004	4
– Grootste vertrekoverschot sinds jaren vijftig	III	2004	4
– Bijna 1300 honderdplussers	III	2004	6
– Bevolkingsgroei verder gedaald	IV	2004	4
– Bevolkingsgroei in de EU-25 en in Nederland	IV	2004	9
– Bevolkingsdichtheid	IV	2004	10
– Bevolkingsgroei in 2004 gehalveerd	I	2005	4
– Bevolkingsgroei blijft laag	II	2005	4
– Verleden en toekomst van de alleroudsten in Nederland	II	2005	93–97
– Bevolkingsgroei eerste helft 2005 uitzonderlijk laag	III	2005	4
– Dalende geboorte remt bevolkingsgroei	IV	2005	4
– Bevolkingsconcentraties: van kleine kernen tot grote agglomeraties	IV	2005	14–21
– Dalende bevolkingsgroei houdt aan	I	2006	4
– Ruimtelijke verspreiding van bevolkingskernen in Nederland	I	2006	48–53
– Nederland minder grijs dan Europa	II	2006	9
– Demografische levensloop van vijftigers	II	2006	15–23
– Bevolking groeit nauwelijks meer	III	2006	4
– Demografie van Nederland, 2006	IV	2006	14–33
– Afname potentiële beroepsbevolking begint	I	2007	4
– Bevolkingstatistieken onder het persoonskaartenstelsel en het GBA-stelsel: overeenkomsten en verschillen	I	2007	14–33
Bevolking naar regio			
– Aandeel niet-westerse allochtonen in Amsterdam	I	2004	8
– Ontwikkeling van het aantal gemeenten sinds 1900	I	2004	56–57
– Top-25 van gemeenten met grote gezinnen	II	2004	7
– Aandeel niet-westerse allochtonen per buurt, Rotterdam	I	2004	12
– Bevolkingsdynamiek in de 4 grote steden	II	2004	59–68
– Top-10 van gemeenten naar de vier grote niet-westerse herkomstgroeperingen	III	2004	7
– Kinderrijke buurten in Amsterdam en Rotterdam	III	2004	12
– Grote gemeenten groeien het snelst	I	2005	5
– Gemeenten naar geslachtsverhouding onder twintigers	I	2005	6
– Aandeel 65-plussers per buurt, Amsterdam en Rotterdam	I	2005	10
– Een eeuw gemeentelijke herindelingen	II	2005	63–64
– Gemeenten naar aandeel westerse allochtonen	III	2005	6
– Aandeel niet-Westerse allochtonen per gemeente, 2005	III	2005	7
– Aandeel Marokkanen per buurt, Amsterdam en Utrecht	III	2005	10
– Echtscheidingen per gemeente	IV	2005	7
– Aandeel gezinnen met drie of meer kinderen naar gemeente	IV	2005	8
– Aandeel niet-westerse allochtonen in Rotterdam	IV	2005	11
– Regionale verschillen in de vruchtbaarheid van autochtonen en allochtonen	IV	2005	25–29
– Geografische verschillen in de kans om door moord of doodslag te overlijden	IV	2005	61–68
– Populaire huwelijksgemeenten	I	2006	7
– Gemiddeld inkomen per inwoner per buurt, Amsterdam en Rotterdam	I	2006	12
– De prijs van migratie: selectieve verhuisstromen van de vier grote steden	I	2006	37–44
– Regionale verscheidenheid in bevolkingsconcentraties: Deel 1: Gemiddelde leeftijd en leeftijdsopbouw	I	2006	54–60
– Aandeel 65-plussers per gemeente	II	2006	7
– Regionale verscheidenheid in bevolkingsconcentraties; Deel 2: Huishoudensgrootte	II	2006	48–54
– Regionale verscheidenheid in bevolkingsconcentraties; Deel 3: Werkzame beroepsbevolking	II	2006	55–62
– Bevolkingsdichtheid per gemeente	III	2006	7
– Bevolkingsgroei per 1000 inwoners per COROP-gebied, 2005	III	2006	8
– Aandeel 0–14-jarigen in Haagse en Utrechtse buurten	III	2006	11
– Aandeel eenpersoonshuishoudens per gemeente, 2006	IV	2006	7
– Gemiddeld inkomen per buurt, Den Haag en Utrecht	IV	2006	11

– Aandeel Turken, Marokkanen, Surinamers en Antillianen/Arubanen in Amsterdamse buurten	I	2007	11
Bevolking naar nationaliteit en geboorteland			
– Allochtonenprognose 2002–2050: bijna twee miljoen niet-westerse allochtonen in 2010	I	2003	34– 41
– Demografie van de Indische Nederlanders, 1930–2001	I	2003	58– 66
– Niet-westerse derde generatie in 2003	III	2003	45– 49
– Schatting aantal niet-westerse allochtonen in de afgelopen dertig jaar	III	2003	50– 53
– Demografie van vijf niet-westerse herkomstgroepen vanaf 1972	III	2003	54– 61
– Herkomst van niet-westerse allochtonen	IV	2003	7
– In Nederland relatief veel personen die in het buitenland zijn geboren	IV	2003	9
– 900 duizend personen met meer dan één nationaliteit	I	2004	7
– Afghanen in Nederland	I	2004	49– 52
– Gemiddelde leeftijd niet-westerse allochtonen neemt toe	II	2004	5
– Een op 18 inwoners heeft dubbele nationaliteit	II	2004	5
– Aandeel niet-westerse allochtonen per buurt, Rotterdam	II	2004	12
– Iraniërs in Nederland	II	2004	54– 58
– Naturalisaties in 2002	II	2004	69– 72
– Kaapverdianen in Nederland	III	2004	85– 89
– Aandeel niet-westerse allochtonen per buurt, Den Haag en Utrecht	IV	2004	11
– Allochtonen aan het werk	IV	2004	75– 84
– Minder autochtone, meer allochtone 20–64-jarigen	I	2005	5
– Voormalig Joegoslaven in Nederland	I	2005	98–103
– Nederland en Polen demografisch vergeleken	I	2005	104–109
– Gemeenten naar aandeel westerse allochtonen	III	2005	6
– Aandeel niet-westerse allochtonen per gemeente, 2005	III	2005	7
– De demografische levensloop van jonge Turken en Marokkanen	III	2005	70– 76
– Jonge Turken en Marokkanen over gezin en taakverdeling	III	2005	77– 82
– Afrikanen in Nederland	III	2005	83– 89
– Concentratie allochtonen toegenomen	III	2005	90– 95
– Demografie van de allochtonen in Nederland	III	2005	96–117
– Aandeel niet-westerse allochtonen in Rotterdam	IV	2005	11
– Eerste generatie Antillianen naar geboorte-eiland	IV	2005	22– 24
– Sterke toename alleenstaande moeders onder allochtonen	IV	2005	34– 38
– Recente trends in de vruchtbaarheid van niet-westerse allochtone vrouwen	I	2006	15– 31
– Sociaal-economische positie van eerste generatie Antillianen en Arubanen in Nederland	II	2006	45– 47
– Naast herkomstgroepering ook nationaliteit?	II	2006	63– 71
– Migranten en werknemers uit de Oost-Europese lidstaten van de Europese Unie	III	2006	33– 39
– Determinanten van de vruchtbaarheid onder allochtone vrouwen	III	2006	14– 18
– Zelfdoding onder Nederlandse Surinamers naar etniciteit	III	2006	23– 28
– Migranten en werknemers uit de Oost-Europese lidstaten van de Europese Unie	III	2006	33– 39
– Surinamers in Nederland en Suriname	IV	2006	6
– Aandeel niet-westerse allochtonen onder 4- tot 12-jarigen, 2006	I	2007	7
– Aandeel Turken, Marokkanen, Surinamers en Antillianen/Arubanen in Amsterdamse buurten	I	2007	11
– Geboorteplaats en etnische samenstelling van Surinamers in Nederland	I	2007	74– 78
Vruchtbaarheid en geboorteregeling			
– Geboorten steeds vaker in nazomer	II	2003	10
– Vruchtbaarheid in Urk het hoogst, in Vaals het laagst	III	2003	7
– Effect van seksevoorkeur op gezinsvorming	IV	2003	44– 45
– Tienermoeders: recente trends en mogelijke verklaringen	I	2004	13– 22
– Geboorteregeling in 2003	I	2004	23– 27
– Forse groei aantal niet-echtelijke geboorten	II	2004	5
– Top-25 van gemeenten naar aandeel niet-echtelijke geboorten	IV	2004	7
– Seizoensfluctuaties in geboorten: veranderde patronen door planning?	IV	2004	14– 22
– Door omstandigheden vaak geen of één kind	I	2005	42– 45
– Regionale verschillen in vruchtbaarheid: een verklarend model	I	2005	46– 55
– Ontwikkeling van het totaal vruchtbaarheidscijfer in Europa	II	2005	9
– Geloof en vruchtbaarheid	IV	2005	10
– Regionale verschillen in de vruchtbaarheid van autochtonen en allochtonen	IV	2005	25– 29
– Ongeplande zwangerschappen	IV	2005	34– 33
– Aandeel levendgeborenen met een moeder van 35 jaar of ouder	I	2006	8
– Recente trends in de vruchtbaarheid van niet-westerse allochtone vrouwen	I	2006	15– 31
– Verhuizen en geboorte van het eerste kind	II	2006	6
– Aantal geboorten per duizend inwoners in de vier grote steden	II	2006	11
– Minder bevallingen in het weekend	III	2006	6
– Determinanten van de vruchtbaarheid onder allochtone vrouwen	III	2006	14– 18
– Aandeel niet-echtelijke geboorten per gemeente, 2005	IV	2006	8

Sterfte en doodsoorzaken

– In Nederland relatief weinig verkeersdoden	II	2003	9
– Sterfte aan dementie	II	2003	24–28
– Medische beslissingen rond het levenseinde in 2001	II	2003	29–32
– In Nederland relatief weinig zelfmoorden	III	2003	9
– Zelfdoding in de afgelopen eeuw	III	2003	10
– Sterftekansen en doodsoorzaken van niet-westerse allochtonen	III	2003	12–27
– Doodsoorzaken op hoge leeftijd	III	2003	28–29
– Drugsgerelateerde sterfte	III	2003	30–32
– Moord en doodslag 1997–2001	III	2003	33–35
– Geschiedenis van de Nederlandse doodsoorzakenstatistiek	III	2003	36–37
– Sterfte aan kanker in 1952 en 2002	IV	2003	10
– Verschillen in zuigelingensterfte	I	2004	10
– Trends in doodsoorzaken, 1970–2002	I	2004	34–39
– Recente ontwikkelingen rond zelfdoding in Nederland	I	2004	40–48
– Meer crematies dan begrafenissen	II	2004	5
– Aantal verkeersdoden stijgt licht in 2003	II	2004	6
– Sterfte door hart- en vaatziekten	II	2004	10
– Moord en doodslag in Nederland, 1992–2001	II	2004	24–32
– Depressie, hartziekte en sterfte bij ouderen	II	2004	33–35
– Ontwikkelingen rond de perinatale sterfte in Nederland	III	2004	15–31
– Ontwikkelingen in alcoholgerelateerde sterfte in Nederland	III	2004	32–39
– Sterftetrends onder ouderen in zeven Europese landen van 1950–1999	III	2004	40–51
– Crimineel leven: vroeg en niet-natuurlijk sterven	III	2004	52–59
– Analyse van doodsoorzaken op basis van overlevingstafeltechnieken, 1970–2003	IV	2004	23–36
– Dodelijke ongevallen in de privésfeer	IV	2004	37–42
– Longkankersterfte bij mannen blijft hoger	I	2005	5
– Minder sterfte door mildere temperaturen en uitblijven griep	I	2005	5
– Sterfte aan longkanker per 100 duizend inwoners, 2002–2003	I	2005	7
– Sterfterisico en welstand	I	2005	9
– Trends in moord en doodslag 1911–2002	I	2005	56–63
– Sterfte aan diabetes	I	2005	64–68
– Gemeenten naar aantallen overledenen	II	2005	7
– Sterfte door ziekten van de kranen per 100 duizend inwoners naar COROP, 2002–2003	II	2005	8
– Tuberculose als Volksvijand	II	2005	10
– Gemiddelde levensverwachting van vrouwen	III	2005	8
– Hoe lang leefden wij?	III	2005	13–25
– De toekomst van onze levensverwachting	III	2005	26–56
– Een kwart eeuw wiegendood in Nederland	III	2005	57–63
– Aantal verkeersdoden sterk gedaald	III	2005	64–69
– Levensbeëindigend handelen vooral bij kanker	IV	2005	6
– Relatie tussen sterftetrends op middelbare en hoge leeftijd. Is er sprake van sterfteselectie?	IV	2005	53–60
– Geografische verschillen in de kans om door moord of doodslag te overlijden	IV	2005	61–68
– Gezonde en ongezonde beroepen	I	2006	10–11
– Zelfdoding onder Nederlandse Surinamers naar etniciteit	III	2006	23–28
– Recente ontwikkelingen rond moord en doodslag	III	2006	29–32
– Sterfte door longkanker in de Europese Unie	IV	2006	9
– Enkele ontwikkelingen rond de sterfte in langetermijn-perspectief	IV	2006	46–57
– Dodelijke bedrijfsongevallen: recente ontwikkelingen	IV	2006	58–61
– Sterfte door coronaire hartziekten in de Europese Unie	I	2007	9
– Sociaal-economische verschillen in sterfte en gezondheid in Nederland	I	2007	34–44

Migratie en verhuizingen

– Asielverzoeken: veel minder in Nederland, stabiel in EU	I	2003	9
– Een derde van de immigranten binnen zes jaar weer vertrokken	I	2003	45–48
– Ontwikkelingen in de volgmigratie van asielmigranten	II	2003	13–19
– Arbeidsmigranten en hun gezinnen	II	2003	20–23
– Minder immigranten dan emigranten	III	2003	4
– Herkomst van niet-westerse allochtonen	IV	2003	7
– Regionale vestigingspatronen van immigranten, 1988–2002	IV	2003	38–43
– Oudkomers en tweede generatie allochtonen	I	2004	53–55
– Minder immigranten	II	2004	5
– Afname asielaanvragen	II	2004	9
– Migranten: wie komen, wie gaan terug en wie laten hun gezin overkomen?	II	2004	36–42
– Immigratie uit Europese Unie hangt samen met conjunctuur	II	2004	43–44
– Immigranten op de arbeidsmarkt	II	2004	45–53
– Helpt Nederlandse emigranten keert weer terug	IV	2004	43–45

– Verhuizingen en huishoudensveranderingen in Nederland: verschillen tussen COROP-regio's	I	2005	84–89
– Binnenlandse migratie: verhuismotieven en verhuisafstand	II	2005	75–81
– Regionale verschillen in migratie over korte afstand: een ruimtelijk interactiemodel	II	2005	82–92
– De prijs van migratie: selectieve verhuisstromen van de vier grote steden	I	2006	37–44
– Immigratie neemt weer toe	II	2006	4
– Verhuizen en geboorte van het eerste kind	II	2006	6
– Verhuisstromen, 1948–2004	II	2006	10
– Nederland: van immigratie- naar emigratieland?	II	2006	33–40
– Emigratie van autochtonen naar België	II	2006	41–44
– Migranten en werknemers uit de Oost-Europese lidstaten van de Europese Unie	III	2006	33–39
– Emigratie remt bevolkingsgroei.	IV	2006	4
– Inkomensdynamiek en achterliggende verhuisstromen	IV	2006	41–45
– Herkomst en bestemming van Groningers	I	2007	6
– Vestigingsoverschot per gemeente, 2006	I	2007	8

Huwelijkssluiting, relatievorming en -ontbinding

– Echtscheidingskansen van allochtonen: berekeningsmethode	I	2003	49–53
– Echtscheidingskansen van allochtonen: specifieke groepen	I	2003	54–57
– Flitsscheidingen in 2002	II	2003	11–12
– Allochtone huwelijken	II	2003	33–36
– Echtscheidingskansen van allochtonen: huwelijkscohorten 1991–2000	IV	2003	35–37
– Uitstel van samenwonen	I	2004	28–29
– Echtscheidingenkansen van allochtonen met of zonder kinderen	I	2004	30–33
– Steeds later in het huwelijk	II	2004	5
– Financiële gevolgen van echtscheiding voor man en vrouw	II	2004	19–23
– Bijna 400 duizend personen kiezen voor een lat-relatie	III	2004	60–63
– Bijna 5 duizend flitsscheidingen in 2003	III	2004	64–66
– Financiële gevolgen van de beëindiging van ongehuwd samenwonen voor man en vrouw	III	2004	67–74
– Trends in samenwonen en trouwen	IV	2004	46–60
– Financiële gevolgen van echtscheiding op de lange termijn	IV	2004	85–89
– Gemiddelde leeftijd bij eerste huwelijk in de EU-lidstaten	I	2005	8
– Arbeidsparticipatie van vrouwen rond de echtscheiding	I	2005	90–97
– Heeft Cupido een maat(je)? Over de integratie van allochtonen op de huwelijksmarkt	II	2005	65–74
– Conjunctuur en huwelijk	III	2005	9
– Echtscheidingen per gemeente	IV	2005	7
– Scheiden: motieven, verhuisgedrag en aard van de contacten	IV	2005	39–46
– Echtscheiding van ouders en kinderen	IV	2005	47–52
– Samenwoners van gelijk geslacht	I	2006	6
– Samenwoonrelaties stabielere	I	2006	32–36
– Trouwen vanuit het ouderlijk huis	III	2006	9
– Aantal echtscheidingsprocedures iets toegenomen	III	2006	19–22
– Zonder huwelijk een kind: een kwestie van geloof	I	2007	10

Huishoudens en gezinnen

– Huishoudensontwikkelingen bij allochtonen	II	2003	37–44
– Huishoudensprognose 2002–2050: ontwikkelingen naar type en grootte	II	2003	54–58
– Huishoudensprognose 2002–2050: ontwikkelingen naar huishoudenspositie	II	2003	59–65
– Huishoudensprognose 2002–2050: ontwikkelingen naar burgerlijke staat	II	2003	66–74
– Demografische levensloop van jongeren na het uit huis gaan	III	2003	38–44
– Demografie van gezinnen	IV	2003	31–34
– Top-25 van gemeenten met grote gezinnen	II	2004	7
– Empty nest-moeders	II	2004	14–18
– Het gezinsdal: verandering van koopkracht na het krijgen van kinderen	IV	2004	61–67
– De Virtuele Volkstelling 2001: gezin en werk	IV	2004	68–74
– Bevolkingsaantal instellingen en tehuizen daalt verder	IV	2004	90–91
– Verhuizingen en huishoudensveranderingen in Nederland: verschillen tussen COROP-regio's	I	2005	84–89
– Aandeel eenpersoonshuishoudens per buurt, Amsterdam	II	2005	12
– Huishoudensprognose 2004–2050: belangrijkste uitkomsten	II	2005	14–18
– Huishoudensprognose 2004–2050: ontwikkelingen naar burgerlijke staat	II	2005	19–27
– Huishoudensprognose 2004–2050: ontwikkelingen naar huishoudenspositie	II	2005	28–32
– Aandeel gezinnen met drie of meer kinderen naar gemeente	IV	2005	8
– Sterke toename alleenstaande moeders onder allochtonen	IV	2005	34–38
– Samenleven en kinderen	II	2006	24–27
– Wonen zonder partner	II	2006	28–32
– Passende ouderenhuisvesting	III	2006	10
– Aandeel eenpersoonshuishoudens per gemeente	IV	2006	7
– Uit huis gaan van jongeren	IV	2006	34–40

Prognoses en scenario's

– Bevolkingsprognose 2002–2050: anderhalf miljoen inwoners erbij	I	2003	21– 26
– Bevolkingsprognose 2002–2050: veronderstellingen	I	2003	27– 33
– Allochtonenprognose 2002–2050: bijna twee miljoen niet-westerse allochtonen in 2010	I	2003	34– 41
– Huishoudensprognose 2002–2050: ontwikkelingen naar type en grootte	II	2003	54– 58
– Huishoudensprognose 2002–2050: ontwikkelingen naar huishoudenspositie	II	2003	59– 65
– Huishoudensprognose 2002–2050: ontwikkelingen naar burgerlijke staat	II	2003	66– 74
– Bevolkingsprognose 2003–2009: tragere bevolkingsgroei	I	2004	58– 65
– Bevolkingsscenario's voor Nederland	I	2004	66– 76
– Lange-termijn allochtonenscenario's voor Nederland	I	2004	77– 82
– Enkele demografische en economische scenario's doorgelicht	I	2004	83– 88
– Bevolkingsprognose 2004–2050: maximaal 17 miljoen inwoners	I	2005	12– 18
– Bevolkingsprognose 2004–2050: veronderstellingen	I	2005	19– 23
– Prognose van emigratie op basis van een retournemigratiemodel	I	2005	24– 31
– Allochtonenprognose 2004–2050: belangrijkste uitkomsten	I	2005	32– 41
– Huishoudensprognose 2004–2050: belangrijkste uitkomsten	II	2005	14– 18
– Huishoudensprognose 2004–2050: ontwikkelingen naar burgerlijke staat	II	2005	19– 27
– Huishoudensprognose 2004–2050: ontwikkelingen naar huishoudenspositie	II	2005	28– 32
– Bevolkingsprognose 2004–2050: veronderstellingen over immigratie	II	2005	33– 38
– Bevolkingsprognose 2004–2050: veronderstellingen over de asielmigratie	II	2005	39– 45
– Prognose van gezinsvormende migratie van Turken en Marokkanen	II	2005	46– 49
– Prognose van sterfte naar doodsoorzaken: model en veronderstellingen	II	2005	50– 62
– Bevolkingsprognose 2005–2011: stabiele lage groei	I	2006	61– 66
– PEARL: een nieuw regionaal prognosemodel	III	2006	40– 50
– PEARL: uitkomsten van de regionale bevolkings- en allochtonenprognose 2005–2025 voor provincies	III	2006	51– 59
– Waar wonen ouderen nu en in 2025?	III	2006	60– 62
– Bevolkingsprognose 2006-2050: model en veronderstellingen betreffende de sterfte	IV	2006	62– 77
– Bevolkingsprognose 2006-2050: veronderstellingen over de asielmigratie	IV	2006	78– 84
– Bevolkingsprognose 2006-2050: belangrijkste uitkomsten	IV	2006	85– 92
– Bevolkingsprognose 2006-2050: veronderstellingen over de geboorte	I	2007	45– 56
– Bevolkingsprognose 2006-2050: veronderstellingen over immigratie	I	2007	57– 64
– Bevolkingsprognose 2006-2050: veronderstellingen over emigratie	I	2007	65– 73

Internationaal

– Asielverzoeken: veel minder in Nederland, stabiel in EU	I	2003	9
– In Nederland relatief weinig verkeersdoden	II	2003	9
– In Nederland relatief weinig zelfmoorden	III	2003	9
– In Nederland relatief veel personen die in het buitenland zijn geboren	IV	2003	9
– Verschillen in zuigelingensterfte, 1960–2001	I	2004	10
– Eenoudergezinnen in EU 9 procent van alle huishoudens met kinderen	III	2004	9
– Minder asielzoekers in de Europese Unie	III	2004	80– 84
– Bevolkingsgroei in de EU-25 en in Nederland	IV	2004	9
– Gemiddelde leeftijd bij eerste huwelijk in de EU-lidstaten	I	2005	8
– Ontwikkeling van het totaal vruchtbaarheidscijfer in Europa	II	2005	9
– Levensverwachting van vrouwen	III	2005	8
– Vroege en late vruchtbaarheid	IV	2005	9
– Daling van het eerste huwelijkscijfer	I	2006	9
– Bevolking Europese Unie groeit vooral door migratie	I	2006	45– 47
– Trouwen vanuit het ouderlijk huis	III	2006	9

Overig

– Veel uitkeringen onder niet-westerse allochtonen	I	2003	42– 44
– Doorstroom niet-westerse allochtone scholieren naar vervolgonderwijs	II	2003	45– 49
– Niet-westerse allochtonen in het voltijd hoger onderwijs	II	2003	50– 53
– Steeds vaker twee werkende ouders in gezinnen met jonge kinderen	III	2003	6
– Afbakenen van moeilijk waarneembare bevolkingsgroepen	III	2003	62– 68
– Provincie Utrecht telt relatief meeste hoogopgeleiden	IV	2003	6
– Het effect van non-respons onder allochtonen	IV	2003	52– 57
– Zorg voor hulpbehoevende ouders	III	2004	75– 79
– Werk en uitkering van Turkse en Marokkaanse immigranten	III	2004	90– 96
– Ziekenhuisopnamen naar herkomstgroepering en diagnose, 1995–2001	III	2004	97–121
– Respons van eerste generatie allochtonen in het POLS	IV	2004	92– 97
– Leefstijl- en risicofactoren voor hart- en vaatziekten bij jongeren	I	2005	69– 83
– Enquêteonderzoek onder allochtonen: problemen, oplossingen en uitdagingen	I	2006	67– 73
– Sociaal milieu en schoolkeuze	IV	2006	10

Andere CBS-publicaties

Statistisch Jaarboek

Dit boek bevat cijfers over alle aspecten van de Nederlandse samenleving: bevolking, inkomen, economie, prijzen, financiële markten, milieu en vele andere onderwerpen. Het verschijnt jaarlijks in januari.

Jaarlijks, 225 blz., € 18,50.

ISSN 0924-2686. Kengetal A-26.

Statistisch bulletin

Het Statistisch bulletin verschijnt wekelijks met de meest recente uitkomsten van alle statistische onderzoeken van het CBS.

www.cbs.nl

ISSN 0166-9680.

De Nederlandse Economie

Met deze publicatie beoogt het CBS op prettig leesbare wijze een breed en samenhangend overzicht te geven van de economie in Nederland. Behalve financieel-economische ontwikkelingen komen ook de arbeidsmarkt, bevolking, welzijn, milieu en regionale onderwerpen aan de orde.

Door Nederland te spiegelen aan het buitenland, wordt bovendien de internationale positie van ons land belicht.

Jaarlijks ca. 350 blz., € 15,60.

ISBN 90-357-1756-2. Kengetal P-19.

Kennis en economie 2006

Kennis wordt tegenwoordig als de vierde productiefactor gezien naast de traditionele factoren: land, arbeid en kapitaal. In de publicatie Kennis en economie 2001 staan de uitkomsten van de R&D-enquête over 1999 centraal. Naast de vergelijking met Nederlandse gegevens van voorgaande jaren, worden de uitkomsten ook in een internationaal perspectief geplaatst: de cijfers van andere landen binnen de EU en de OESO worden hier ook gepresenteerd.

Jaarlijks, 240 blz., € 32,00

ISBN 90-357-1606-X. Kengetal K-300.

De digitale economie 2006

Deze nieuwe CBS-publicatie beschrijft de omvang en groei van de binnenlandse ICT-sector. Voorts wordt aandacht besteed aan het gebruik van internet door huishoudens en aan de activiteiten door het Nederlandse bedrijfsleven op internet en andere elektronische netwerken. Daarnaast worden genoemde ontwikkelingen in Nederland vergeleken met die in de ons omringende landen.

Jaarlijks, blz., € 30,10.

ISBN 90-357-1880-1. Kengetal P-34.

Nationale Rekeningen

Deze publicatie geeft een compleet overzicht van de stand en de ontwikkeling van onze economie. Bevat gedetailleerde gegevens over de bedrijfstakken, over groepen producten en over ondernemingen, huishoudens en de overheid.

Jaarlijks ca. 300 blz., € 45,50.

ISBN 90-357-1649-3. Kengetal P-2.

De Nederlandse conjunctuur

Met de in 2000 opgestarte publicatie De Nederlandse conjunctuur wordt de basis van de vele CBS-conjunctuurgegevens een gedetailleerd, samenhangend overzicht gegeven van de recente ontwikkelingen in de Nederlandse economie. De samenhang wordt onder andere bereikt door het gebruik van de uitkomsten van de Kwartaalrekeningen, die een systematische beschrijving van de economie geven.

Kwartaal, € 49,35 per jaar.

ISSN 1566-3191. Kengetal P-104.

Teletekst

Conjunctuurinformatie en de meest recente CBS-persberichten staan op pagina 506 en 507 van NOS-Teletekst.

Internet

De CBS-website is te bereiken via <http://www.cbs.nl>. De site bevat statistische kerncijfers over de Nederlandse samenleving. Actuele statistische uitkomsten staan in persberichten die kunnen worden gedownload.

StatLine

StatLine is de gratis elektronische centrale databank van het CBS. In StatLine vindt u statistische informatie in de vorm van tabellen, teksten en grafieken. Alle resultaten kunt u bekijken, printen of exporteren. StatLine bevat tevens tijdreeksen over vele maatschappelijke en economische onderwerpen, over de regio en de conjunctuur. U kunt StatLine vinden op onze website:

<http://www.cbs.nl/> of direct via: <http://statline.cbs.nl/>.

Zie voor overzicht van alle publicaties: www.cbs.nl

Richtlijnen voor auteurs

Voor publicatie in *Bevolkingstrends* komen artikelen en korte bijdragen in aanmerking die betrekking hebben op de demografie van Nederland. Ook onderzoek naar variabelen die de demografische ontwikkelingen en ruimtelijke verschillen in bevolkingskenmerken beïnvloeden, zoals onderwijs en gezondheid, kunnen in *Bevolkingstrends* worden opgenomen. Gezien de onafhankelijke en objectieve opstelling van het Centraal Bureau voor de Statistiek, dienen de bijdragen vrij te zijn van subjectieve interpretaties en beleidsaanbevelingen.

Voor nadere informatie over de mogelijkheid tot plaatsing van externe bijdragen en voor richtlijnen met betrekking tot de kopij kunt u contact opnemen met de hoofdredacteur: Joop Garssen, e-mail: Bevolkingstrends@cbs.nl.